

ДА ПРЕПОДАВАМЕ АНТИДИСКРИМИНАЦИЯ И ТОЛЕРАНТНОСТ

ИНФОРМАЦИОНЕН ОФИС НА СЪВЕТА НА ЕВРОПА
СОФИЯ, 2008

Настоящият сборник „Да преподаваме антидискриминация и толерантност“ се издава от Информационния офис на Съвета на Европа в София в рамките на кампанията на Съвета на Европа „Открито срещу дискриминацията“ (2008-2009 г.) с любезното участие на Министерство на образованието и науката и Комисията за защита от дискриминация.

Разпространява се безплатно.

ДА ПРЕПОДАВАМЕ АНТИДИСКРИМИНАЦИЯ И ТОЛЕРАНТНОСТ

Сборник с методически материали

Информационен офис на Съвета на Европа, София

Дизайн и предпечатна подготовка: ГЕД ООД, София

За корицата е използвана картичка от поредицата на Съвета на Европа
“Cartoon books against intolerance”, 1995

Уважаеми читатели,

Съветът на Европа, в отговор на направените изводи и препоръки на Третата среща на върха през 2005 година прие и инициира специална кампания срещу дискриминацията „Открито срещу дискриминацията“. Толерантността, взаимното опознаване и сътрудничество между културите, уважаване на многообразието, зачитане на правата на човека в тяхното пълно богатство и дълбочина, са в основата на общоевропейската кампания. Всяко демократично общество е призвано да разчита и обогатява богатството на многообразието сред своите членове, групи и общности в името на утвърждаването на плуралистичната демокрация, върховенството на закона и спазването на правата на човека.

Настоящият сборник „Да преподаваме антидискриминация и толерантност“ е част от серията инициативи, които Информационният офис на Съвета на Европа, включи в общия европейски календар на кампанията на Съвета на Европа (2008-2009), посветена на антидискриминацията. Национален конкурс за най-добре разработен урок за преподаване на антидискриминация и толерантност, национален младежки фото конкурс „Светът е за всички“, национална конференция за учители и преподаватели по преподаване на антидискриминация и толерантност, пътуваща фото изложба, нарочен сборник за медии, включващ докладите за речта на омразата и носенето на религиозни символи в ежедневието, са само част от богатия събитиеен календар.

Сборникът „Да преподаваме антидискриминация и толерантност“ е полезно пособие, насочено към преподаватели и учители, включващ отличените разработки от националния конкурс за най-добре разработен урок за преподаване на антидискриминация и толерантност, проведен в партньорство с Министерство на образованието и науката и Комисията за защита от дискриминация. Уводните статии представят пред българския читател общ преглед на политиките на Съвета на Европа в областта на антидискриминацията и толерантността както и българската антидискриминационна политика. Сборникът е насочен към преподаватели в българското училище, обучители и треньори, работещи с млади хора.

**Информационен офис на Съвета на Европа
Декември 2008 година, София**

„БАЙ ГАНЬО“ НА АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ И ЕЗИКЪТ НА СЦЕНАТА НА ИСТОРИЯТА

Цветелина Тошева Драганова

*учител по български език и литература,
Френска езикова гимназия „Антоан дьо Сент Екзюпери“, Пловдив*

1. Предмет, клас и продължителност

Темата е предвидена за разглеждане в рамките на 2 учебни часа с ученици от XI клас, изучаващи български език и литература като профилиращ предмет в средно училище с хуманитарна насоченост. Като се има предвид актуалната обществена чувствителност по заложените за разглеждане проблеми и желанието на учениците активно да ги отнасят към съвременния контекст, учителят трябва да има готовност в случай на недостиг на реално време за наблюдения и дискусия да отдели и трети учебен час.

2. Стандарти и очаквани резултати

Предложената разработка е в съгласие с Наредба № 2 на Министерство на образованието и науката от 18.05.2000 г. за учебното съдържание, където са регламентирани следните Държавните образователни изисквания (ДОИ):

2.1 Стандарти от ДОИ за учебно съдържание по гражданско образование и очаквани резултати (Приложение № 4 към чл. 4, т. 4):

Ядро „Национална идентичност и различия в обществото“ и съставлящите го стандарти, съгласно които ученикът:

- Разграничава основните социални групи и общности и коментира интересите и проблемите им.
- Обяснява ролята на езика, религията и традициите за социална обвързаност и различия в обществото
- Ориентира се в източниците на противоречия между отделни етнически и религиозни общности.
- Показва готовност за противодействие срещу насилието и стремеж към разрешаване на конфликтни ситуации.
- Познава националните идеали, традиции и ценности и определя мястото на България в световната култура.

Ядро „България и светът“ и съставлящите го стандарти, съгласно които ученикът:

- Познава идеята за „гражданин на света“.
- Разбира мястото на България в глобалното развитие.
- Осъзнава значението на глобалните проблеми на човечеството и обсъжда възможните им решения.
- Обосновава идеята за мира като условие за развитие на цивилизацията.

Разработката представя опит за разглеждане и обсъждане под ръководството на учителя на една фундаментална комуникативна ситуация, при която се актуализират отделни пластове от комплексната идентичностна структура (в конкретния случай с акцент върху етническата идентичност, която повече от другите е склонна да се манифестира (Аретов: 2006) и свързаните с нея дълбинни опозиции като човек-свят, аз-другият, ние-другите, родно-чуждо. Избраното художествено про-

изведение – Алеко-Константиновата книга „Бай Ганьо“, въпреки своята принципно фикционална и „друговременна“ природа, носи богат потенциал по отношение на актуални проблеми на идентичността и межкултурното общуване. В този смисъл учителят предпоставя като идеален хоризонт на очакванията си развиване и изостряне на чувствителността на учениците – настоящи и бъдещи, виртуални и реални граждани на Европа и света, към „айсберга“, наречен межкултурно общуване, към неговите различни измерения и към явления като шовинизъм, агресия, дискриминация, ксенофобия, и то преди всичко в техните вербални прояви. Работата върху текста на „Бай Ганьо“ би могла да бъде стъпка по пътя на осъзнаване и артикулиране на нагласи и установки, които, задържани на равнището на несъзнаваното, са податливи на манипулиране, чрез което е възможно да участват като ресурс в генерирането на реални конфликти. Интерпретативното „разглобяване“ на множеството условни примери за (авто)стереотипно и предразсъдъчно общуване следва да активизира реалната (само)рефлексивност на младите хора в тази посока.

2.2 Стандарти на ниво учебна програма по Български език и литература и очаквани резултати:

Текстът на Наредбата (Приложение № 1 към чл. 4, т. 1), указва като водеща задачата на езиковото обучение да доведе ученика до „овладяване употребата на езиковите средства в различни комуникативни ситуации“ и „овладяване на умения за изграждане и възприемане на текстове, функциониращи в комуникативната практика“. Алеко-Константиновото произведение е не просто поредният пример, чрез който учениците възприемат спецификата на художественото битуване на езика – то е особено плодотворно именно като резултат, образ и продължаващ генератор на една реална комуникативна ситуация (устните разкази за Бай Ганьо), която активно променя позицията на ученика, въвлеча го и така има шанса да го „трансформира“.

Литературното образование според Наредбата е ангажирано с „проследяване на основните етапи в развитието на човешката култура (преди всичко на европейската), като развитието на българската литература се вмества в общия европейски културен контекст. Така учениците осъзнават органичността на нашето литературно развитие и принадлежността му към един общ културен ареал...“. Предвидената за разглеждане тема естествено е предшествана от типологична характеристика на Алековото произведение, в която под ръководството на учителя учениците актуализират знания за онези инвариантни повествователни и персонажни модели в европейската литература и култура, (пародийно) проявление на които се явяват събитията и героите в „Бай Ганьо“ – пикаресков и авантюрен роман, история за разказване на истории, роман пародия, мито-литературни типове като „трикстера“, героя медиатор, пътуващия герой (*homo viator*), „детето на природата“ (*homo vitalis*), господаря и слугата, другия и т.н. Учениците са провокирани да мислят върху възможните причини за активността и устойчивостта на тези модели и след това да се фокусират върху една от тези теми-модели – тази за срещата с другия/ другите, за пътуването като приключение и изпитание не само за тялото, но преди всичко за мисленето и езика.

Обучението по български език и литература „по определение“ е призвано да успореди общата хуманитарна, ценностна ориентация с необходимостта да подготви ученика пълноценно да възприема спецификата на художеството като словесна дейност, която при това е плод на специфичен културно-исторически контекст. Едва ли има художествен текст, включен в учебната програма, който да не може да се обвърже с тази група от ДООИ, в т. ч. и Алековото произведение. В същото време разглеждането му е предизвикателство именно заради изискването ученикът да характеризира „жанровата специфика и поетиката на изучените произведения“, „персонажната система с оглед на различните функции, изпълнявани от героите в структурата на текста“ и да „обяснява ролята на отделните елементи на художествения език за цялостното художествено внушение“. Жанровото своеобразие на Алеко-Константиновата книга, както и сложната, динамична и отворена структура на творбата дават плодотворни възможности за работа в часовете от второ равнище. Още повече, че структурните особености са в тясна връзка с предложената тема – примери за стереотипно

речево поведение се откриват и на трите персонажни равнища (герой, разказвачи, рамкиращ разказвачески глас). Продуктивно за темата е и безспорното обстоятелство, че следосвобожденското време в България изправя индивидите и общностите пред проблеми и явления, които активно кореспондират с тези от днешния ден, а това сходство подпомага процеса на идентифициране на учениците с условния свят на творбата.

Особено значими с оглед на комплексния, разностранен и сложен, подчертано медиализиран съвременен контекст, в който ученикът се утвърждава и развива като личност, са заложените в ДООИ социокултурни компетентности от второ равнище. Предложената тема би подкрепила процеса, в хода на който ученикът изгражда умения да „различава факти от мнения“, „да открие и да реагира критично на основни реторични стратегии, прилагани с пропагандна цел“, както и да „анализира проблемите, възникнали при сблъсък между различни човешки общности, или проблемите, възникнали при противопоставянето на човешката общност с универсалните ценности“, както и да „разбира и коментира в анализа на различни художествени или житейски ситуации основните ценности на цивилизацията от Новото време: отговорност и търпимост“. Работата по предложената тема включва наблюдения, аналитични и интерпретативни процедури, които развиват именно тези способности.

3. Цели на урочната разработка

Предложеният проект изхожда от основополагащото разбиране за езика като за инструмент на социално действие, въздействие и взаимодействие, от класическата теория на речевите действия на Остин и Сърл, и от основните идеи на Уолтър Липман за стереотипите, езика и мисленето, изложени в книгата му „Общественото мнение“. Твърдението на Липман, че „между мен и света стои моята представа за него“ придобива нови измерения в съвременния богат и сложен комуникативен контекст, в който индивидът извън своята воля е обект, „мишена“ на разнопосочни послания и влияния и едновременно с това сам е агент, сам произвежда смисъл. Като се имат предвид възрастовите особености и социокултурните характеристики на съвременната младежка среда и често агресивността на медийните въздействия, можем да предположим както по-висока степен на податливост, така и повече шансове за качествено (себе)формиране на нашите ученици. В свят на бурно манифестирани идентичности търсенето на неманипулативни интегративи за една „ясна и спокойна идентичност“ (по думите на А. Желязкова), отвъд комплексите на срама и показното гордеене, е трудна, но важна задача, чието решаване задължително минава през отговорното речево поведение. В този смисъл в съвременното обучение по български език и литература е кодиран уникален антропологичен залог, а това ни изправя пред интересната задача да погледнем на каноничните български творби „неканонично“ – заедно с нашите ученици да видим в тях не икона и музей, а медия, чрез която да се свързваме качествено и пълноценно със себе си и със света.

Някои теоретици на межкултурното общуване и обучение обръщат специално внимание на съществения дидактически потенциал на разказването и наративите за културни контакти, които са „индивидуални или колективни наративни преработки на интеркултурен опит, обикновено на изненадващи, критични, конфликтни или необясними срещи и преживявания. Тези разкази отразяват винаги гледната точка на разказващия и съдържат висока степен на афективна натовареност. Межкултурните конфликти поставят под въпрос естествените норми и ценностите на участващите лица и често се преживяват като заплахата за идентичността. „Чрез отразяването на родното в чуждото разказите за преживяна чуждост не само спомагат да се намери мястото на собствената гледна точка и идентичност, те могат да повишат също рефлексивността и емпатията. Те могат, разбира се, и да предизвикат или да засилят стереотипните образи на другите и предразсъдъците.“ (Рот, Рот: 2007). Алеко-Константиновото произведение, видяно през блендата на общуването между културите и проблема за стереотипите, в това отношение е особено предизвикателство и шанс – предизвикателството на трудните въпроси, на въпросите без еднозначен отговор, и шанса за това не само историята, но и прочетените книги „да седнат заедно с нас на масата“ в разговора с другите,

ако перифразираме находчивата метафора за видимите и невидимите контексти на межкултурното общуване.

Предложеният проект предполага като реалистични в рамките на проследимия отрязък от образователния процес няколко **основни очаквания**:

- С помощта на учителя ученикът да дефинира понятието стереотип като специфичен културен конструкт, който активно участва в усвояването и изграждането на света.
- В хода на проследяването и обсъждането на примерите за стереотипно поведение, представени в книгата, ученикът да осмисля неговите предпоставки, функции и възможни последици – художествени и „реални“, конкретно исторически и универсални.
- Да започне да разпознава в своя опит и практика белезите на стереотипно мислене.
- Работата по темата да отключи процес на (само)рефлексия, да изостри чувствителността към речевото (си) поведение като основен структуриращ елемент в общуването, в търсенето на истински досег с другия.

4. Основни понятия

Спецификата на предложената тема задава като основно работно понятие да се използва понятието *идентичност*, като се актуализира и разшири разбирането на учениците за различните пластове на една гъвкава мрежа от идентичности (равнища на идентичност), сред които основно място заема *етническата идентичност*. При изясняване на процеса на (само)идентифициране се използва и разбирането за *друг, другост*. В хода на наблюденията и дискусиите по темата последователно се въвеждат и дефинират понятията *стереотип*, *автостереотип*, *етнически (регионален и национален) стереотип* и *автостереотип*, *предразсъдък*, *колективен (национален) мит*, *етноцентризъм*, успоредно с което се актуализират понятия като *нихилизъм*, *шовинизъм*, *дискриминация*, *ксенофобия*, които са познати на учениците, но в разглеждания контекст се обогатяват и доосмислят.

Полагането на интерпретацията в социокултурния контекст на следосвобожденското време изисква проясняване на известни на учениците понятия като *Възраждане* и *Ново време*, *традиционно* и *модерно*, *модернизирани* и *европеизирани*, а съвременните измерения на проблематиката неизбежно се обсъждат през термини като *локално* и *глобално*, *национализъм* и *глобализация*.

Художествената специфика на разглежданата тема естествено изисква употребата на основни литературнотеоретически понятия като *герой/персонаж*, *повествовател*, *автор*, *условност*, *художествена функция*, *метонимия* /*синекдоха*, *метафора* и др.

5. Междупредметни връзки

В контекста на зададените параметри най-активни са междупредметните връзки с дисциплините от философския цикъл (психология и логика, етика и право) и с познанията, изградени в часовете по история.

6. Необходими материали за часа

За провеждането на часа не са необходими специални материали освен задължителния за учениците и учителя литературен текст, тетрадките и дъска, на която да се записват основните понятия (ключови познати и нови).

7. Проверката на постигнатите резултати може да бъде осъществена на два етапа:

- В хода на продължаващата работа върху „Бай Ганьо“ на учениците се възлага да откриват примери за социално стереотипизиране и те да се обсъждат.

- Да се обмисли форма на дългосрочна проектна разработка по темата „Стереотипите, с които живеем“, като с учениците се обсъдят идеи за интервюта с представители на различни групи граждани, анализ на медийни текстове и на други публични вербални прояви (графити напр.), които да се представят по избран от авторите начин.

8. Ход на урока

Преди да пристъпят към работа по предложената тема, в рамките на два учебни часа учителят и учениците са изяснили:

- Основни факти около създаването на произведението (творческа история, прототипна основа), ключови структурно-композиционни особености, равнища на действие, разказване и коментар, типология на героите, отношението литературност – фолклорност;
- Характеристиката на Бай Ганьо в контекста на пътя и пътуването в I част – кой е той (открити белези и значещи липси), защо и как пътува, какво и как гледа, (търси, прави, показва, скрива) и др.

На тази основа за третия и четвъртия час от заниманията върху произведението на учениците е възложена предварителна подготовка – да проследят и открият в I част на книгата употребата на топонимите *България, Европа, Изток, Запад* и различните примери за етноними – *българин (българско), европейци, французи, немци* и др. За изпълнението на тази задача учениците са разделени на две групи: едните, които проследяват тези употреби в речта на Бай Ганьо, а другите – в речта на разказвачите и на водещия (рамкиращ) разказвачески глас.

8.1 Първият час е организиран около обсъждането на речевото поведение на главния герой, като се започва с неговото самолегитимиране като *българин*.

Учениците споделят, че поставената им задача се изпълнява без затруднение, защото героят изтъква българската си принадлежност, идентифицира се демонстративно на много от местата и ситуациите, в които попада в чужбина. След като желаещите прочитат кратки фрагменти от откритите примери, учителят поставя началото на обсъждане на употребите в конкретния ситуативен контекст на героя с цел да се изяснят различните степени и форми на самоидентифициране и работещите механизми, които го провокират и стимулират – причини, мотиви, цели на героя. В хода на интерпретацията учениците трябва да бъдат насочени да разсъждават върху лицата и проявленията на „българското“ на героя – доколко то е автентичен патриотизъм, кога е цел за себе си и кога средство за постигане на други цели, в какви взаимоотношения с другите влиза героят в акта на това самолегитимиране, може ли да се говори за шовинизъм и др. Колко и кои точно примери от текста и в какъв ред ще се обсъждат, е въпрос, на който не може да се даде категоричен отговор, защото зависи и от инициативата на учениците, но като ключови с оглед на проблема могат да се посочат няколко епизода, които могат да се предложат за интерпретация на различни етапи на часа.

От главата „Бай Ганьо у Иречека“ се представя диалогът между двамата герои, в който Бай Ганьо неколkokратно подчертава „българската“ връзка на домакина си:

„Аз ще се навъртам по-често около вас, ще си приказваме за България. Па ако обичате, съгласен съм и у вас да остана, додето съм в Прага. А?“

„И ваша милост, казва се, ако не от мойта – от българска софра все сте яли.“

„О, здрасти, здраво-живо, дайте да се похванем, ха така, по български.“

Съчетан с примери от други глави („И тютюн има, български, нали? Браво! Я чакайте да завъртя една цигарка.“), диалогът насочва към извода за битовата, „трапезна“ природа на българското, което в книгата се трансформира – от кауза, изискваща служене, то се превръща в аргумент за услужване и в „троянски кон“ (В. Стефанов) за достъп до материални придобивки. Учениците с лекота достигат до тези представи – ролята на учителя е да въведе и да акцентира темата за **манипулирането с гру-**

повата (етническа/национална) принадлежност и солидарност за лични, егоистични цели.

Специално внимание в хода на урока се отделя на главата „Бай Ганьо на гости“, която дава възможности да се разсъждава върху **психологическата основа на етническата самоидентификация** като вид защитна реакция срещу чуждото:

„ – О-о! Добър ден! Тука ли сте били? – извика той от сърце, сложи дисагите и почна да граби ръцете на студентите. „– Какво ме гледате? Не бойте се, българин съм... Я ми направете място да седна.“

Тук е една от възможностите учителят да въведе и дефинира понятието (*етнически*) *предразсъдък*, като го обвърже със заявената в репликата подозрителност към чуждото. Като източник за работни дефиниции се използва сборника „Ние – те: кратък етнополитически речник...“ и на учениците се предлага следното определение: „Етническите предразсъдъци са представи за представители на други етноси, които са създадени преди разсъждението и личния опит и често се изразяват в приписването на хората от други етноси на отрицателни характеристики.“

Посочената глава е повод да се постави въпроса и за начините, по които един етнос/ нация се самоописва и описва другите, като във връзка с това се дефинират и понятията етнически *стереотип* и *автостереотип*:

- *етнически стереотип* – еднакво отношение към различни представители на чужд етнос на базата на представата, че щом са от една и съща етническа група, те са еднакви. Често стереотипното отношение се изразява в различни степени на обидата.
- *автостереотип* – обобщена представа за членовете на своя етнос (в т. ч. и за себе си), чрез която индивидите описват и обясняват поведението си и това на другите от същия етнос. Често се изразява в различни степени на самовъзхвала.

За обсъждане на учениците се предлага следният откъс:

„– Обичал, кай, българите... Той ли! Като има келепир, и бай ти Ганьо знай да обича. Тъй ли се посреща българин? Българин!... Да не ви излъжа, нахрани ме човекът. Ито каква храна – ней-се, запуши я!... Къде са по-гостоприемни българите, българинът една стая да има, пак ще те покани... (...)
- Наистина, нашите българи са много гостоприемни – потвърди той с най-голяма увереност – тукашните не искат да те знаят. Киснем тук из кафенетата...“

Друг ъгъл към темата предлага главата „Бай Ганьо на изложението в Прага“, в интерпретацията на която учениците могат да бъдат насочени към проблема за компенсаторния характер на изтъкването на етническата принадлежност при срещата с чуждото, когато то се представя пред героя като напреднало, богато, престижно.

„...А бай Ганьо от своя страна недоволен, че поменуват само Кирила и Методия, пак мушка учителя: “Кажи и ти нещо бе, даскале, малко ли ги имаме и ний, за Аспаруха кажи или земи, че надуй кавала – сега му е времето!...”
„– А бе здравец аз не виждам тука – обажда се бай Ганьо с недоволен глас, – проста им работата, ако нямат здравец! И-и, у нас! По балкана! Ех, мама му стара!“

Тези и други епизоди (напр. употребата на исторически примери в „Бай Ганьо в банята“) дават възможност като трето ново понятие да се въведе понятието *етнически/национален мит* – разказ за миналото или бъдещето, който, независимо дали се основава на действителни и въображаеми събития, укрепва груповите връзки и създава чувство за превъзходство спрямо други групи. Свързва се с понятието *етноцентризъм* – представата, че един етнос се приема за център, за водач, за превъзхождащ другите.

В същата глава учениците се срещат с още едно лице на етноцентризма, който се проектира при възприемането на другите: *„Ти не си ли българин, право кажи? Вий всички сте българи, ама се сърбеете.“*

В хода на обсъждането на различните примери учителят намира начин естествено да преходи към втората група примери – тези за отношението към другите, чужденците. Така, след като вече са въведени основните понятия, учителят има възможност веднага да провери дали те са разбрани, като от учениците се изисква да групират вече намерените употреби на етноними около проявленията на предразсъдъка и стереотипа. Известни „затруднения“ могат да възникнат във връзка с обстоятелството, че някои от примерите са на границата между двете прояви, но като цяло учениците се справят с тази задача.

Ако първата част от работата, предвидена за часа, е изпълнена по-бавно, тази задача може да се възложи за домашна работа и да се провери в началото на следващия час.

Ето някои от възможните за посочване примери:

„Голяма работа! Те малко ли ни скубят!“

„Как ще им ги дадеш бре, братко (...)Знам ги аз тях. Ти не ги гледай, че са такива мазни...“

„Знам ги аз тукашните жени...“

„Ама проста работа тези немци, един гвоздей не им стига ума да забият...“

„Аз нали зная, че ние не сме виновати, пак тези чужденци, да ги вземе дяволът! Нарочно са го направили да ни омаскарят! И сецате ли се, все от завист! Всичките са таквиз!“

Особено важно е, след като са обсъдени ключови примери, а другите са идентифицирани правилно, учителят да постави въпроса за предпоставките, функцията и възможните последици от (авто)стереотипизирането и автомитологизирането – тръгва се от героя и се извеждат основни общи положения. В хода на обсъждането учителят записва на дъската, а учениците в тетрадките си основните изводи. Например:

- Характеристики на стереотипа: наследява се, утаява се на подсъзнателно равнище, устойчив е, редуцира същността, опростява я, съчетава знание за обекта и отношение към него и др., „коварен“ е, защото се представя като „само на думи“
- Функции и роля на стереотипа: служи за ориентир, облекчава сложността на света, моделира отношения и действия, служи за самозащита, често скрива нежелание и неспособност за общуване и др.
- Възможни последици: блокира мисленето и общуването, води до капсулиране, може да провокира враждебно отношение, с него може да се манипулира с цел отключване на омраза, ксенофобия, агресия, дискриминация и др.

8.2 В хода на втория час с помощта на въведените понятия се проследява разказваческата позиция. Особено внимание се обръща на две глави – „Бай Ганьо на изложението в Прага“ и „Бай Ганьо на гости“, за да се констатират две особености:

- Целенасоченото преобръщане, травестиране на устойчиви български емблеми, образи, символи. На учениците се поставя въпросът, дали са прави онези, които определят Алеко Константинов като национален нихилист. Отговорите могат да бъдат разнопосочни, но с оглед на актуалността на проблема е важно това поведение на разказвача да бъде осмислено в контекста на следосвобожденския опит да се проблематизира един манипулативно изграден национален образ, който в реалността се превръща в лесно за употреба и манипулация клише.
- Подчертано евроцентричната гледна точка на разказвача, който от своя страна също произвежда стереотипи – подчертано положителни за представителите на Западна Европа (немци, французи, обобщаващото европейци) и отрицателни за „Възтока“ („турци, гърци, арменци, сърби...“).

Особено важно е да се обсъдят причините за това „друго“ стереотипизиране, като те бъдат свързани със:

- Спецификата на следосвобожденското време, в което усвояването на чуждостта тепърва започва, и то с комплекс за изостаналост, а еманципацията от нея е дълъг процес. Диалектиката на това движение прави стереотипизирането неизбежно. В случая е важно да се подчертае, че става дума за „градивен“ стереотип, който е натоварен със задачата да стимулира отварянето, общуването, развитието.
- Стереотипът в литературата е различен от този в реалността поради особения фикционален характер на ситуациите. Той е средство, натоварено с художествени функции, условен знак, който може да бъде разчетен не само метонимично, но и метафорично – „европейското“ в книгата е метафора на цивилизованост, порядъчност, чистота, обществен регламент, а „ориенталското“ и свързано със знаците на ретроградността, исторически сложили се менталитетни особености, склонност към безредие и др.
- Темата на Алековата книга е своето, а не чуждото и в този смисъл етническите маркери се явяват инструмент, средство за себепознание, което може да се предположи е било ефективно в читателския контекст на следосвобожденска България – неслучайно първата употреба на понятието „европеец“ в книгата е предшествана от „всички казаха, че...“. Днес обаче книгата изисква внимателен „обезопасяващ“ прочит, като се има предвид възможното опростяване на нейната сложност и (зло)употребяването с национални представи, страхове, комплекси.

* * *

Книгата „влиза“ в часовете по български език и литература, след като вече битува повече или по-малко стабилно в социалната и в индивидуалната памет на участниците в образователния процес и след като се е сдобила със съдбата да бъде, по мнението на изследователите, най-обсъждания класически български текст със своя завидна критическа и интерпретативна биография. Причините и проявленията на тази специфика са разностранни и не те са предмет на обсъждане в настоящия текст, но със сигурност учителят трябва да ги познава, за да може да управлява оптимално съвместната работа в училище и да я направи продуктивна. Своеобразен „компендиум“ на ключовите тълкувателски позиции и гласове по адрес на Алеко-Константиновото произведение е студията на Румен Даскалов „Бай Ганьо – идентификации и употреби“, която е задължителна в преподавателската подготовката не само като източник на провокативни критически тези, но преди всичко заради фундаменталното и продуктивно разбиране за героя като за „идентификационен механизъм“, задействащ „коренящи се в българското общество и култура ценностни нагласи и предразсъдъци“, и за интерпретативните подходи към него като за „опити за справяне с извънтекстови проблеми“, драматизирани по различен начин в повествователната тъкан. Подготовката за работата по темата се основава както на културологическите концепции и идеи на автори като Николай Аретов, Юлиана Рот и Клаус Рот, Майкъл Хърцфелд и Александър Кьосев, така и на изследователските подходи и решения, които предлагат автори като Валери Стефанов, Инна Пелева, Никола Георгиев, които целенасочено интерпретират проблема за гледните точки към своето и чуждото и за функциите на стереотипите в произведението.

9. Библиография:

Аретов Н. Национална митология и национална литература. С., 2006.

Аретов Н. Типология на Своя и Другия в ранната българска национална митология. - В: Да мислим Другото – образи, стереотипи, кризи. С., 2001.

Георгиев Н. Синовете на турски поданици. - В: Идентичности, отражения, игри. (Юбилеен сборник в чест на проф. С. Хаджикосев). С., 2004.

Даскалов Р. Бай Ганьо – идентификации и употреби. - Демократически преглед, № 33. С., 1997.

Кьосев А. Бележки за само-колониизиращите се култури. - В: Нова публичност: българските дебати, 1999. С., 2000.

Липман У. Общественото мнение. С., 2001.

Наредба № 2 от 18 май 2000 за учебното съдържание, издадена от МОН. - ДВ № 48 от 13 юни 2000, изм. ДВ № 46 от 28 май 2004, изм. ДВ № 58 от 18 юли 2006.

Ние – те. Кратък етнополитически речник, предназначен предимно за граждани на Република България, ненавършили години за паспорт. С., 1997.

Пелева И. „Добри“ и „лоши“ в театъра на нациите. - В: Алеко Константинов. Биография на четенето. С., 2002.

Рот Ю., К. Рот. Студии по интеркултурна комуникация. С., 2007.

Стефанов В. Преносвачът на граници. - В: Творбата – безкраен диалог. С., 1994.

Стефанов В. Регионалният разказ на световното изложение. - В: Участта Вавилон. С., 2000.

Хърцфелд М. Практика на стереотипите. - В: Културната интимност – социална поетика в националната държава. С., 2000.

ЕПОХАТА НА ЙОАН АСЕН II ИЛИ КАК СЕ КУЛТИВИРА ТОЛЕРАНТНОСТТА НА ЕДИН НАРОД

д-р Веселина Вачкова

учител по история и цивилизация,
Национална гимназия за древни езици и култури „Константин Кирил Философ“, София

Красимира Йончева

учител по история и цивилизация, Частно СОУ „Ръорих“, София

Мирослав Коев

учител по история и цивилизация,
Частна гимназия с езиков и хуманитарен профил „Проф. д-р Васил Златарски“, София

Албена Руневска

учител по български език и литература,
Национална гимназия за древни езици и култури „Константин Кирил Философ“, София

1. Предмет, клас и продължителност: история и цивилизации, XI (XII) клас, 120 минути (три учебни часа)

2. Стандарти и очаквани резултати:

2.1 ДОО за учебно съдържание по история и цивилизации са единствените, които са съобразени и органично преплетени с тези по гражданско образование.

2.2 В настоящия урок на ниво учебна програма по история се отработват следните стандарти:

- Представа и обяснява териториални и обществени промени на Балканите, в Европа и света като прилага хронологични и пространствени ориентири.
- Използва познания и методи от история, литература, философия при анализ обобщение и тълкуване.
- Аргументира ролята на България като фактор за стабилност на Балканския полуостров.
- Установява различията в начина на живот, религиозните вярвания и в разбиранията за ценностите в различните общества.
- Разграничава и оценява идеи и действия на личности в историята.
- Извлича и интерпретира информация от различни типове източници с помощта на средствата и ресурсите на ИКТ.
- Борави аналитично и критично с наличната информация, като създава умения за формулиране на тези и въпроси.
- Усвоява комплекс от основни и универсални за епохата идеи и термини, като избягва модернистичния подход към изясняване на конкретните факти, лица и събития.
- Изгражда собствен подход към общообразователните, популярните и академичните източници на информация по проблема.
- Прави заключения въз основа на съпоставяне на информация от различни исторически източници.
- Изразява критично отношение при анализ на информация от различни източници.
- Изгражда собствена организация на информацията от изворовия материал.
- Анализира изградените досега знания и представи като ги съпоставя с новия подход към проблематиката.

- Съставя самостоятелно писмени текстове с аналитичен характер, свързани със задени параметри на социален контекст.
- Разбира сблъсъците между национално, социално и общочовешко и тяхната валидност днес.
- Прави връзка между социално-исторически и литературни проблеми.
- В контекста на обучението по история и цивилизация усвоява уменията да прави връзка между проекцията на историческите събития и в литературата и изкуството.
- В контекста на обучението по свят и личност и история и цивилизация доовладява основни понятия и принципи на хуманитарната ценностна система.
- Развива способност да изгражда цялостно изказване.
- Развиване на умения за дискурсивен анализ.

Очаквани резултати:

- Учениците представят и обясняват промените, настъпили на Балканския полуостров с изграждането на империята на Йоан Асен II като анализират разнообразни източници и ползват знанията си по български език и литература, изобразително изкуство и информационни технологии.
- Установяват етническа и религиозна толерантност, дължаща се на изключителните държавнически качества на цар Йоан Асен II, както и разминаването в преценките на съвременниците и съответно на потомците от модерната епоха.
- Съпоставят владетеля с неговите предшественици и наследници в личностен, обществен, културен и религиозен план с акцент върху търпимостта на Йоан Асен II към другите етнически и конфесионални общности.
- Оценяват влиянието на владетелските съпруги за толерантността на двора към чужденците.
- Разбират възможността образът, създаден чрез словото или чрез езика на киното, да бъде подчиняван на идеологическите нужди на определено историческо време.

3. Цели на урочната разработка:

3.1. Мотивация за избора на темата

По инерция темите за толерантността и антидискриминативните политики се свързват с Новото време. Този рефлекс е пряк резултат от извеждането на нациите и национализма като феномен на модерния свят. Проблемът е, че при подобно разглеждане на въпроса е невъзможно да се търси приемственост в държавната политика и масовото поведение, които да надхвърлят последните стотина години. За някои страни и народи този подход е адекватен поради сравнително късно създадените държави и/или късно появила се обществена ситуация, предполагаща усилено разсъждаване върху възможните отношения с *Другите*.

За други държави обаче необходимостта за изработване на ефективни, неконфликтни и конструктивни връзки с различни етнически и верски малцинства в рамките на собствената държава, е било задача, поставена още при самото им, достатъчно древно, възникване на територия, контактна зона за различни народи и култури. Класически пример в това отношение е българският опит, макар от стила на поднасяната в учебниците материя този факт да не е очевиден.

От друга страна патриотичният подход към разглежданите събития и личности, налаган дълги години у нас от образователната система, съзнателно или не капсулира представата за държава и владетел през Средновековието в рамките на военните победи и дворцовите интриги. В този смисъл управлението на владетелите Симеон I и Йоан Асен II е хисторически пример за ограничаване периметъра на постигнатите от тях обществени, религиозни и културни постижения.

От българската история, изучавана в СОУ, е избран един отново „класически“ учебен материал – управлението на Йоан Асен II, което винаги се разглежда задълбочено и с необходимото внимание от колегите историци.

3.2. Цел на настоящия урок

Основните цели, които авторите на проекта си поставят са затвърждаване на вече придобитите знания и надграждане на тези знания чрез предлагане на една нова гледна точка – времето на Йоан Асен II да се представи и коментира през призмата на следните основни проблеми:

- Как изглежда етническата и религиозната ситуация в България през първата половина на XIII в?
- Кои са онези характеристики в поведението на българския елит, в частност – на цар Йоан Асен II – в тази не само пъстра, а и динамично променяща се картина, които смекчават противоречията до такава степен, че през разглеждания период на практика няма никакви етнически напрежения и никакви религиозни сблъсъци?
- Каква е представата на другите за българите през епохата на базата на реалните и легендарните извори?
- Как и доколко е приложим в днешни условия този опит на средновековния българин в сферата на интеркултурния диалог, в мултиетническа и мултирелигиозна среда?
- Какво се случва с епохата, видяна през призмата на нейните литературни образи или кино?

Забележка: По отношение на паралелните образи, изградени от учебниците по литература и история, трябва да се отбележи, че учебникът по история, служейки си с езика, гради неизбежно литературен образ на епохата, често не съвпадащ (частично или напълно) със самата нея.

4. Основни понятия: толерантност, религиозна търпимост; антидискриминационни мерки; етнически малцинства; религиозни малцинства; космополитизъм (космополитен мегаполис); мир и цивилизация; универсализъм.

5. Междупредметни връзки: с обучението по литература, по изобразително изкуство, по свят и личност.

6. Необходими материали за часа:

- Ксерокопия на материалите за задачите, които ще бъдат поставени на учениците (*виж Приложението*);
- Лаптоп и мултимедиен проектор за представяне на най-популярните художествени творби, посветени на Йоан Асен II, в т.ч. паметникът на царя в Асеновград и на кадри от филма „Сватбите на Йоан Асен“;
- Карта на България от времето на Асеновци.

7. Инструментарий за проверка на постигнатите в часа резултати.

Постигнатите резултати се оценяват на база провежданите в часовете дискусии. Високо се оценява надграждането на вече усвоените знания за етническата и религиозната ситуация в България през първата половина на XIII в. през призмата на интеркултурния диалог, в мултиетническа и мултирелигиозна среда, и приложимостта на опита на средновековния човек в днешни условия.

8. Ход на урока:

8.1 Първи час

Общо представяне на цар Йоан Асен II.

Целта е да се проследи мнението на учениците за българския владетел, с което те „влизат“ в часа, за да обобщим в края новата им представа за него (ако смятат, че са придобили такава), с която „излизат“.

Време: 5 минути

На учениците се прожектират картини, отразяващи битката при Клокотница (в т.ч. паметника в местността Клокотница) и паметника на царя в Асеновград с основен въпрос: **Какъв е образът на владетеля, който се очертава при анализа на произведенията?**

Очакванията са, учениците да достигнат до извода, че образът на Йоан Асен е представен в стандартизиран в стил: обичайният български средновековен владетел – който според модерните творци, в следване на историческите писания, е войн с тежък меч, отличителни владетелски знаци и поглед, заплашително насочен към врага в канона на социалистическото изкуство.

Време: 5 минути

Представят се средновековни и възрожденски изображения на царя, където той е книжовник, ктитор и никога не е изобразен с меч (за разлика от следващите български владетели, които на монетите си се изобразяват като воители, често конници). Поставя се въпросът: **Как съвременниците на Йоан Асен и възрожденските майстори представят владетеля в сравнение с модерните творци?**

Изводът, който се налага при едно сравнение е, че оригиналният цар Йоан Асен няма нищо общо с войнственния си модерен образ. Този модерен образ като че внушава, щото на владетеля всичко е позволено и щото властта предполага грехове.

Време: 5 минути

Прожекция на подбрани сцени от филма „Сватбите на Йоан Асен“, режисьор Вили Цанков, в ролята на Йоан Асен II – Апостол Карамитев. Филмът излиза на екран през 1975 г.

Примерни сцени за гледане:

- От I част – влизането в Търново, разговорът с българския църковен глава; прощаването със съюзника (когато той казва, че българският цар може винаги да разчита на меча му, а на Александър казва, че може винаги да разчита на живота му, както и че обича владетелите само в ден първи, когато са праведници, защото в ден втори те вече са грешници).
- От II част – битката при Клокотница; след отказа на Йоан Асен от завземането на Константинопол – разговора с войника за това дали владетелят има душа.

Въпрос: **Сравнете сцените от филма с паметника на Йоан Асен II. Откривате ли общи естетически принципи?**

Екипът очаква да бъде отбелязан стремежът към монументалност; да бъдат открити изображения, които потискат гледащия, внушават му колко е величава властта и колко той е безсилен пред нея.

Време: 15 минути

Работа с откъси от романа „Йоан Асен II“ на Фани Попова-Мутафова. Текстовете от романа: с. 67-69 и с. 222-223 и 290.

Въпрос: **Сравнете образа на владетеля в неговите средновековни изображения и образа му в романа на Фани Попова-Мутафова. Сходни или различни са тези образи по общото си внушение?**

Забележка: Учениците имат възможност да се запознаят с подобрите откъси преди часа.

Очакванията са за разлика от филма, да бъдат открити по-скоро сходствата: разкрити са човеколюбието и търпимостта на българския владетел; чертите, с които е пресъздаден, са „меки“, внушава се желание за омиротвореност; от образа се излъчва благост, без тя да изключва твърдостта на владетеля и неговата решимост.

Преподавателят запознава аудиторията и с личната съдба на Фани Попова-Мутафова (репресиите от Народния съд). Целта е да се акцентира върху факта доколко коректното отношение на изследователя към конкретна епоха може да бъде потискано, ако се разминава с вече наложените стереотипи.

Време: 10 минути

8.2 Втори час

Пред учениците се поставя проблемна ситуация, като те трябва да отговорят на въпроса: **Как произведенията (романът и филмът) представят многоетничността на българската империя по това време?**

Преподавателят очаква да се установи, че многоетничността е представена в романа, макар да не е негов център, а във филма тя практически липсва.

Време: 10 минути

На учениците се поставя задача, като си спомнят най-важните моменти от управлението на Йоан Асен II, да посочат онези ситуации, в които е било възможно да се зародят етнически или верски конфликти, но това е било избегнато.

Забележка: Преподавателят припомня следните моменти:

- Преговорите с унгарския крал Андрей през 1218 г.
- Преговорите с Латинската империя за династичен брак.
- Битката при Клокотница през 1230 г.
- Бракът на владетеля с Ирина Комнина.

Очакваните отговори са в следния ред:

- в религиозен план: продължаващата Уния (от 1204 до 1231/35), прекратяването на Унията и Възстановяването на Патриаршията, запазването на Охридската архиепископия като автокефална българска църква, наравно с Патриаршията;
- в обществен план – наличие на галички и кумански съюзници и наемници с неизяснена конфесионална принадлежност, на унгарски висши сановници (във връзка с брака на царя с Анна-Мария), на дубровнишки търговци (особено след Дубровнишката грамота), на латински и гръцки пратеници;
- в етнически план: в България, освен куманските съюзници (накратко се споменава смесения българо-кумански произход на Асеневци), живеят компактни маси власи, гърци, сърби и албанци. Този факт е кодиран в титлата, използвана от Йоан Асен – „цар на българи и гърци“ и в текста на Търновския надпис, където освен изброяването на четирите основни народа, поданици на България – българи, гърци, сърби и албанци, се добавят и франките, част от чиито земи са попаднали в зависимост от България още след битката при Адрианопол (1204 г.).

Време: 15 минути

На разделените на екипи ученици се поставя задача: да потърсят в текстовете на Георги Акрополит, на Дубровнишката и Ватопедската грамота потвърждение (отхвърляне) на изводите, направени в часа до този момент.

Време: 15 минути

8.3 Трети час

Обобщение на материала.

При коментиране анализа на учениците върху документите се обръща основно внимание на следното:

- През разглежданата епоха България не само е на върха на политическото си могъщество, но е и оазис на едно определено много изпреварило времето си толерантно и цивилизовано отношение към Другия. Това толерантно отношение е толкова по-впечатляващо и по-ценно, предвид заредената с крайна нетърпимост обстановка в западния християнски свят (която в крайна сметка ще доведе до реформацията), а и във византийска среда, когато през 70-те години на същия век след Лионската уния ще започне Арсенитската схизма, като жертва на религиозния терор ще станат и българските 36 зографски мъченици.
- Липсва преследване на политически противници (случая със съмишлениците на Борил или тези на Теодор Комнин.
- Липсва на преследване по верски причини: пълна религиозна търпимост към православните (когато когато българската църква е униатска), към католиците (когато е православна) и към еретиците.
- Като контрапункт на застъпените до момента тези, се цитира извадка от някое от писмата на папа Григорий IX (от януари до август 1238 г.), с акцент върху изразите на крайна политическа и религиозна нетърпимост, с която папата подбужда унгарския крал Бела IV да започне кръстоносен поход срещу България като страна „схизматична и покровителстваща еретиците“. В подобен доказателствен аспект учениците коментират чешката легенда, в която обект на внимание са обичаите на българите в разглежданата епоха и магическата традиция по българските земи (*виж Приложението*).
- Наличието на космополитна по дух култура (по-конкретно на градовете, например столицата Търново). Подчертава се също, че най-добра демонстрация на знанията за тази епоха може да се направи чрез възстановки на отделни елементи от всекидневието на Двореца като държавен и сакрален център на държавата.

Време: 20 минути

На учениците се припомня, че няма писмени исторически свидетелства, които да описват двореца на българските царе при управлението на Йоан Асен II. Реконструкцията на външния архитектурен облик и на интериора му учените правят на основата на археологичните данни и изображенията в средновековни ръкописи. А атмосферата на полиетничност, религиозна свобода и културен обмен се усеща когато съответните помещения „оживяват“ от присъствието на хората.

Раздават се работните материали (моделни възстановки и допълнителна информация за съответните паметници) и им се възлага задача, като се запознаят с примерните модели на възстановки от епохата на Йоан Асен II, да формират три изследователски екипа за аналогична работа върху *Тронната палата, Покоите на царицата, Залата на военните трофеи*.

Учениците биват информирани, че:

- Важна част от дворцовата украса са: подови и стенни мозайки, стенописи с исторически и религиозни сюжети, разноцветни мрамори, каменни фризове и колонади, копринени и кадифени завеси, скъпи килими, мебели от масивно дърво с резба и инкрустация от скъпоценни камъни.
- На Царевец са открити съдове от сграфито-керамика с растителни, животински, птичи и чо-

вешки изображения; накити – пръстени, гривни, обеци, кръстове, икони, части от коланна украса; медальон на хан Омуртаг; монети; отломъци от каменни капители с релефна украса; каменни късове с релефни изображения на светци, религиозни сцени, двуглави орли; фрагменти от стенописна украса; части от оръжия и ризници.

- На мястото на дворцовата църква е открит каменен отломък с надпис „Параскева”
Време: 15 минути

Обсъждат се работните материали и Интернет адресите за допълнителна информация. Дават се насоки за самостоятелната домашна работа на екипите.

8.4 Задачи за домашна работа:

- 1) Запознайте се с информацията от интернет страницата:
<http://www.bulgariancastles.com/bulgariancastles/bg/fortress-tsarevets-bg>. Сравнете я с:
 - Изображението на Търново от миниатюрата на Ватиканския препис на Манасиевата летопис, представляваща погребението на един от синовете на цар Йоан Александър на:
http://culture.actualno.com/news_103302.html;
 - Макет на двореца, публикуван във в. „Стандарт” на:
<http://paper.standartnews.com/bg/article.php?d=2006-06-01&article=148173>.
 - По желание допълнителна информация можете да получите от книгата на проф. Йордан Андреев „Всекидневието на българите XII-XIV в.”.
- 2) Известно е, че всеки архитектурен обект „оживява”, когато се изпълни с обичайните си обитатели.
 - Изберете по едно действащо лице чужденец във всяко от описаните по-горе помещения на дворцовия комплекс.
 - Съставете кратък и подходящ за съответната обстановка негов диалог с евентуален събеседник (събеседници).
 - Обмислете варианти, които да обединят диалозите в общ сюжет. Представете в рамките на 5 минути най-сполучливия пред своите съученици (виж Приложението).

9. Библиография:

Андреев, Й. Всекидневието на българите XII-XIV в. С., 1992.

Андреев, Й., И. Лазаров, П. Павлов. Кой кой е в българската история. С., 1994.

Величието на Търновград. С., 1985.

Георги Акрополит. - В: Гръцки извори за българската история (ГИБИ), VIII. С, 1971.

Данчева-Василева, А. България и Латинската империя (1204-1261). С., 1985.

Дюканж, Ш. Византийска история. История на империята на Константинопол. С., 1992.

Иван Тренев. Наследниците на Иван Асен II. С., 2007.

Коледаров, П. Политическа география на средновековната българска държава, част 2 (1186-1396). С., 1989

Културата на средновековния Търнов. С., 1985.

Наредба № 2 от 18 май 2000 за учебното съдържание, издадена от МОН. - ДВ № 48 от 13 юни 2000, изм. ДВ № 46 от 28 май 2004, изм. ДВ № 58 от 18 юли 2006.

Писмата на папа Григорий IX срещу политиката на цар Йоан Асен. - В: Латински извори за българската история (ЛИБИ), IV. С.1981

Попова-Мутафова, Ф. Йоан Асен II. С., БП, 1986.

Попова-Мутафова, Ф. Солунският чудотворец. П., 1969.

Търновският надпис, Ватопедската грамота, Дубровнишката грамота, Житието на света Петка Търновска. - В: Извори за българската история, С., 1994.

Бележка: Авторите са работили съвместно по проекта „Предизвикателствата на национализмите“, ръководен от Академична лига за Югоизточна Европа, София юни 2007 – май 2008 г., и работят в екип от месец юли 2008 г. по проект „Малцинствата във фокуса на толерантното патриотично възпитание“, финансиран от Отворено общество.

ПРИЛОЖЕНИЕ*

към „Епохата на Йоан Асен II или как се култивира толерантността на един народ“

Текст 1. Примерен модел-описание на интериора в дворцовата църква „Света Параскева“:

Вътрешността на църквата блести в злато и скъпоценни камъни. От огромни, висящи от таваните, позлатени канделабри струи светлина и трепти върху многоцветни подови мозайки – пищни плетеници от геометрични и растителни мотиви. Играта ѝ продължава по стенописите, вдъхновена направа, откъдето оживяват образите на светци и светици, на Богородица и Исус Христос, на височайшите ктитори, цар Йоан Асен и царица Анна. Два реда колони от най-качествен бял мрамор правят шпалир от входа до олтара, а от капителите им висят каменни гроздове и тежки кошници с цветя.

Царският ред на иконостаса сияе с фините златни обкови, инкрустирани с рубини и смарагди. Каменният саркофаг на Света Петка е облицован с късове мрамор от всички краища на огромната държава. От драгоценната ракла в него, обвита в дипли златоткана пурпурна коприна, неспирно се носи благовоние...

Текст 2. Примерен диалог от гостната на придворните госпожи /дами/.

Баронеса Родщалд, придворна дама на Ландграфинята на Тюрингия, Елисавета:

- Царицата така много прилича на моята благочестива господарка, облича се скромно, не носи гиздила... Зарадва се повече на писмото, което ѝ прати Господарката, а не на гривната, която специално поръчахме на златаря от Венеция...

Госпожа Мария, придворна на царица Анна и съпруга на куманския вожд Карач

Нали са сестри, приличат си... И преподобната Анисия, покойната първа съпруга на Господаря, не обичаше да се кипри много, само едно кехлибарено огърлие никога не сваляше... Подарил ѝ го беше Царят още докато са живели в Галичкото княжество.

Ирина Комнина, дъщеря на пленения епирски деспот Теодор Комнин:

- А вярно ли е, че е била голяма красавица... както разправят?

Госпожа Мария

- Нали познаваш дъщеря ѝ, Мария, дето се омъжи за твоя чичо. Копие на майка си е, точно каквато беше преди да я подстрижат в манастира...

Баронеса Родщалд

- Но ние знаехме, че първата съпруга на Царя е починала...

Госпожа Мария

- Почина в годината, когато се получи писмото на папата с разрешение за брака на Царя с принцеса Анна... но това е вече минало, да не безпокоим мъртвите...

Баронеса Родщалд

- Бог е решил да се сродят славните Арпади с рода на Асеновци... И ето благославя вече този съюз с раждането на престолонаследник!

Ирина Комнина

- Можел ли е крал Андрей да откаже сродяването, след като е бил така притиснат?

Госпожа Мария

- Ти май забравяш, Ирино, че българи и унгарци бяха съюзници още по времето на Борил?

Ирина Комнина

- Не, не го забравям. Но се убедих, че всички вие искате да се забрави Борил, като че ли не е съществувал никога.

Госпожа Мария

- Непоправими беди нанесе той на Царството, искаше да затрие синовете на **първия Йоан Асен... и това безумство - да се жени за латинка...**

Ирина Комнин

- Нали сега пак са приятели българи и латини!

Баронеса Родцалд

- ... Спомням си сега, че навремето в Естергом дойде слухът, че дъщерята на цар Йоаница е отровила мъжа си, император Хенрих, по настояване на Йоан Асен... Бяхме потресени тогава.

Госпожа Мария

- Грозна клевета, графиньо, заблудили са ви. Борил се подигра с дъщерята на цар Йоаница, но не тя отрови императора...

Баронеса Родцалд

- Добре, добре, ще говорим за това друг път, не е редно сега да засенчваме щастливото раждане с приказки за смърт... Да вървим да поздравим Царицата...

Текст 3. Примерен сюжетен елемент: „В приемната на Великия логотет“

Канцеларията на Великия логотет се разполагаше в няколко помещения: кабинет, приемна, чакалня. Приемната бе обширно помещение, украсено с великолепно подова мозайка, високи, богато орнаментирани сребърни свещници и стенописи, които разказваха славни моменти от историята на царството: кръщението на Светия княз Борис, строежа на Велики Преслав, школата на преподобния Климент в Охрид... Отворените врати към кабинета и чакалнята показваха, че при писарите кипи неспирен труд, а нетърпеливите да поднесат приветствията си за царското семейство са много.

Още с влизането в приемната, пратеникът на Пловдивска хора направи дълбок поклон. Срещу него, в семпло кресло от черно дърво, седеше Великият логотет Деян, в официалната жълта роба, отговаряща на сана му.

- Стани, стани, Григорий – чу севастът. – Известени бяхме, че ще дойдеш.

- Препусках без почивка, Твоя светлост... лично исках да донеса многобройните дарове, които народът цяла седмица събира, преголяма е радостта ни от раждането на Престолонаследника.

- И моята радост е голяма като виждам как народът от новоприсъединените земи слави Великия ни цар! Ето, очакваме пратеници на Браничево, на Драч, на Адрианопол...

- Та може ли забрави някой великата милост на Царя към пленниците след Клокотница, всички сега искаха да пратят нещо – и ромеите, и латините и евреите, цялото население на хората. Спокоен и весел е днес животът: и търговията върви, и работилниците работят безспир, и земята е щедра с урожай...

- Добрета – обърна се към един от стоящите край преносима масичка писари логотетът. – Предай на севаст Григорий благодарственото писмо на български, гръцки и латински.

После стана и лично изпрати Григорий до вратата за излизане.

- Отдъхни Григорий, а довечера си поканен на тържествения пир, който Царят дава за всички гости. И пратениците на унгарския крал, на сърбите и на епирския деспот се очакват да пристигнат дотогава...

После се върна в креслото и заповяда:

- Поканете пратеника на Дубровник!

Текст 4. Легенда за рицаря Милохнев и българската магьосница Ладика

По време на принудителния престой на унгарския крал Андрей II, задържан от българския владетел на връщане от кръстоносен поход, един от рицарите на краля - Милохнев, прекарвал времето си в лов из планините около Търново, а Богорис често го придружавал. Въпреки предупрежденията на българина Милохнев бил твърде безразсъден и един път едва не загинал нападат от мечка. Спасен е от Богорис.

Раненият Милохнев е отнесен на ръце от Богорис в дома на болярина, където дъщеря му Ладика с грижите си бързо възстановява ранения. Влюбен в Ладика, Милохнев отказва да си тръгне към Унгария. По време на лечението Милохнев е ужасен от зловещите лица на 12 мъже върху лампата с форма на чаша, която осветява стаята му. Ладика обяснява, че не може да открие тайната на страшната лампа, която ѝ е наследство от майка ѝ. Постепенно у Милохнев назрява мисълта, че девойката е страшна магьосница. Отново двамата с Богорис се отдават на лов, като рицарят често е обект на закачки затова, че след атаката на мечката е позагубил своето безразсъдство.

Веднъж Богорис и Милохнев са поканени на пир у един от ловните другари на българина. Милохнев е потресен от това, че всички около масата пият от чаша, направена от човешки череп и преминаваща от ръка на ръка. Рицарят отблъсква чашата, поради отвращението си, което кара всички присъстващи да извадят мечовете си, готови да го накажат заради оскърблението. Богорис го защитава с думите: *„Стойте! Не забравяйте, че той е чужденец и е възможно някои от нашите обичаи да пробуждат у него неприятни чувства.“*!!! Конфликтът е потушен, чашата е прибрана, но Милохнев така и не опитва виното. По пътя обратно Богорис обяснява на госта си, че в България е висока чест да пиеш от обкования череп на прочут неприятел.

Странните неща, които вижда у българите, включително и лампата на Ладика, довеждат рицаря до убеждението, че е попаднал сред някакво „чародейно племе“, способно да омагьосва хората с дяволската си власт. Два дни по-късно Милохнев напуска страната и се завръща в родината си въпреки увещанията на Богорис и сълзите на Ладика. По-късно се жени в родината си като забравя забременялата от него Ладика. По време на сватбата обаче се явява красиво момиче, което връчва на младоженците подарък. Впоследствие се оказва, че това е прословутата лампа. Изпаднал в ужас Милохнев постепенно заболява и умира в страшни мъки. По-късно умира и съпругата му, която се хвърля от крепостните стени. Проклятието над замъка им е снето чак през 1420 г. с помощта на много молитви.

* Бележка: За текстовете от приложението са използвани материали от „Всекидневието на българите XII-XIV в.“ на Й. Андреев, „Кой кой е в българската история“ на Й. Андреев, И. Лазаров и П. Павлов, и сборника под редакцията на В. Велков и А. Попов „Културата на средновековния Търнов“.

ЕДИН ПЪТ КЪМ АНТИДИСКРИМИНАЦИЯ И ТОЛЕРАНТНОСТ ЧРЕЗ ОБУЧЕНИЕТО ПО ФИЛОСОФИЯ

Диана Атанасова

учител по философия, Гимназия с хуманитарен профил „Св. Св. Кирил и Методий“, Пловдив

Обучението по философия е насочено, както към съществуващото въобще, така и към отношението човек – свят и неговото опознаване, отношенията човек – човек и тяхното овладяване. Търсене и намиране на връзките между отделните сфери на битийност. Това са проблеми, касаещи макросвета - съществуващото в неговата изначалност и микросвета - отделния човек. Връзките между хората обуславят същността и функционирането на обществото, неговото развитие пък, от своя страна рефлектира отново върху гражданите. Използвам понятието „граждани“ като градивната част на гражданското общество. Спирам се на това общество, без да пренебрегвам всички останали форми на общност, съществували преди, съществуващи и сега по света. Мисля, че не е само мое мнение това, че в България гражданското общество е все още в зародиш. От тук идват и многото проблеми, с които се сблъскваме в ежедневието. Едни от тях са проявите на дискриминация и липса на толерантност. Този проблем от своя страна рефлектира върху демократичните процеси у нас. Той не е единствен, но е основен, защото се отнася до демократичността изобщо, до човешките права, до свободата и нейната същност, до отговорността, до културата и редица други сфери на проявление на Аза. Важно е да се разгледат проблемите в тяхната свързаност, в тяхната взаимовръзка. Да се открият самите връзки, а оттам истините, които те носят.

Аз ще се спра на проблемите свързани с толерантността, разбирането и дискриминацията, ще разгледам опитите за тяхното преодоляване като процес, защото пътят е сложен и дълъг, не може да бъде решен като с магическа пръчка. Не може да се реши само с един урок, пък бил той и най-добре планираният. При това успехът не е гарантиран, защото това е работа насочена към съзнанието, към съзнаващото, към самосъзнаването на съзнаващото.

Обществените процеси са винаги глобални. Проявленията им на местно ниво са различни в зависимост от характерните особености на отделните страни – географски, демографски, икономически, политически, културологически, етнологически, психологически и т.н. Ще използвам понятието „урок“ не само като отделна урочна единица, а в смисъл: да се научиш на нещо, да поправиш грешки, които си допускал, т.е. да се промениш. Така, че тук се включва процесът на промяната минаваща през познаването. Имам предвид качествената промяна, а не само количествената. Или казано по друг начин, „урокът“ води до промяна, самият „урок“ е промяна, тъй като е равен на път, а пътят е движение, развитие, самосъздаване на човека, процес на самоличностяване. Целта, която се стремя да постигна с тези уроци и въобще чрез преподаването на философия е: *самосъздаване чрез промяна.*

1. Предмет, клас и продължителност: философия, XI клас, цикъл от 6 занятия по два учебни часа всяко.

Методите, които използвам, са изследователски подход, мозъчна атака, дискусия, работа в екип, презентирание, изграждане на хипотези, работа с автентични текстове, работа с документи. Използвам и въведени от мен методи и подходи на преподаване на философия като развитие на творческото мислене чрез въвеждане в обучението по философия идеи на съвременни български философи и синтез на история на философията, история на изкуството и информационните технологии.

Започвам работата по проблемите за толерантността и антидискриминацията чрез *философски*

материал. Имам предвид история на философията и възможностите, които тя дава да се стигне до разбиране на разбирането, на свободата, на другостта, на културата. Уточнявам, че имам предвид западноевропейската философия, без да пренебрегвам източната философия и нейното богатство. Различията в културите, но и тяхната общност не биха могли да бъдат овладяни без философското осмисляне на проблемите, защото философията е тази, която изследва всеобщото, а в основата на превенцията на дискриминативните прояви стои именно осмислянето на общото, онова, което сближава, а не онова, което разделя и противопоставя.

Използвам и *нефилософски материал* от литература, изобразително изкуство, история, музика, кино, както и знанията на учениците от всички други учебни предмети, там където е необходимо за изясняване на смислите. На тази база учениците философизират, за да стигнат сами до същността на понятията, които се търсят. Целта ми е да съчетая наука и изкуство в часовете. Мисля, че това единство води до по-пълно познание за света. Целя още, учениците не просто да слушат поднесена от учителя информация, а сами да стигнат до нея, само насочвани от мен.

За постигането на по-голяма заинтересованост у учениците използвам и възможностите, които дават *компютърните технологии*. ИКТ изискват преосмисляне на начина на преподаване и образование. Образованието се променя. В неговия център е този, който се обучава. Тези технологии влияят и на поведенческите дейности. Те могат да бъдат подобрени, т. е. учениците да бъдат активни. ИКТ са навсякъде и не можем да ги пренебрегнем. Уменията, които се изграждат чрез тях са умения за цял живот: как да се намери информация, да се определи информационният проблем, да се систематизира, как да се работи в екип и т. н. Целта е ученикът да знае какво извършва и да има контрол върху собственото си обучение. Така се изграждат и едни от най-важните умения – презентационните, т.е. учене чрез правене. По този начин учениците са изследователи. Те правят проучване по предварително уточнени задачи. Имат свободата да търсят, сравняват, интерпретират и представят своите продукти като *Power Point* презентации, или като научно съобщение, или есе.

Понятието „*научно съобщение*“ тук е по-скоро условно, тъй като учениците не правят никакви съвсем нови, изначални открития, но те правят откритието за себе си и в себе си, и го представят на другите. Влагат свои идеи и разбирания, като с това се изразяват като свободни и отговорни за постигнатото. В този смисъл, те творят. Не в смисъл на създаване на изначалност в творчеството, но за тях самите, това е нов път и като такъв той е творчески по свой начин. Забелязва се особено вдъхновение, желание за работа и ентузиазъм у тях, тогава когато, те самите правят часа. Отговорността, с която се отнасят към задачите, е голяма. Те са истински субекти на процесите на познание и като такива, те са свободни, те са Личности.

Представянето на готовите продукти е последвано от *дискусии*, често пъти много разпалени, тъй като разглежданите проблеми засягат всеки един човек. Преодоляването на безразличието, което често пъти владее сегашното младо поколение е индикатор, че този подход е работещ. Учениците диалогизират помежду си, а това означава, че са в състояние да изслушат, да допуснат до себе си другата позиция, независимо дали ще я приемат, или не. Самото изслушване вече е гаранция, че другият е отворен към различното, към противоположното на неговото мислене, а тази отвореност към другостта е вече проявление на толерантността.

2. Стандарти и очаквани резултати от ДОО:

ЗП по философия за XI клас:

- Разглежда човека като самосъздаващо се същество, различава философски от нефилософски опит, проблематизира човешкото съществуване, аргументира решения за проблемни жизнени ситуации с помощта философски опит

- Съзнава единството в многообразието и самоизменението и разбира спецификата на същността.
- Умее да проблематизира битийността, да мисли от различни гледни точки, да създава хипотези и проверява валидността им.
- Разбира човешката индивидуалност като всеобщност, разбира свободата и културата като индивидуализирана всеобщност.
- Умее да се самопознава чрез философско осмисляне, разбира значението на философията за самосъздаването и самоизявата.

ЗИП, модул история на философията:

- Познава основни философски концепции в историческото им развитие представени чрез конкретни автори. Може да тълкува ключови понятия и идеи от история на философията. Умее да свързва философския с частно-научния и всекидневния опит. Да създава философски текст.

Освен заложените в стандартите *резултати* очаквам още: постоянно усъвършенстване и успехи на учениците в изграждането на компетенции за сътрудничество и работа в екип, развиване на диалогични и дискусивни умения, развитие на аргументативната способност, разбиране на различията и другостта, и тяхното критично приемане в рамките на законността, доказано умение да се справят с житейски и проблемни ситуации.

Напълно споделям идеята на Джон Дюи: „Вярвам, че образованието трябва да се схваща като постоянно реконструиране на опита; че процесът и целта на образованието са едно и също нещо“ (Джон Дюи, „Моето педагогическо кредо“). Мисля, че и сега тези идеи са изключително актуални.

3. Цели на урочните разработки

Учениците да развият компетенции и умения да:

- Полагат като основа на поведение принципите на човешкото достойнство, свобода и равни права на всички граждани.
- Развиват и подкрепят демократични и граждански структури и се отварят към межкултурен диалог и взаимодействие вътре в страната, Европа и света.
- Разбират същността на интеркултурността и свързаните с нея процеси.
- Развиват и изразяват своята културна идентичност.
- Приемат, разбират и уважават културните различия.
- Развиват положителни нагласи за межкултурно общуване.
- Да се реализират като активни, отговорни граждани в България, Европа и света.
- Умеят да планират, организират, преценяват, размишляват.
- Развият усет за реална оценка и самооценка.

4. Основни понятия: толерантност, дискриминация, култура, интеркултурност, етнос, мултиетническа среда, свобода, диалог, отговорност, разбиране, познание, творчество, ценности, идентичност, другост, самота, чуждост.

5. Междупредметни връзки: с литература, история и цивилизации, философия, история на изкуството, изобразително изкуство, музика, география и икономика, информатика, математика, физика, кино.

6. Необходимите материали са посочени за всеки отделен час от цикъла уроци.

7. Инструментариум за проверка на постигнатите резултати:

- *Оценяване* по шестобалната система, за всеки отделен час, на база: 1) Умения и развиване на компетенции за усъвършенстване на мисловната способност – постигане на по-високо ниво на мисловност; 2) Умение за анализиране; 3) Изведена и защитена личностна позиция и обобщение; 4) Компетенции за начина на поведение относно личностното развитие;
- *Резултати*: 80 % показват отлични знания, умения и развита гражданска позиция; 15% постигат добри резултати; 5% недостатъчни;
- Като показател за високите резултати от работата е и дългогодишното и активно участие на учениците на Олимпиадата по философия и постиженията им на национално ниво през годините – лауреатските награди от нея.

8. Ход на урока

Предложеният цикъл уроци за развиване на толерантност, разбиране на другостта и целящи антидискриминативни прояви, е отработен с моите ученици в часове по философия. Уточнявам, че посочените методи, стандарти, цели, очаквани резултати и междупредметни връзки се отнасят до всички тях. Уроците са от учебната програма за ЗИП – Модул история на философията XI клас и към цикъла „Човекът и обществото“, от програмата по философия ЗП – XI клас. Всички занятия са с продължителност 2 учебни часа по 40 минути.

8.1. Първо занятие

Тема: ЛИЧНОСТ И ОБЩЕСТВО

Необходими материали за часа: лаптоп, мултимедиен проектор, автентичен текст – откъс от „Апология на Сократ“, Платон; откъс от защитната реч на Сократ пред съда, „Антология по философия“, проф. Ради Радев.

Първи учебен час:

- **Въведение** от учителя в темата, като насочвам учениците да си припомнят ученото за философията на Сократ, неговите идеи, живот и смърт (*20 минути*). В историята на европейската философия понятието *отговорност* за смисъла през, който се мисли, в неговата осъзнатост за първи път се проявява при Сократ, (проф. Ал. Андонов) затова този избор не е случаен. На учениците се предоставят материали (автентичен текст от „Апология на Сократ“). Предварително е поставена задачата да се запознаят с него и да го интерпретират, да потърсят причините, за това как от най-мъдрият мъж в Атина, Сократ се превръща в заплаха за атинското общество.
- Следва **дискусия** по въпросите (*20 минути*): Кое прави Сократ различен? Кои са смисловите нива, в които пребивават атиняни като цяло и от друга страна Сократ, и неговите ученици? Каква е разликата между митологичния и философския поглед към съществуващото? В какво се крие трагизмът на този конфликт: личност – общество и може ли в Античността той да бъде избегнат? Кои са факторите, които го обуславят? Опасна ли е мисловната способност и защо? Каква е същността на диалога? Какво стои в основата на разбирането? Учениците трябва да аргументират позициите си.

Втори учебен час:

- Кратко **въведение** от учителя – преход към изкуството на епохата. (*10 минути*).
- Следва **презентация**, на тема „Изкуството на древна Гърция и Египет“ (*10 минути*), която

като задача е поставена по-рано. Представя се от говорител на работната група. Учениците сами разпределят предварително зададените теми за презентациите и формират работни екипи.

- Следват **дискусии и коментар** – (общо 20 минути). Те засягат въпроси, свързани с характерните особености на двете култури, за които учениците са получили визуална представа и информация от проучването на екипа подготвил презентацията. Учениците анализират разликите в двата типа култура: Древна Гърция – динамика и обемност, усещане за живост и много човешко в скулптурното изобразяването на Боговете. Възгледът на елините за прекрасното, дадено в скулптурите, като хармония на пропорциите на тялото – математически изчислено, („златното сечение“ на Питагор) но и хармонията на душа и тяло. Правят връзка с възгледа на Ксенофан от Елейската школа, „че не Боговете са създали хората, а хората са създали образите на Боговете по свой образ и подобие“. Разисква се проблемът за движението и философските гледни точки на Хераклит и Елеатите. От друга страна усещането за статика, застиналост на изображението и непроменливост, характерни за рисунките и изображенията в древен Египет. Без да се подценяват или надценяват тези характеристики, се извежда разбирането за ценностите на двете култури. Учениците интерпретират с разбиране тези различия, като имат предвид и историческите процеси, които протичат в тази епоха. Търсят причините във формите на обществена организация, характерна за двете култури. Говорейки за Елада се визира най-вече Атина, която е център на гръцката култура и познание по това време. Разглеждат се демократичните процеси, протичащи там. Учениците извеждат понятието за демокрация като ползват произведенията на Аристотел „Политика“ и „Атинската демокрация“. Поставя се въпросът за разбирането на другостта. Дискусия: Защо елините наричат всички различни от тях и техния начин на живот „варвари“? Какво съдържание се крие това понятие? От дневниците на Марко Поло става ясно, че китайците са го наричали варварин. Как си обяснявате този факт? Кои са корените на враждебността и отхвърлянето? Обосновете идеите си. Изводите, които учениците правят, ги водят към връзката на тези прояви с начина на мислене, който не допуска различието. „Другият“ трябва да бъде изтласкан силово. Такъв модел на мислене е далеч от смисъла на толерантността.
- **Задача за домашна работа:** 1) Анализирайте мисълта на Франсис Бейкн „В някакъв смисъл човек за човека е Бог“ (Франсис Бейкн, „Нов органон“; 2) Напишете есе по темата.

8.2. Второ занятие

Тема: ЗА ДРУГОСТТА И НЕЙНИТЕ ПРОЯВИ

Необходими материали за часа: лаптоп, мултимедиен проектор, автентичен текст – откъс от „Мита за пещерата“, „Антология по антична философия“, проф. Ради Радев; „Хронологична антология по философия“, Иван Колев.

Първи учебен час:

- Кратка **мултимедийна презентация** от учениците за Платон: живот и дейност. (10 минути)
- **Въведение** от учителя във философията на Платон чрез откъс от „Мита за пещерата“ на Платон. На учениците се поставя задачата да интерпретират тази част от мита, в която той говори за „затворника“, който се освобождава от „веригите“ и успява да излезе от „пещерата“. Връщането му обратно там, след откриването на друг – истински свят и реакцията на тези, които не са напускали „света на сенките“. Подчертаните понятия са ключови и учениците трябва да стигнат до техните смисли. (20 минути)
- **Задача:** Обосновете позиция по темата и формулирайте въпроси. Аргументирайте своите идеи. (10 минути)

Втори учебен час:

- **Тълкуване** на понятията. (10 минути)
- **Дискусия** по изведените въпроси: Защо Платон казва, че тези, които никога не са виждали „другия свят“, „света на идеите“ и живеят само в „света на нещата“, биха обявили този, който е видял този друг свят за луд и дори биха го убили? Коя е причината за агресията? Какво отключва механизма на насилие у човека? На какво се дължи различието в случая, след като всички произлизат от една и съща среда? Възможен ли е пряк пренос на смисли между различните мисловни нива? Каква е връзката с онтологията? Може ли да се каже, че тук има сблъсък на различни онтологии? „Лудостта“ – какви са нейните проявления? Двигател или спирачка на развитието е тя? Защо разликата между гениалността и „лудостта“ е толкова тънка? (20 минути)
- **Задачи:** 1) Потърсете връзките между понятията *различие, другост, лудост*; 2) Описаното от Платон отношение има ли аналози днес и кои са те? Обосновете позицията си; 3) Анализирайте израза на Иван Вазов от „Под игото“: „*Лудите, лудите, те да са живи, те ще спасят света*“. (10 минути)
- **Домашна работа:** Напишете есе по темата.

8.3. Трето занятиеТема: ДОГМАТИЗЪМ И ТРАДИЦИЯ

Необходими материали за часа: лаптоп, мултимедиен проектор, автентичен текст – кратък фрагмент от „Студии върху средновековния хуманизъм“, проф. Цочо Бояджиев.

Първи учебен час:

- **Презентация** за средновековното изкуство, представена от ученически екип. Пояснявам, че става въпрос за западноевропейското Средновековие. Това подпомага по-късната работа с философите на епохата – Августин Блажени и Тома Аквински. (10 минути)
- Очертават се особеностите на средновековната култура. На базата на видяното, насочвани от мен, учениците **извеждат основните понятия**, характерни за епохата: *грех, ад, рай, ерес, догма*. Характерното за идеите на Средновековието противопоставяне на *Бог – човек, тяло – душа, небесно – земно, вечно – тленно*. (10 минути)
- **Задача:** Анализирайте основните характеристики на изкуството на Средновековието, като направите съпоставителен анализ с тези, характерни за изкуството на древна Гърция. (10 минути)
- **Дискусия:** Може ли да се каже, че инерцията да приемаме съществуващото по определен начин е догматика? При какви условия е възможен властващият догматизъм? Защо? Аргументирайте твърденията си. (10 минути)

Втори учебен час:

- **Въвеждане** на учениците в парадоксите на Средновековието и основните символи на средновековната култура, понятията *път* и *място*. Особеното в този случай е, че тези понятия преминават едно в друго. Казано по друг начин *пътят* се превръща в *място*, а *мястото* в *път*. Това е изследване на проф. Цочо Бояджиев, с което запознавам учениците си. Той представя едно много ново, задълбочено и интригуващо изследване на тази епоха. Обяснявам понятието *homo viator* (пътуващият човек, или още кръстопътният човек) и идеите свързани с него. Следва работа с текст от книгата на проф. Ц. Бояджиев „Студии върху средновековния хуманизъм“. (15 минути)
- **Задача:** Направете **коментар** на откъса: Джон от Солсбъри пише: „*Философията има нужда от чужда земя. Понякога тя превръща своята земя в чужда, понякога, обратно, чуждата – в своя, но никога не се оплаква от изгнаничеството си.*“ (10 минути)

- **Дискусия** по следните въпроси: Еднозначни ли са понятията *чужденец* и *чуждост*? Какви смисли на това понятие може да изведете? Къде е връзката между *самотника* и *чужденеца*? Какво е това, което определя нещо като *свое* и *чуждо*? Какъв е смисъла на изразите *у дома* и *в чужбина*? Защо се казва „чужд сред свои“? Къде е разликата в понятията *сам* и *самотен* и от какво зависи тя? Защо философът е *човекът на пътя*? Означава ли това, че той е извън обществото, имайки предвид вижданията на Средновековните възгледи за уседналостта като ценност? Може ли да се каже, че в някакъв смисъл *homo viator* и *homo ludens* (играещият човек) съвпадат? Защо? Аргументирайте съжденията си. Какво е *догма*? Как се ражда догматата? Къде са нейните корени? Има ли догматизъм днес? Кои са неговите проявления? Съществува ли догматика днес в науката и училището? А в социалния живот? Защо? Съвпадат ли смислово *догма* и *традиция*? Къде е границата между тях? Възможно ли е бъдеще без традиции? Защо? Каква е връзката традиции и националната идентичност? Има ли прояви на средновековно мислене в нашето съвремие? Къде и защо? (15 минути)
- **Домашна работа:** Напишете есе по темата.

8.4 Четвърто занятие

Тема: СЪВРЕМИЕТО И МОДЕРНИЯТ ЧОВЕК

Необходими материали за часа: лаптоп, мултимедиен проектор, автентичен текст – „Романът на Яворов“, Михаил Кремен; откъси с диалога между Ния и Султана за газената лампа и преминаването на Ния сама през чаршията от „Железният светилник“, Димитър Талев. Работа с документи.

Първи учебен час:

- **Въведение** в тематиката за другостта и толерантността и преход към съвременното ни представям на моите ученици един епизод, свързан с любимата на Яворов, Мина Тодорова, когато макар и за кратко (поради здравословни причини), тя учи в Сорбоната в Париж. Задачата, която имали студентите там, поставена от техния професор, била да направят свое тълкуване на известната басня „Щурец и мравка“. Всички писали вече известния вариант: мравката – трудолюбива, щурецът – безотговорен. Единствена Мина тръгнала по друг път. Водена от своите мисли, преживявания и чувства тя представила мравката като символ на еснафщината и ограничеността, а щуреца – на творчеството, изкуството и свободата. Независимо, че е чужденка, една българка, единствена била оценена с най-високата оценка. Това се случва в началото на XX век в Париж, а тук и сега е все още нова и не толкова разпространена методиката ученикът да субектира знанието т. е. да бъде активен, правещ, творец – да партнира на учителя. (10 минути)
- Чрез тази случка описана в „Романът на Яворов“ от Михаил Кремен учениците **правят връзка** с въпросите, свързани с дискриминацията и толерантността, които са в пряка връзка с правата на човека, с проблема за свободата и за същността на демокрацията, на гражданското общество. Те пък зависят от личностите, които формират ценности, стоящи в основата на културата. Така се стига до въпросите за същността на културата, до взаимодействието на различните култури, до процесите на тяхното взаимно проникване и същевременно стремеж да се запази идентичността на всяка една от тях, но и до причините на тяхното противодействие, противопоставяне, отричане, агресия. Съвременното ни дава непракъснато доказателства за това. (10 минути).
- **Презентация** за импресионизма и модернизма в изобразителното изкуство, представена от работна група ученици. Изборът е определен от това, че те са предвестници и отражение на всички промени в обществен план в по-новото време. Показват се особеностите на тези видове изкуства. Разяснява се с какво те предизвикват негодуванието на представителите на т.н. академично изкуство. Описва се нелеката съдба на носителите на новото, отхвърлянето им от обществото и позицията им на „аутсайдери“. (10 минути)
- **Дискусия:** Кои са причините за сблъсъка *ново – старо*? Може ли тази конфронтация да бъде

преодоляна? Кой са начините това да се случи? Какви са тенденциите, които характеризират днешното общество? По-комуникативен или по-самотен е съвременният човек? Кой са определящите причини за тези процеси? (10 минути)

- **Домашна работа:** Философизирайте върху причините за конфликта между Ния и Султана от романа на Димитър Талев „Железният светилник“. Напишете есе.

Втори учебен час:

- Преход от патриархалното общество към днешното време. Учениците **извеждат** основните процеси и проблеми на съвремието: глобализацията и запазването на националната идентичност, езика, демократичните промени и социалната справедливост, спазването на правата на човека и причините за дискриминацията. (10 минути)
- Работа **по групи, по предварително поставени задачи** да направят проучване на документи, касаещи разглежданите проблеми: 1) Проучете кои са основните видове дискриминация; 2) Направете таблица с характеристика на всяка една от тях. (виж Приложението: Таблица № 1); 3) Припомнете си основните човешки права. Направете проучване на етническите малцинства у нас. Изгответе таблица за техните особености. (виж Приложението: Таблица №2); 4) Проучете видовете организации защитаващи правата на човека; 5) Направете таблица на международни правителствени и неправителствени организации, работещи с малцинствата. (виж Приложението: Таблица № 3). (10 минути)
- **Дискусия:** Кой от видовете дискриминационни отношения са запазени до днес? Кой видове дискриминация са преодолені? Как си обяснявате този процес на промяна? Какво стои в неговата основа? Изследвайте причините. Какви общи черти можете да откриете, ако сравните съвременното общество и разглежданите до тук в предишните часове? Може ли да се каже, че днес сме преодолели всички предишни обществени негативи? Звучи ли актуално стихотворението на Иван Вазов „Българският език“? Защо има хора, които се срамуват, че са българи? Обяснете тенденцията за подмяна на български думи с чуждици в разговорната реч? Французите приеха няколко закона за защита на френския език, необходим ли е такъв закон у нас? Коментирайте. Как приемате надписите на чужд език по витрините на магазини и ресторанти? Къде да се търси мярката? (10 минути)
- **Казус:** Репортаж по Националната телевизия: „Англичани се установяват да живеят в българско село с хубава природа. Поради езиковата бариера, освен чрез езика на жестовете, те трудно контактуват със съседите си. (коментар на журналиста): Българите трябва непременно да учат английски, за да могат да комуникират с англичаните тук в България.“ **Въпроси:** Кое смятате за правилно в този случай, българите да учат английски, или англичаните да научат български, щом са избрали да живеят тук? Дали пък не е добре всеки да се постарее да научи езика на своя съсед по къща? Ако сме заобиколени от съседи по двор – арменци, турци, роми, евреи, гърци и т. н. трябва ли да учим техните езици, за да се разбираме? Има ли нужда от закон за съхранение на българския език? Как разбирате националната идентичност в глобализиращия се свят? Кое е уникалното в българската култура? Имат ли бъдеще националните култури в света на глобализацията? (10 минути)
- **Домашна работа:** Потърсете връзка с „Криворазбраната цивилизация“ на Добри Войников. Актуално ли е възклицанието на Паисий: „О, неразумний, поради що се срамиш от своя род и език“? Напишете есе.

8.5 Пето занятие

Тема: ПЛОВДИВ – МОДЕЛ ЗА МУЛТИЕТНИЧЕСКО СЪЖИТЕЛСТВО

Необходими материали за часа: лаптоп, мултимедиен проектор, картини, автентичен текст – „Арменци“, П. Яворов, филм – „След края на света“ (1998), български игрален филм, реж. Иван Ничев.

Първи учебен час:

- **Въведение** в хилядолетната история на гр. Пловдив. Пластовете на миналите епохи са навсякъде в града. Пловдив е изумително средище на различни култури, които винаги са били в хармония. Уникална смесица от минало и съвремие. Културата на траки, елини, римляни, както и тази от различните етапи от развитието на Българската държава се събират в една неповторимост, наречена Пловдив. Тук са една до друга българската и арменската църква, синагогата и джамията. Културите на различните етноси – българи, арменци, евреи, гърци, турци, роми и днес предават особен неповторим колорит на града. В Пловдив се намират най-големите общности на роми и арменци в България. Не случайно наричат Пловдив един своеобразен Йерусалим. Не случайно Съединението на България става точно тук с участието на почти всички живеещи в града етнически групи. (10 минути)
- Следва **работа** въз основа стихотворението на П. Яворов „Арменци“. Учениците философизират върху историята на българския и арменския народ. Откриват много общо. Поставят сами въпросите, засягащи отново проблемите на самотата, покрай личната съдба на Яворов. Разсъждават за разбирателството и факторите, които го определят и откриват, че те не зависят от раса, етнос, пол и т.н., а от същността на конкретния човек и неговия начин на мислене, че хората са много еднакви в своята човечност. Учениците дискутират и върху факта, че първият паметник на Яворов е издигнат не от нас, българите, а от признателните му арменци. Изследването им разкрива, че в арменското училище в Пловдив учат не само арменчета, но и много българчета и то е предпочитано от тях и техните родители пред доста други училища. (10 минути)
- Учениците имат предварително поставени **задачи**: 1) Да проучат особеностите на традициите на тези етноси, населяващи Пловдив, да направят научни съобщения и сравнителен анализ; 2) Да намерят общото и различното в тях; 3) Да се запознаят с празниците на ромската култура провеждани в гр. Пловдив; 4) Да потърсят влиянието на ромската култура в България и извън нея, например в Русия (театър „Ромен“), в Испания, Франция и др. страни. **Извод**: Учениците откриват, че в основата на всички култури стои именно общото, което е изначалната им творческа същност. И точно тя ги прави много сходни. (20 минути)

Втори учебен час:

- **Презентация**: „Пловдив – история и съвремие“. (10 минути)
- **Коментар върху изследването** на екипа от ученици, което преминава през историческите артефакти от споменатите епохи до днешната култура. Визирайки съвременното, акцентът пада върху пловдивските художници Цанко Лавренов и Златю Бояджиев. Учениците намират единството на културите в картините на Златю Бояджиев (известната картина с двете сватби – българска и циганска, които си хармонират естествено в нея). И не само това, а и отношението към другостта: приемането на различието, толерантното отношение на художника към него. Портретите на „талисманите“, на особняците на града, пресъздадени от него с много топлота и обич. Пловдивчани са приели тези различия като нещо напълно естествено. Учениците се сещат и за скулптурата на един от тях, в центъра на града, който продължава да „наблюдава“ и „слуша“ живота. (10 минути)
- **Дискусия**: Кои са проблемите на ромите днес? От какво са продиктувани те? Как разбирате понятието „социална справедливост“? Трябва ли да има компромиси, залегнали в законите, за социално слабите от малцинствените групи – най-вече ромите? Израз на социална справедливост или несправедливост ще бъде един такъв компромис? Какво пречи на социализацията на ромите и как това може до бъде преодоляно? Кои са организациите, защитаващи правата на малцинствата у нас и в ЕС? (10 минути)
- **Задача**: Коментирайте възгледа на Хегел по отношение на социалната справедливост, като имате предвид твърдението му, че хората се раждат изначално неравни. Аргументирайте позициите си. Кратък анализ на проблемите за другостта и разбирането, за взаимодействието на културите във филма „След края на света“, предварително гледан от учениците. (10 минути)

8.6. Шесто занятие

Тема: ОБОБЩЕНИЕ: ДИСКРИМИНАЦИЯТА И БОРБАТА С НЕЯ

Необходими материали за часа: лаптоп, мултимедиен проектор, документи, работа с документи и философски текст.

Първи учебен час:

- **Преговор** за същността на термина „дискриминация“ и основните човешки права. Коментира се криминализирането на дискриминацията, това, че в ЕС тормозът и дискриминацията са незаконни. Анализират се случаите, свързани с отказ на квартира, работа, тормоз поради раса, пол, възраст, религиозна принадлежност, лица с увреждания. (лица в неравностойно положение) и др. (20 минути)
- **Работа по групи** и по предварително поставени на учениците задачи: 1) Да се запознаят със Закона за защита от дискриминация. Разглеждат се чл. 4: прави ясна разлика между пряка и непряка дискриминация и чл. 7: какво не представлява дискриминация; 2) Да представят работата на Комисията за защита от дискриминация, която е независим държавен орган; 3) Кратко представяне на правителствената Програма за интеграция на малцинствата; 4) Да представят ролята на Български хелзинкски комитет и начините да се получи правна помощ; 5) Да попълнят таблица и да посочат кои са организациите на национално ниво за защита на правата на човека. (Приложение: Таблица №4) (20 минути)

Втори учебен час:

- **Работа с философски текст.** Учениците правят кратко представяне и коментар върху мислите: „Свободата на единия свършва там, откъдето започва свободата на другия“, Г. Хегел; „Адът – това са другите“, Жан-Пол Сартр; „Ти не можеш да научиш никого на нищо. Ти можеш само да му помогнеш да го намери у себе си“, Г. Галилей. (20 минути)
- **Дискусия** на тема „Да се поставиш на мястото на другия.“ (20 минути). Тази тема може да се разработи и като ролева игра, в която учениците влизат в образи на застрашени от дискриминация и нетолерантно отношение хора. Това включва *различни казуси и прилагане на мозъчна атака*, като метод за тяхното решаване и превенция. Учениците правят извод за важността на предварителната работа, за недопускане на конфликти и сами стигат до категоричния императив на Кант като водещ в поведението и отношението ни към другите и моралните ценности.
- **Домашна работа:** Напишете есе по една от темите.

* * *

В заключение може да се каже, че такива уроци могат да станат причина учениците да търсят отговори на много въпроси: за смисъла на човековостта, мисловните нива, човешките ценности – етически и естетически, формирането на самата ценностна система. Те търсят „*търсенето*“ и влизат във философиране, което често пъти е трудно за тях. Учат се да проблематизират съществуващото, да не го приемат като даденост, а в неговото вечно изменение и развитие, да търсят причините, да не се задоволяват само с констатации на следствията. Учат се да разбират и приемат различието като нещо естествено, защото всеки един от нас е *уникалният друг*. Те ценят неповторимостта, защото тя е тази, която дава цвят на човешкия свят и свободата, която е неговият смисъл. Разбират, че колкото и да се глобализира светът днес, националната идентичност е тази, която ни помага да се самоопределим. Чуждите езици, които без съмнение, съвремието ни изисква да владеем, не могат да заменят родния, защото това са нашите корени, нашето минало, а бъдеще има този, който помни миналото си.

Виждам ролята на учителя в това да насочва младите хора в процеса на тяхното личностяване и социализация. Главната работа обаче е на самата личност. Изборът е свобода и човек прави този избор сам като поема отговорност. Това е трудния път на израстване на Аза.

Ще завърша с една мисъл от „Моето педагогическо кредо“ на Джон Дюи, която споделям напълно: *„Вярвам, че учителят се занимава не само с обучението на отделните личности, а и с формирането на истински социален живот.“*

9. Библиография:

Антология по философия. С., 1992

Бояджиев, Цочо. Студии върху средновековния хуманизъм. С., 1988.

Закон за защита от дискриминация (в сила от 01.01.2004, последно изм. ДВ, бр. 100 от 19.12.2008) <<http://lex.bg/laws/ldoc/2135472223>>

Кремен, М. Романът на Яворов. С., 1970.

Наредба № 2 от 18 май 2000 за учебното съдържание, издадена от МОН. - ДВ № 48 от 13 юни 2000, изм. ДВ № 46 от 28 май 2004, изм. ДВ № 58 от 18 юли 2006.

Талев, Димитър. Железният светилник. С. 1989.

Хронологична антология по философия. С., 2001.

Яворов, П. Стихотворения. С., 2003.

ПРИЛОЖЕНИЕ

към „Един път към антидискриминация и толерантност чрез обучението по философия“

Таблица №1

Видове дискриминация	Характеристики
1. Расова	
2. Класова	
3. Религиозна	
4. Етническа	
5. На половете	
6. Хора в неравностойно положение (хора с увреждания и др.)	
7. Деца, лишени от родителски грижи	
8. Други	

Задача: Направете проучване и попълнете таблицата.

Дискусия: Кой от тези видове дискриминация се среща най-често днес в България? В Европа? В света? Защо? Аргументирайте тезите си.

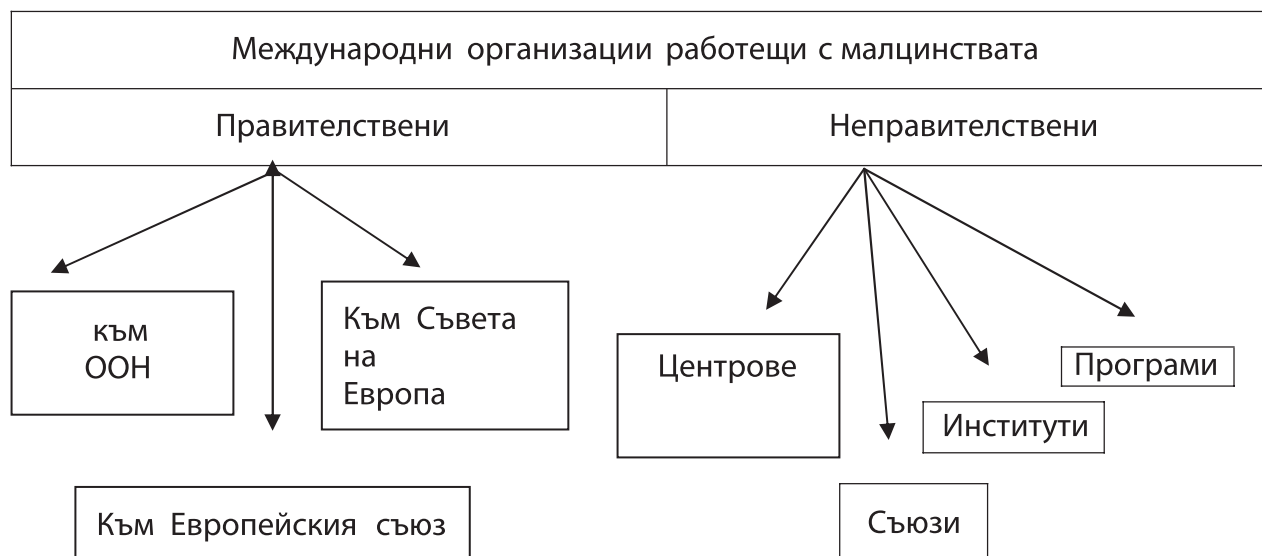
Таблица №2

Етнически малцинства в България	Обичаи и традиции
1. Турска общност	1. Битови
2. Ромска общност	2. Религиозни
3. Арменска общност	3. Социални
4. Еврейска общност	4. Културологични
5. Други	5. Отношения между половете

Задача: Открийте общото и различното, уникалното.

Дискусии: „Да намерим пътя към другия“; „Ценности и ценностна система“.

Таблица №3

Задача: Проучете тяхната дейност и възможности за защита правата на човека.

Таблица №4

Организации на национално ниво за защита правата на човека	
Правителствени	Неправителствени
Законодателство	

Задача: Изследвайте кои са организациите на национално ниво за защита правата на човека, как действат, ефективни ли са и защо? Направете свои предложения за по-добра работа по превенция и защита правата на човека в България.

В СВЕТА НА ЧУВСТВОТА: ЕДИН ДЕН ОТ МОЯ ЖИВОТ...

Янка Тодорова Найденова

учител по биология и химия, СОУ „Георги Брегов“, Пазарджик

1 Предмет, клас и продължителност: IX-XII клас в рамките на СИП „Здравно образование“, 90 минути.

Социално-икономическия преход в България доведе до срив на ценности, до още по-изразено рисково поведение, силно увеличена сексуална активност и експериментиране с алкохол и наркотици от страна на младите хора. Липсата на развлекателни дейности след училище допринесе за увеличаване както на уязвимостта, така и на рисковото поведение сред младите хора. Тревожен е фактът, че някои млади (13-14 годишни) си инжектират венозно наркотици, а най-младият регистриран с ХИВ-вирус е 16-годишен. Новата икономическа ситуация повлиява както моделите на употреба на психоактивни вещества, така и връзката между тях и сексуалното поведение (секс за пари или наркотици).

2. Стандарти и очаквани резултати

2.1 Стандарти от ДОО и очаквани резултати:

За учебно съдържание по гражданско образование

- Показва готовност за противодействие срещу насилието и стремеж към разрешаване на конфликтни ситуации;
- Разграничава основните социални групи и общности и коментира интересите и проблемите им.

Очаквани резултати:

- Аргументира ролята на гражданите и образователните институции за интегрирането на обществото;
- разбира значението на уважението на достойнството на всеки човек;
- Предоставяне възможност на младите хора да демонстрират подготовката си за гражданско образование чрез жизнения си опит;
- стимулиране разбирането и светогледа на учениците за собствената им значимост и отговорност към обществените дела в страната;

За учебно съдържание по здравно образование

- Показва умения за вземане на решение, за устояване на натиска от връстници за употреба на алкохол, наркотици и др.;
- Справяне със социалните притеснения и гнева, социални умения, прилагане на техники за здравно образование (ролеви игри, разрешаване на казуси и др.).

2.2 Стандарти и очаквани резултати на ниво учебна програма:

- Участниците придобиват умения да дискутират по деликатни за тях теми и да отстояват позицията си. Чрез дискусиите разчупват стигмите и променят нагласите си по отношение на ХИВ/СПИН, злоупотреба с наркотици;
- Участниците сравняват собствената си ценностна система с ценностната система на останалите;

- Развитие на умения за овладяване и управление на чувствата и преживяванията от страна на младите хора;
- Чрез дискутиране на деликатни теми учениците свободно изразяват страховете и притесненията си, които им пречат да бъдат по-открити и спонтанни в група;
- Учениците осмислят рисковите фактори, които увеличават уязвимостта на младите хора, и осъзнават последствията от проблемите, пред които са изправени те;
- развитие на уменията за работа в група, формиране на толерантно отношение, доверие към членовете на екипа, умения за „активно слушане“, умения да не осъждат чуждите отговори и др.

3. Цели на урочната разработка

Чрез комплексен образователен подход, включващ прилагане на иновации и подбор на подходящи ролеви игри, дискусии в групи, мозъчна атака, интерактивни методи:

- Участниците да могат да разпознават и описват различни начини за изразяване на чувства – език на тялото, образи, думи; да могат да описват и анализират собствените си чувства; да могат да използват богат речник от думи за изразяване на широк кръг от чувства;
- Да се разберат рисковите фактори, които увеличават уязвимостта на младите хора, и последствията от проблемите, пред които са изправени те в днешното общество;
- По време на сесията участниците да научат как заклеияването и дискриминацията задълбочават човешката уязвимост;
- Участниците да усетят разнообразието на емоционалните си преживявания; да признаят правото на всеки да бъде различен в чувствата си и да добият представа за специфичния език, на който говорят чувствата (език на тялото, образи, музика и т.н.);
- Да се посочат причините от младите за уязвимостта в обществото;
- Изграждане на умения за общуване, толерантност, зачитане на чуждото мнение, умения за работа в екип. Участниците се включват в дейности, в които се поставят на мястото на другите.

4. Основни понятия: толерантност, антидискриминация, чувства, уязвими групи хора, серопозитивен, съпричастност.

5. Междупредметни връзки: предмети от културно-образователната област „Обществени науки и гражданско образование“ (философия, психология, свят и личност), биология и здравно образование, литература и български език.

6. Необходими материали за часа:

- Интернет, здравно-научна литература по проблема;
- Наръчник „Връстници обучават връстници“, „Азбука за теб и за мен“, „Наръчник по семейно възпитание“;
- Флипчарт и маркери, касетофон/CD плеър с музикални записи, карти със ситуации.

7. Инструментариум за проверка на постигнатите в часа резултати:

- *Интервю* – задавам на учениците серия от въпроси за оценка на знанията и разбиранията им за дискутираната тема, как те се чувстват и какво поведение имат по отношение на уязвимите групи;
- *Наблюдения от връстници* – учениците дават обратна връзка за свои съученици като проследяват участието им в ролевата игра с последваща дискусия. Те знаят какво се очаква от тях като наблюдатели и какво се очаква от наблюдаваните от тях ученици;

- Самооценка на ученика – учениците извършват процес на самооценка, те размишляват за работата си в хода на урока;
- Наблюдение от страна на учителя – то е придружено от основаващ се на критерии списък за проверка и обратна връзка.
- Оценка от типа „кратък отговор“ – довършване на изречение „Този час аз почувствах...“;
- „Светофар“ – на флипчарт учениците с червени точки отбелязват чувствата, които най-силно са ги развълнували по време на сесията и с черни точки – тези, които са изпитали най-слабо.

8. Ход на урока

Сесията се провежда в помещение, където столовете са наредени в кръг (символ на равнопоставеност между всички участващи).

Започвам занятието със следната игра за „разчупване на леда“. На учениците поставям задача да си намислят по едно чувство, което да представят с пантомима пред групата. Започвам първа, като демонстрирам произволно чувство, влизайки в центъра на кръга. Цялата група повтаря буквално движенията и мимиките на влезлия в кръга и накрая всички изказват предположения за чувството, което имитират. Упражнението продължава със стоящия вдясно ученик и т.н., докато се завърти целият кръг. Насърчавам спонтанността, като подтиквам участниците да не се замислят дълго и да не обсъждат назоваваните чувства. Упражнението е съпроводено с много смях, емоции и приятни чувства.

Сесията продължавам с факта, че в даден момент от своя живот много млади хора са склонни да бъдат въвлечени в рисково поведение като необезопасен секс, злоупотреба с алкохол, пушене или експериментиране с наркотици. Затова те са по-уязвими спрямо последствията от подобно рисково поведение: полово предавани инфекции (ППИ), преход към инжектиране с наркотици, инфекция с ХИВ и т.н. Отбелязвам, че не всички млади хора са еднакво уязвими. По-голяма част от нас не винаги разбират някои от конкретните потребности на по-уязвимите социални групи, с които не споделят определени характеристики, като например еднаква социално-икономическа среда. Затова сега ние всички заедно ще се опитаме да ги разберем по време на тази сесия като се поставим на тяхно място.

Пускам 5 музикални записа с различно звучене (2 минути за всеки) и моля участниците да си представят картини, докато слушат записите последователно.

Пускам повторно записите и след всеки запис моля участниците да разкажат за своите въображаеми картини, изразяващи тяхното усещане за музиката.

Провеждам дискусия целта, на която е учениците да осъзнаят, че предпочитанията на хората са различни, а не по-добри или по-лоши.

Различни са емоциите и чувствата, които са завладели умовете и сърцата на младите. Те изказаха следните твърдения:

- „Първият запис предизвика у мен чувство на тъга, самота, отчаяние и депресия. Бавните и тъжни акорди на музиката рисуват пред мен един мрачен късноесенен пейзаж.“;
- „По време на слушането аз почувствах страх, безпокойство и паника от някаква задаваща се опасност“;
- „А аз си представих един дъждовен ден, който ще ми донесе потиснатост, угнетеност, тревожност“;
- „Аз си представих жена, която изпитва вина, срам и разкаяние от извършена постъпка, цялата обляна в сълзи и търсеща спасение от нещо“.

Продължавам с думите, че за да може свободно да се изразяват лични чувства, е необходима атмосфера на толерантност, в която всеки ще се почувства свободен да разкрие мислите си. Затова се обръщам към групата с молба да се изслушва с внимание всяко споделяне, без да се коментира и да се влиза в диалози. На пет стола поставени в центъра са поставени предварително написани листчета със следните казуси:

- Ваня – десетокласничка, която разбира, че новопостъпилата ученичка в класа им, която стои до нея е ХИВ позитивна. Какви мисли и чувства „бушуват в главата ѝ“;
- Иван – младо момче на 15 години, баща му е военен офицер, майка му – счетоводителка. От около година той усеща, че няма влечение към момичета, а усеща възбуда във физкултурния салон при вида на момчетата. Какво пише в дневника си това момче?;
- Сашо – момче, живеещо на улицата. Как минава един негов ден от момента на събуждането му сутринта до вечерта? Какви мисли и чувства минават през главата му?;
- Краси – млад човек, който си инжектира венозно наркотици. Какви чувства го измъчват?;
- Таня – 16-годишна ромка, която опитва да се докаже пред обществото. Какви мисли и чувства минават през главата ѝ?

Каня петима доброволци от групата да изиграят ролите.

Мислите и чувствата на влезлите в по-горе посочените роли ученици бяха следните:

1 КАЗУС

„Как може новата ученичка да постъпи така с мен. Аз и подадох ръка, а тя не ми каза, че е серопозитивна. ХИВ е смъртоносен вирус и СПИН не се лекува. Знам, че при допир, говор, общи прибори и вещи не мога да се заразя, но ме е страх за живота си. От една страна я упреквам, че крие истината, а от друга я оправдавам - тя се е заразила с ХИВ при кръвопреливане и не смее да сподели с нас, за да не я изолираме. А сега аз съм в пълна безизходица – не зная как да реагирам. Ще намеря ли сили да съм толерантна към нея? Минават ми и коварни мисли в главата – да я изоставя като другите, за да не рискувам здравето си. Така както постъпиха и другите с нея. Нещо вътре в мен непрекъснато крещи: Помогни на това момиче, подай му ръка, съдбата му е жестока, не го обричай на самота и отчаяние! Направи дните му по-поносими...“

2 КАЗУС

„Господи, какво се случва с мен? Защо изпадам в състояние на ерекция, когато видя съучениците си във физкултурния салон? Защо не ми харесва даже и Катя, която е най-желаното момиче в нашето училище? С нищо не ме впечатлява, даже я намирам за скучна? А ако татко разбере ще ме смаже от бой. Той, военният офицер, има син с различна сексуална ориентация. Той, мъжкарят, който командва цели взводове, в къщата си е отгледал гей. Колегите ще му се подиграват. Мама също няма да ме разбере, нея я интересуват само счетоводни документи и цифри. Не разговаряме, чувствам я чужда. Към кого да се обърна и да споделя чувствата си? Срам ме е от възбудата и от влечението ми към собствения си пол. Страх ме е от съучениците ми, които ще ми се подиграват, ще ме наричат гей, хомосексуалист и т.н, ще се отдръпнат от мен като от прокажен. Но докога ще успея да се крия? Много съм самотен, неразбран и объркан. Дали съм хомосексуалист или това е временно явление?“

3 КАЗУС

„Отново се събуждам смазан под натиска на изгряващото слънце до кофите с боклук. Нищо не може да ме зарадва, отхвърлен съм от целия свят. Никой не се интересува от мен. Никому не съм нужен и потребен. Не зная какво е бащина обич и майчина ласка? Единствената ми цел е да намеря нещо ядене или някоя захвърлена дрипа. Всички наоколо ме гледат с погнуса и пренебрежение. Едно съществуване без перспектива, без развитие. Нима няма някой ден щастието да ми се усмихне

и някой да ми подаде ръка да изляза от тази тиня? Искам само три неща – здраве, разбиране от страна на другите и покрив над главата си. Поне днес да благодаря на времето, че е слънчево, а не мрачно, дъждовно и ветровито.”

4 КАЗУС

„Не знам какво да правя? Вече няма нищо за продаване, за да си набавя поредната доза? А така ми се друсва.... Светът без дрога е сив и безличен. Тя ми помага да избягам от проблемите надвиснали над главата ми. А те не са никак малко – разводът на родителите ми, изневярата на Роси и то с най-добрия ми приятел, учителите, които все с назидателен тон питат: „Защо не беше на училище? Родителите ти трябва да дойдат на разговор.” Как да им обясня, че на никой не му пука за мен. Даже собствената ми майка ми каза: „Иди и умри! Не си мой син! Срам ме е от теб!”. Всички познати се дистанцираха от мен. С презрение ме наричат „пропаднал наркоман”. Единствената утеха ми остана дрогата... По цял ден мисля как да си набавя поредната доза, откъде да открадна, кого да излъжа, за да си набавя пари....”

5 КАЗУС

„Ромка съм и ми е много трудно да се докажа в обществото. Отличничка съм, мотивирана съм да продължа образованието си, поддържам приличен външен вид, но въпреки това повечето от съучениците ми ме отбягват, защото съм циганка. Не могат да ме приемат като една от тях. Смятат, че ще ги излъжа, ще открадна нещо, защото по-голяма част от етноса ни бил такъв. Вълкът козината си менил, но нрава – не. Кой ще ме оцени по достойнства? А и обществото ни е двулично по отношение на ромите. От една страна на нас се гледа като на равнопоставени личности, защото притежаваме качества като всички останали хора. Но от друга – постоянно сме дискриминирани по отношение на заемане на работно място, образование и т.н. Нима това е оправдано поведение? И смятам, че една част от ромите с по-слаба психика търсят спасение в лъжата, кражбата, проституцията... Въпреки, че тези действия ни zlepоставят пред обществото като цяло.”

Благодаря на актьорите за чудесното им представяне и каня останалите от групата да споделят своите преживявания, мисли и чувства по разглежданите проблеми. Изказаха се следните мнения:

- „Трудно ми е да дискутирам преживяванията на човек, носител на ХИВ вирус, но сигурно и аз бих постъпил по същия начин – не бих казал на никого с цел да не ме избягват.”
- „Много ще страдам заради това, че съм постъпила неразумно. А именно да се отдръпна от ХИВ позитивната при положение, че тя не е опасна за мен, защото аз знам как се предава ХИВ вируса. В този тежък момент аз бих и подала ръка да се приобщи към новия клас и непознатата обстановка. Даже бих и предложила да инициираме кампания, чрез която да разясняваме на съучениците си причините и последствията от коварната болест СПИН.”
- „На никого няма да кажа, че съм ХИВ-позитивна, за да не ме изолира обществото. Но съм сигурна, че ще се озлобя към другите, въпреки, че те не са виновни за състоянието ми.”
- „Според мен живеенето в смут относно идентичността ни е емоционално изтощително и разрушително за психиката ни. За някои хора този период е следван доста бързо от етап, в който те приемат своята идентичност на лесбийка или гей и са способни да я изразят по позитивен начин. Но не смятам, че случая с 15-годишният Иван е такъв. Той ще се лута дълго, за да намери отговори на въпросите си.”
- „Иван трябва да потърси помощ от национални гей телефонни линии, които предоставят слушател за хората, които имат нужда от подобна подкрепа.”
- „Аз смятам, че Иван не е гей, а е просто временно объркан и не знае с кой да сподели терзанията и притесненията си.”
- „Страшно е човек само да си помисли, че е бездомен, без любими хора около себе си и съвсем не знам аз самата как бих се справила с тази ситуация...”
- „Не смятам, че наркотиците са изход от каквато и да е заплетена история. Към тях пося-

гат слабите натури, тези които не могат да се справят с предизвикателствата на живота.”

- „Освен да те завлекат на дъното, в тинята, друго от наркотиците не можеш да очакваш.”
- „Аз много се впечатлих от начина на представянето на наркомана. Думите му „Иди и умри!”, изречени от собствената му майка ме просълзиха. Благодаря на Сашо (връстника – актьор), който така силно представи образа на венозно инжектиращият си наркотици”
- „Наистина е много трудно на младата ромка да се докаже в обществото, защото по-голяма част от циганите наистина лъжат, крадат, обиждат, държат се непристойно, неграмотни са и т.н.”
- „На Таня ще и трябва време, воля и постоянство да се доказва непрекъснато ежедневно. И според мен този процес ще продължи цял живот. Защото по-голямата част от обществото ни действително е настроено негативно към циганите.”

След дискусията в групата по посочените по горе проблеми „извеждам” актьорите от ролите и им давам възможност **ако желаят** да опишат как са се чувствали в „кожата” на съответните герои. Изказват се следните становища:

- „Заплетени ситуации. Не пожелавам на никого да изпада в такива състояния.”
- „Влизайки в ролята на Иван, който е объркан сексуално мога да отбележа, че липсата на внимание, уважение и грижа за чувствата от страна на семейството внушава на детето пренебрежение и неприязън към собствените му чувства. Те не трябва да се потискат и да се крият. Напротив трябва да се споделят.”
- „Никак не е лесно да знаеш, че си серопозитивен и че ще трябва все пак по някакъв начин да намериш сили да продължиш живота си. Това състояние е ужасно. Трябва да се бориш и с негативното отношение на заобикалящите те. И когато в такъв тежък момент срещнеш разбиране от тяхна страна съществуването ти има смисъл. Но трябва да си много силен, за да се разкриеш пред всички и да говориш открито за СПИН.”
- „Влизайки в ролята на ромката, аз осъзнах значението на уважението на достойнството на всеки човек. Трябва да се зачитат качествата на всеки независимо от етническата му принадлежност. Защото една част от ромите наистина са мотивирани да се докажат, че са способни и можещи личности”

Сесията продължавам с това, учениците да напишат на листчета, чувствата които бушуват в душите им в този момент. Добре сгънатите листчета се пускат в кутия, която е поставена в центъра на кръга. След като всички приключат изваждам листчетата едно по едно и бавно ги чета: *обърканост, самота, страх, отчаяние, угризение, тревожност, ужас, неразбиране и т.н.* Няма обсъждане. След изчитането на всички листчета питам групата какво да правим с тях (нашите страхове). Подтиквам участниците към групов дискусия, чиято цел е да се открият различни подходи към болезнените ни чувства. Оформиха се различни мнения – „да разберем причините за страховете си”, „да ги унищожим”, „да бъдем силни и да ги превъзмогваме”, „да умеем да дискутираме и споделяме страховете си” и т.н. Насочвам дискусията към въпросът за чувствата, с които не знаем какво да правим и бихме предпочели да избягаме от тях. Участниците осъзнават, че самите те не приемат болезнените си чувства, отхвърлят ги като смятат, че стоят над тях. В хода на дискусията подчертавам, че те остават у нас и намират своя начин да се проявят. Когато това става неосъзнато, обикновено се нанася вреда на личността. Но самият факт на публично говорене за страховете намалява тяхната сила.

Предлагам на участниците, седнали в кръг, да довършат изречението “През този час почувствах...” Последваха отговори като: *близост, състрадателност, искреност; съпричастност, толерантност, разкаяние, приятелство* и др. Предложенията записвам на постер. Всеки участник поставя две червени точки на постера срещу чувството, което най-силно е изпитвал по време на сесията, а с

една черна – срещу чувството, което най-слабо или изобщо не е преживял. След този групов анализ се открии следния извод: Най-силните чувства, които са изпитали участниците по време на играта са: „толерантност“, „състрадателност“, „съпричастност“.

Завършвам сесията с това колко е важно всичко, което сме си казали, да остане в стаята. Провокирам участниците с въпроса „Защо е важно да не се коментират събитията от сесията извън тази стая?“. Младите хора споделиха: „Когато пазим тайните на другите, ние показваме чувствителност и уважение към техния вътрешен свят.“; „Печелим тяхното доверие и симпатия“; „Даваме им възможност да се отпуснат и да бъдат такива, каквито са в действителност“ и др.

Закривам сесията като приканвам учениците както са седнали в кръг да преместят столовете си по-навътре или по-навън от първоначалния кръг в зависимост от това как се чувстват по отношение на групата в края на часа. Почти всички ученици преместиха столовете си по-навътре от първоначалния кръг.

9. Библиография:

Костова, З. Иновации в обучението по биология. С., 2006.

Азбука за теб и за мен – ръководство за учителя, 5-8 клас, Програма за сексуално и репродуктивно здравно образование. С., 2005

Връстници обучават връстници. Обучение на обучители. С., 2005

Наредба № 2 от 18 май 2000 за учебното съдържание, издадена от МОН. - ДВ № 48 от 13 юни 2000, изм. ДВ № 46 от 28 май 2004, изм. ДВ № 58 от 18 юли 2006.

Наръчник по семейно възпитание. Фондация „Младите за младите“, С., 2005.
<<http://www.bash.bg>>

ЛЮБОВТА МЕЖДУ ХОРАТА ИЛИ ХАРМОНИЯТА НА РАЗЛИЧИЕТО В ЙОВКОВИТЕ РАЗКАЗИ

Диана Страхилова Николчева, Татяна Любенова Донева
учители по български език и литература,
Професионална гимназия по търговия и ресторантьорство, Враца

1. Предмет, клас и продължителност: литература, XII клас, 45 минути.

2. Стандарти и очаквани резултати по български език и литература

Предложеният учебен материал е конкретизация на четирите ядра на учебно съдържание, заложи в Държавните общообразователни изисквания за учебно съдържание по български език и литература, в частта им за XII клас и по отношение на Йовковото творчество.

Ядро „Социокултурни компетентности“

- Ученикът коментира при анализ на литературната творба възлови хуманитарни проблеми, породени от нарушаване на универсалната ценностна система.

Очаквани резултати: 1) Разбира същността на конфликтите в изучаваните произведения като отражение на времето и ги съотнася към общочовешките ценности; 2) Тълкува тяхната валидност в нашето съвремие.

- Ученикът разбира и коментира при анализа на различни художествени или житейски ситуации основните ценности на цивилизацията от Новото време: отговорност и търпимост. Проблематизира понятия като свобода и необходимост, престъпление и наказание, разум и морал.

Очаквани резултати: 1) Открива в анализа на отделни художествени творби как тези понятия се проблематизират; 2) Овладева хуманитарни принципи чрез изучаваните произведения.

- Ученикът открива в развитието на българската литература различни фази от формирането на българската национална идентичност.

Очаквани резултати: 1) Разбира различните разрешения на проблема за националната и културна идентичност; 2) Осмисля стремежа за постигане на универсалните ценности на човешката духовност, неограничаван от национални, етнически или социални рамки.

Ядро „Литературни компетентности“

- Ученикът притежава системни знания за строежа и функционирането на художествената творба, умее свободно да навлиза в изучаваните произведения и да си служи непротиворечиво с литературоведска терминология.

Очаквани резултати: 1) Разбира основни естетически категории; 2) Анализира и открива основните аспекти на литературната творба: идейно-художествено внушение, теми, мотиви, композиция, образи на героите, художествен език.

- Ученикът познава развитието на българската литература като част от европейския културен процес и националната обществена и културна история.

Очаквани резултати: 1) Разбира особеностите на българската проза между двете войни и в частност творчеството на Йовков; 2) Открива духовните и естетически ценности на времето: култ към доброто и красотата, естетизиране на миналото в легендарен план.

Ядро „Социокултурна и литературна компетентност: общуване с художествената творба”

- Ученикът ситуира литературната творба в породилата я културна система и я анализира в съответствие с художествената норма на времето.

Очаквани резултати: 1) Разбира процеса на преосмисляне на обществените и духовни стойности в Европа след Първата световна война; 2) Коментира връзката между строежа на творбата, художествения език и начините за възприемане и въздействие.

Ядро „Социокултурна и литературна компетентност: създаване на изказвания и писмени текстове”

- Ученикът владее базови умения с цел повишаване въздействената сила на изказването си.

Очаквани резултати: 1) Формира и аргументира в устно изказване собствено становище за проблематиката в дадена художествена творба или творчеството на Йордан Йовков.

3. Цели на урочната разработка:

- Учениците да получат системни знания за художествения модел на света, създаден от Йордан Йовков – свят на многообразни етноси, езици и религии, на мирно съжителство с търпимост и уважение към Другия.
- Да се осмислят основните хуманитарни ценности на времето, внушени чрез Йовковите разкази – трудолюбие, красота, добротворство, състрадание, отговорност и т. н.
- Възпитание в религиозна и етническа толерантност, формиране на гражданско поведение чрез провокиране на активност, самостоятелност, критичност.
- Развитие на умения за учене чрез прилагане на основни логически операции – анализ, синтез, сравнение, обобщение.

4. Основни понятия: универсални хуманитарни ценности, етническо и религиозно многообразие, толерантност, разум и морал в литературата, национална и културна идентичност, жанр, персонажна система.

5. Междупредметни връзки

Предложеният образователен модел предлага изключително добри възможности за интеграция на творби от различни видове изкуства – литература, изобразително изкуство, кино; както и за връзки между отделните дисциплини.

В съпоставка с изученото по философия учениците затвърждават знанията си за основните понятия и принципите на хуманитарната ценностна система.

Като използват знанията и уменията си, формирани в час по история, етика и философия, те осмислят и коментират взаимовръзката между историческите събития и литературния процес; между националните, социалните и универсалните идеи и темите и проблемите в литературата.

Изученото в часовете по информационни технологии е добра основа за ползване на съвременни информационни източници.

6. Необходими материали за часа: мултимедия проектор, диск със запис на изготвената презентация, постери на съответните групи, „бели лястовици” – самозалепващи се стикери с изображения върху тях символ на Йовковото творчество, които се раздават от учителя като поощрение за оригинални и точни отговори; разказите на Йордан Йовков, пособия за писане.

7. Инструментариум за проверка на постигнатите в часа резултати

Оценката на знанията на учениците може да бъде направена във всеки един етап на обучението, на базата на предварително изготвени критерии, съобразени с поставените цели, като се анализират и изясняват причините за успеха или неуспеха. По преценка на учителя се раздават споменатите вече „бели лястовици“, които всяка група залепва на съответното място върху постера срещу името на ученика, дал точния отговор. Според броя на раздадените стикери се отчитат и постигнатите в часа резултати.

При оценяване на работата по групи процедурата е следната:

- Групите оценяват индивидуалните доклади относно подтемите.
- Класът оценява доклада на групата.
- Учителят оценява докладите на групата.

Критерии за оценка са цялостният преглед на резултатите от работата и доколко отделният ученик е допринесъл за работата на групата.

8. Ход на урока

Урокът се предхожда от **предварителна работа по групи**, свързана с проучване на историята, бита, ценностната система на различните етноси и тяхното разпространение на територията на България. Групите са нехомогенни, членовете се различават по равнище на способности, пол, етнически произход. При тяхното формиране учителят се стреми да се съобрази с интересите и предпочитанията на участниците. Във всяка група има разпределение на отговорностите, като учениците получават различни роли. Например:

- *изследователят* събира нужната информация от Интернет и от други източници, за избора на които учителят сътрудничи.
- *обобщаващият* синтезира материала и прави изводи, така че заключенията на групата да се оформят като едно смислено цяло.
- *отговорникът за времето* следи за спазване на сроковете и дисциплината.
- *говорителят* на групата поддържа връзка с учителя, докладва за свършената работа и представя пред класа резултатите.

Всеки участник в групата осъзнава своята индивидуална отговорност и значението на работата, която трябва да извърши. Учителят определя задачите в групата, организира и консултира цялостната работа, определя времето за нейното извършване.

Урокът започва с **обявяване на темата и целите** на занятието от учителя. Заглавието „Любовта между хората...“ е цитат от разказ на Йордан Йовков и насочва пряко към основните хуманитарни ценности, които учениците трябва да осмислят в часа. Уточнението „или хармонията на различието“ отвежда към представата за Йовковия модел на света като свят на човеци от различни етноси, с разнообразни културни и битови навици, но с общ език – този на човеколюбието. Постигането на разбиране за това е една от основните цели на урока. Такъв е смисълът и на двата въпроса, върху които се съсредоточава вниманието на учениците и които подпомагат ориентирането им в богатия и сложен фактологически материал. Откриването на отговорите в процеса на работата е тясно обвързано с очакваните резултати от часа.

Първата задача, с която учениците трябва да се справят е да направят изводи по отношение на връзката между етническите общности, населяващи страната ни и героите на писателя. Главните топови на Йовковото творчество – Жеравна и Добруджа са очертани като отправна точка за отношението на твореца към живота и човека. Обвеяната в легенди Жеравна и Добруджа, заселена с българи, турци, румънци и татари, обуславят многообразието на Йовковите герои – извод, до който

учениците лесно достигат. Докладите на групите по предварително поставените задачи затвърждават този извод и дават ключ към разбирането на основните проблеми в разказите. Приложените карти и диаграми улесняват съпоставката. Част от задачата е и подреждането на героите в таблица според етноса им, което изисква от обучаваните детайлно познаване на художествените творби.

Втората задача е свързана с изясняване на моралните ценности на съответните етнически групи. На базата на етимологията на имената учениците правят изводи за тях. Радостта, красотата, доброто, любовта са еднакво ценени от всички етноси, независимо от разликата в бита и културата.

Общността на ценностите се проявява и в образите на основните герои в творчеството на писателя – красивата жена и юнака. Рада, Шакире и Божура Шибил и Индже са възплъщение на Йовковия идеал за красота, търсена не само във физически план, но и в нравствен. Нравствената система на героите се определя от двете най-значими религии – християнството и исляма. Учениците правят сравнение на основните постулати в тях. Налага се изводът за сходство в изискванията, предявявани към човека – любов към себеподобните, честност, добротворство, състрадание. Затвърждаването на извода става чрез попълване на таблица по групи, в която се съпоставят Сали Яшар и Серафим, представители на различни етноси, но с твърде сходна душевна нагласа. Поради сложността на задачата са дадени примери, които ще насочат учениците в практическата им дейност. В някои от основните теми и мотиви на Йовковото творчество също се оглежда идеята за общността между етносите. Такива са мотивите за любовта и за създанието, посредством които се надхвърлят етническите граници. Учениците актуализират внушенията на творбите, изхождайки от собствения си опит.

Третата, последна задача за часа, е свързана с проучването на езика. Осмисля се художествената функция на думи от различен произход като се изхожда от позицията на Далчев че „думите не са само значения, но и образи, атмосфера, жестове и заклинания, които имат магическо въздействие върху нас и възкресяват пред погледа ни цяла една действителност.“

В края на часа се съобщават любопитни факти от творчеството на писателя, от които се вижда, че много време преди да се заговори за общ дом на всички хора, Йордан Йовков създава такъв художествен модел на света.

Учителят прави **обобщение и оценка** на извършената работа.

9. Библиография:

Аретов, Н. Митични красавици и благородни разбойници. Изображение на престъплението у Йовков. – Литературна мисъл, № 3-4, 1992.

Атанасов, В. Й. Йовков: Старопланински слухове и легенди – символи и информация. – Теми и проблеми на българската литература. С., 1999.

Бромлей, Ю. В. Етнос и етнография. С., 1976

Брюнел, П. Речник на литературните митове. С., 2008.

Динеков, П. Светът на Йордан Йовков. – В: Страници за Йордан Йовков С., 1992.

Игнатов, В. Личните имена и прозвища в „Старопланински легенди“. LiterNet.
<<http://litenet.bg/publish5/vignatov/iovkov.htm>>

Игов, С. Български шедьоври. С., 1992.

Идеи в културологията, I, II. С., 1993.

Мутафчиев, П. Книга за българите. С., 1992.

Наредба № 2 от 18 май 2000 за учебното съдържание, издадена от МОН. - ДВ № 48 от 13 юни 2000, изм. ДВ № 46 от 28 май 2004, изм. ДВ № 58 от 18 юли 2006.

Панов, А. Теория на литературата. С., 2002.

Парпулова, Л. Йордан Йовков и българският фолклор. –Литературна мисъл, № 4, 1975.

Сарандев, И. В света на „Старопланински легенди“. С., 2000.

Социология на личността. С., 1990.

Султанов, С. Йовков и неговият свят. С., 1971.

Тихолова, Десислава. Системата на турските имена в разказа на Й. Йовков в „Песента на колелетата“. LiterNet. < <http://litenet.bg> >

Тодоров, Ц. Завладяването на Америка. Въпросът за другия. С., 1992.

Фром, Е. Изкуството да обичаш. С., 1992.

Христова, М. Библията в часовете по литература. В.Т., 2002.

Чобанов, Г. Физика и метафизика на злото у Йовков и Вапцаров. LiterNet.
<<http://litenet.bg/publish/gchobanov/jov-vapc.htm>>

Шевалие, Ж. Речник на символите. С., 1995.

ЙОВКОВИЯТ СВЯТ – АСПЕКТИ НА АКТУАЛНОСТТА

Илиана Младенова Иванова, Любка Захариева Иванова

учители по български език и литература,

Професионална гимназия по строителство, архитектура и геодезия, гр. Монтана

1. Предмет, клас и продължителност – литература (ЗИП), XII клас, 90 минути.

2. Стандарти и очаквани резултати.

2.1 ДОО за учебно съдържание по гражданско образование

- „Отвореност и толерантност“ – основни хуманитарни принципи и основни ценности на цивилизацията от Новото време. Неограничаването от национални социални, религиозни и други рамки – същностна черта и фундаментална особеност на универсалните ценности на човешката духовност. Личностната идентичност – кръстопът на национални, социални, психологически и универсални ценности и модели.

Очаквани резултати: Учениците разбират проблема за взаимодействието между национално, социално и универсално; личностната идентичност като кръстопът на тези три феномена.

- Национална идентичност и етнически различия в обществото. Етническото многообразие – специфичен белег на националните общества на Балканите. Исторически измерения на българската самоличност. Историческо и културно многообразие на морала. Социални нагласи и поведение.

Очакван резултат: Учениците разбират и обясняват социокултурните и етническите различия между хората. Разбират спецификата на етническото многообразие; обясняват и уважават културните, религиозните и моралните ценности на различните етнически общности. Разбират природата на предразсъдъците и дискриминацията. Учениците приемат и описват различията между хората – физически, психологически, религиозни, етнически, социални и други. Ориентират се в основните аспекти на личностната типология. Различават природата на основните движещи сили на поведение на личността; разбират и описват нивата на морално развитие.

- Личностна типология и социокултурни различия. Нива на личностното развитие. Толерантността като морално условие и израз на Свободата. Отношението „многообразие – идентичност“ в контекста на Свободата.

Очакван резултат: Учениците разбират смисъла на многообразието от ценностни позиции; идеите за Свобода, човешка природа и граждански права

2.2 ДОО на ниво учебна програма по български език и литература и тема на урока

- Откриване и коментар на художествената интерпретация в българската литература на основните хуманитарни принципи и основните ценности на Новото време – „Отвореност и Толерантност“.

Очакван резултат: Разбират проблема „Национална и културна идентичност“ и основни идеи на българската литература за формирането на националната и културната идентичност.

- Откриване и коментар в литературни творби и в развитието на българската литература на различните фази и нива от формирането на българската национална и културна идентичност.

Очакван резултат: Разбират и разпознават универсалните ценности на човешката духовност в художествената интерпретация на българската литература; личностната идентичност в художестве-

ни образци от българската литература като кръстопът на национални, социални, психологически и други ценности и модели.

- Анализират и осмислят на възлови хуманитарни проблеми, породени от нарушаването на универсалната ценностна система в художествената интерпретация на творби от българската литература.

Очакван резултат: Разбират идейните и културните основания за сблъсъците между ценностните системи на различни човешки общности (респ.: човешки индивиди, личности) – национални, етнически, социални, психологически и други, както и последиците от тези сблъсъци с универсалните ценности.

- Анализират и осмислят на проблеми, възникнали при сблъсъка между различни човешки общности (респ.: човешки индивиди, личности) и/или при противопоставянето им с универсалните ценности при интерпретирането им художествено от българската литература.

Очакван резултат: Разбират същността на основните конфликти в изучаваните литературни произведения и техния хуманитарен смисъл. Съотнасят тези конфликти – национални, етнически, социални, психологически и на друга основа, към универсалните човешки ценности; тълкуват тяхната значимост. Разбират, че художествените конфликти отразяват дилемите на времето, но и осъзнават, че художествените конфликти надхвърлят границата на епохата и придобиват универсален и общочовешки смисъл.

3. Цели на урочната разработка

3.1 Знания – Учениците:

- да разширят и задълбочат знанията си за образа на „другия“; да открояват неговата най-честа проява като етническа „другост“, но и не по-малко съществените и чести негови проявления – като психологическа „другост“ и като „другост“ на всяко живо същество, Божие творение и част от Космическата хармония и ред;
- да разширят и задълбочат знанията си за Йордан Йовков и неговото творчество като особено ярка и може би най-представителна естетическа илюстрация в българската литература на хуманитарните принципи „отвореност“ и „толерантност“ и универсалните ценности на човешката духовност.

3.2 Умения – Учениците:

- да придобият по-изострена чувствителност и готовност за разбиране на всяка проява на „другостта“ при среща с нея в изкуството и живота;
- да усъвършенстват естетическото си възприятие на художествен текст с подобни висши внушения.

3.3 Ценностна ориентация и поведение – Учениците:

- да приобщат в по-висока степен към личностната си ценностна система основните хуманитарни принципи „отвореност“ и „толерантност“;
- да упражнят и усъвършенстват по време на урока и в хода на неговата подготовка уменията си за ползване на съвременни информационни източници; за спазване на правилата при водене на спор, за изслушване на чужди аргументи и за работа в група.

4. Основни понятия: национално, социално и универсално в литературата; универсален хуманитарен принцип; хуманитарен проблем; ценностна система; социална утопия; естетическа и художествена интерпретация; главен и епизодичен герой в литературна творба; идейно-художествена

функция; конфликт в литературата; отвореност и толерантност (търпимост); национална културна идентичност; личностна идентичност.

5. Междупредметни връзки:

- В съпоставка с изученото по философия, етика, логика, морал и право и психология (социална психология), учениците да затвърдят знанията си за основните понятия и принципи на хуманитарната ценностна система;
- Като използват знанията си, формирани в часовете по история и философия, учениците да осмислят и коментират взаимовръзката между историческите събития и литературния процес; между националните, социалните и универсалните идеи и темите и проблемите в литературата;
- Учениците да използват знанията и уменията си, получени в часовете по информационни технологии, за ползване на съвременни информационни източници;
- Знанията и уменията, свързани с подготовката и провеждането на урока „Йовковият свят – аспекти на актуалността“ (БЕЛ – ЗИП), обслужват и обучението по информационни технологии, философия, психология и по останалите дисциплини, които имат отношение към гражданското образование.

6. Необходими материали за урока: художественият текст на разглежданите литературни творби за всеки ученик; кабинет, обзаведен с персонални компютри за всеки ученик, свързани в мрежа.

7. Инструментариум за проверка на постигнатите резултати в урока

Устно:

- самооценка;
- оценка по групи (отделните групи взаимно оценяват работата си);
- оценка на учителя: за работата на групите, за работата на отделни ученици.

Писмено:

- учениците проучват отделни задачи по темата и представят резултатите в писмена форма преди урока, по време на урока;

8. Ход на урока.

За предварителна подготовка както и в хода на урока на учениците се поставят следните **задачи**:

Общи:

- да прочетат разказите: „Божура“, „Частният учител“, „Мечтател“, „Песента на Солвейг“, „Постолови воденици“, „По-малката сестра“, „Вълчицата“, „Грехът на Иван Белин“;
- да си припомнят учените разкази в часовете по задължителна подготовка: „Шибил“, „Песента на колелетата“, „Албена“, „Другоселец“, „Серафим“, „Последна радост“;
- да преговорят понятия, учени по философия, психология, етика (основни за темата: „Отвореност и толерантност“ и други, свързани с тях).

Групови: пет групи (групите са от 4-5 ученици); след като са оповестени груповите задачи, учениците си избират групата и задачата (учителят се намесва в краен случай).

- *Първа група:* С какво разширяват и допълват знанията от часовете по задължителна подготовка за етническата толерантност разказите „Божура“, „Частният учител“, „Мечтател“, „Песента на Солвейг“;

- *Втора група:* Да се разгледа образа на Люцкан от разказа „Последна радост“, като се приложат знанията по психология за личностна типология и индивидуалност – луд ли е героят: „за“ и „против“; кратка съпоставка с образа на Серафим от едноименния разказ;
- *Трета група:* Образът на Торашко каменаря от разказа „Другоселец“ – идейно-художествената му функция в разказа;
- *Четвърта група:* Разказите „Албена“ и „Постолови воденици“ – прилики и разлики в разказаните истории и в образите на главните герои: разказват една и съща история – „за“ и „против“; разказват различни истории – „за“ и „против“;
- *Пета група:* Разказите „По-малката сестра“, „Вълчицата“, „Грехът на Иван Белин“ – какъв е „диалогът“ на тези разкази с другите, които разказват „човешки“ истории; защо толкова наситено присъства в Йовковото творчество темата „Ако можеха да говорят...“

Индивидуални:

- на един ученик от всяка група: да изготви мултимедийна презентация на отговора на груповата задача;
- на двама ученици (поотделно): портретната живопис на Сули (Сюлейман) Сеферов и портретите на Йовкови герои „нарисувани“ чрез художественото слово на писателя (етническата „амалгама“ във физическия образ на европейско, ориенталско, средиземноморско); кратка справка в електронен вариант за художника С. Сеферов;
- на един ученик: анотация на книгата на Жан Приор „Душата на животните“ (1-2 минути); връзка с темата на урока.

В хода на урока учениците затвърждават уменията си чрез следните **дейности**:

- получават и усвояват научна информация по темата;
- осмислят я;
- отработват я на части, логическа връзка и последователност;
- синтезират и сглобяват цялото от неговите съставни части;
- съпреживяват художествената творба;
- разбират информацията и я прилагат в нова ситуация;
- оценяват поетапно и заключително по определени критерии.

Забележка: Предвидените задачи и дейности имат за цел да се реализират идеи на интерактивното обучение по предложената методика в сайта www.paideiafoundation.org/?read=946:

- *личността на ученика да е в центъра на учебния процес;*
- *поставянето на младите хора в ситуации, в които могат да си взаимодействат и да обсъждат на основата на преживяното;*
- *да работят в група, като споделят отговорността си (планират действия, изготвят планове, решават казуси в различни ситуации, осъществяват механизми на сътрудничество и т.н) с цел утвърждаване на личностни качества като добронамереност, умения за диалог, търпимост, чувство за част от другите.*

8.1 Въведение

Актуализация на уроците върху Йовков в часовете по задължителна подготовка:

- *проблематиката* е общочовешка и екзистенциална (за смисъла на човешкия живот, за доброто и злото, за греха и възмездието, за силата на красотата и любовта – прераждащи и облагородяващи човека, за мира и войната, за престъплението и наказанието и други);
- *героите* са преди всичко човеци, „Човек“ с главна буква е типичният Йовков герой; той може да е извършил грях, дори престъпление, но ... е останала жива човешката му съвест, Божията искра у него не е изгаснала – тоест сетивата му не са загубили усещането за Доброто, Красотата и Любовта.

Затова: Етническата и народностната принадлежност, както и социалната, на Йовковите герои е без значение, важно е да са човеци. Това е общото между циганина Мустафа, Шибил и Индже, Сали Яшар, Джапар, Шакире, и всички ония Йовкови герои, които възплъщават идеята на писателя за Човека, Доброто, Красотата и Любавта.

8.2 Преход към същинската част на урока

Кои други творби и герои с тази идея и внушение учениците са открили – етническата и народностната принадлежност, както и социалната, са без значение, важно е дали героят е Човек („Божура“, „Частният учител“, „Мечтател“: Божура, Маруся и Остап Петренко, Елза Шмид – Йовков прави това свое внушение и с главни, и с второстепенни епизодични герои; внушението идва и от избора на имена и сюжети – небългарски, макар да става дума за български истории: Хермина, „Песента на Солвейг“ и други)

Следователно: Йовков наистина има универсален подход към човека, разработва „вечни“ теми и проблеми.

Попътно/етапно самооценяване/оценяване работата на първа група и други ученици.

Но само етническата търпимост/нетърпимост ли занимава Йовков, когато „говори“ чрез своите творби за отвореност и толерантност към „другия“?

Отговорът е: Не!

Кои са другите аспекти на проблема, които Йовков откроява в творчеството си – ще ги потърсим в този урок по задължително избираема подготовка.

Обявяване темата на урока със записване на дъската: **„Йовковият свят – аспекти на актуалността“**.

В тази същинска, централна част на урока има два основни момента. Йовков смята, че освен на ниво етническа отвореност и толерантност, проблемът съществува и на две други нива:

- на ниво личностна типология и индивидуалност, психични различия;
- на ниво морално развитие на личността и космическа хармония.

Личностна типология и индивидуалност, психични различия:

Илюстрира се чрез образите на Люцкан („Последна радост“), Серафим от едноименния разказ, Торашко каменаря („Другоселец“), Женда („Постолови воденици“):

- *Люцкан:* има ли героят психични проблеми, или става дума за свръхчувствителност, която малко хора притежават; а може би тя е резултат от „гледа“ му за Красота и Добро, от копнежа му по тях и Любавта; особено ако времето, в което живее, е изгубило сетивата си за тях и му ги отказва (много сбита съпоставка с образа на Серафим);
- *Торашко каменаря* (епизодичен герой): ако Люцкан е „луд“, Серафим – „смахнат“, то Торашко е „пиян“, но когато всички в кръчмата са обсебени от еготиичното си потъване единствено в своя личен проблем и интерес (материален!), той е, който удря камбаната на заспаната им човешка съвест и оглушалата за човешко съчувствие и съпричастие душа:
„Оставете човека, бе! Какви хора сте вий!...“
„Ох, братко, братко! От тебе ли на мериха да искат пари, братко!...“

Попътно/етапно самооценяване/оценяване работата на втора и трета група и други ученици.

- *Женда:* На пръв поглед героинята и историята ѝ са вариант на разказа „Албена“, но дали е така? Ако съселаните на Албена осъждат и оправдават едновременно героинята с репликата: „Грешна беше тази жена, ала хубава!“, то Женда е тотално порицана и осъдена и от

Върбан – съпругът ѝ, сляп за красотата ѝ, и изобщо за красотата на живота, вечно сърдит и недоволен, завистлив и ... сакат по волята на съдбата; и от Марин, Мартиновия син – „едър, полудив козар“ (който даже я убива!), и от глупавата селска клюкарка баба Ана. Онова, с което е тотално различна и неразбрана от тях е в двете диаметрални като философия за смисъла и съдържанието на живота реплики:

„И в Цариград ходил, морето виждал!...“

„Какъв е тоз Цариград, какво е туй море! Мъжа си да гледаш, че знаеш ли се...“

Историята на Женда е за „грешната“, но „хубава“ жена („...сопна ѝ се баба Ана, но я гледаше захласната и се чудеше, че не може вече да я мрази...“), но (!) – това в разказа е на втори план!

Попътно/етапно самооценяване/оценяване работата на четвърта група и други ученици.

Отвореност и толерантност към всяко живо същество на Земята, част от Космическата хармония :

Това според Йовков е въпрос на моралното развитие на личността и етичната ѝ ценностна система. В урока се илюстрира чрез цикъла „Ако можеха да говорят“, по-конкретно с коментар на разказите „По-малката сестра“ и „Вълчицата“, както и с разказа „Грехът на Иван Белин“ из сборника „Вечери в Антимовския хан“.

Фактът, че един цял цикъл от разкази е посветен на темата за животните (макар и не само на нея) и самата реплика: „Ако можеха да говорят, те щяха да са като нас, дори по-добри ...“, говорят, че темата изобщо не е случайна за Йовков:

- привързаността и взаимопомощта, верността на сърцето от историята с двете кобилки – Айя и Черната, са възхитителни и съвършени според Йовков и трудно могат да намерят аналог в човешките взаимоотношения;
- чрез майчината любов и майчиното страдание на две вълчици („Грехът на Иван Белин“, „Вълчицата“) като че ли писателят успява да предаде истинската дълбочина на тези чувства, а не с пример от човешкия свят.

И в трите истории е подчертано несъвършенството на човека, душевната му огрубеност и нечувствителност в сравнение с душата на животните („Иван Белин обичаше да се вглежда внимателно във всяко нещо, да вникне в него, да го проумее...“, но „като всеки човек, лесно менеше настроението си“).

Попътно /етапно самооценяване/оценяване работата на пета група и други ученици.

8.3 Финал на урока – два основни извода:

- Понятията „отвореност“ и „толерантност“ са основа на ценностната йерархия у Йовков. Актуални ли са тези три аспекта на Йовковото послание за отвореност и толерантност към днешния ни ден?
- Самотен ли е Йовков в българската литература с тези послания („мостове“ към изучавани и предстоящи за изучаване автори и творби: „Диви разкази“ на Николай Хайтов, „Нежната спирала“ на Йордан Радичков, романите и героите на Димитър Димов).

8.4 Оценка/самооценка и оценъчни съждения за урока – на учениците, на учителя.

8.5 Домашна работа – есе на тема „Йовковите послания“.

9. Библиография:

Добрев, Д. Поетиката на Йовковия разказ. С., 1989.

Ичевска, Т. Библейското слово у Йовков. В.Т., 2003.

Йордан Йовков. Нови изследвания. С., 1982.

Йовков, Й. Събрани съчинения в шест тома. С., 1970.

Казанджиев, С. Среци и разговори с Й. Йовков. Жизнен и творчески път. С., 1980.

Кирова, М. Йордан Йовков. Митове и митология. С., 2001.

Наредба № 2 от 18 май 2000 за учебното съдържание, издадена от МОН. - ДВ № 48 от 13 юни 2000, изм. ДВ № 46 от 28 май 2004, изм. ДВ № 58 от 18 юли 2006.

Панова, И. Иван Вазов, Елин Пелин, Йовков – майстори на разказа. С., 1988.

Приор, Ж., Душата на животните. С., 1994.

Русева, В. Мистичният Йовков. - В: Българската мадона. С, 1998.

Станков, И. Йовковото творчество. В.Т., 1995.

Султанов, С. Йовков и неговият свят. С., 1971.

Учебни програми I част за задължителна и профилирана подготовка IX – XII клас. Културно-образователна област „Български език и литература“. Министерство на образованието и науката. С, 2003.

Учебни програми V част за задължителна и профилирана подготовка IX – XII клас. Културно-образователна област „Гражданско образование“. Министерство на образованието и науката. С, 2003.

АНТИДИСКРИМИНАЦИЯ И ТОЛЕРАНТНОСТ

(Начини за справяне с подигравките, заяждането, тормоза, изолацията, малтретирането)

Диана Василева Павлова,

учител по български език и литература,

Професионална Гимназия по Електротехника „Христо Ботев“, Монтана

1. Предмет, клас и продължителност: извънкласна работа, VIII клас, 90 минути.

2. Стандарти и очаквани резултати:

- да придобият необходимата теоретична подготовка;
- да формират позитивна нагласа към предложената им тема;
- да познават необходимите инструменти за установяване емоционалното състояние на участниците, за справяне с явленията и за превенция;
- да изпитват удовлетворение от получените знания и умения и желание да ги приложат на практика.

3. Цели на урочната разработка:

- Теоретично изясняване на явленията;
- Запознаване с инструментите за реално справяне с проблемите;
- Запознаване с начини за превенция.

4. Основни понятия: дискриминация, антидискриминация, толерантност, подигравка, заяждане, тормоз, изолация, малтретиране.

5. Междупредметни връзки: с литература, история, информационни технологии.

6. Необходими материали за часа: флипчарт, маркери, моливи, неонов самозалепващи листчета в различни форми, ножици, копирна хартия А4 – бяла и цветна и копирен картон – бял и цветен. За презентацията – лаптоп, мултимедийен проектор, диск с презентация.

7. Инструментариум за проверка на постигнатите в часа резултати: чрез тестове, анкети и въпросници.

8. Ход на урока:

1.1 План на урока

- 1) Презентация на PowerPoint „Четири свещички“ и коментар върху презентацията и поговорката, изписана на флипчарт.
- 2) Въвеждане на ключови думи (изписване на флипчарт) и дефиниция (дискриминация, антидискриминация, толерантност, подигравка, заяждане, тормоз, изолация, малтретиране).
- 3) Теоретично представяне на явленията.
- 4) Обсъждане на резултатите от предварително проведените анкета и тест, чрез които се установява как се чувстват учениците на училище, у дома и на улицата.

- 5) Споделяне на лични наблюдения и опит (по групи) и обобщаване.
- 6) Запознаване с инструментите – победа над мълчанието и отричането; сила на защита; индивидуална работа с отделните участници в явленията; възстановяване на справедливостта; добър психологически климат в колектива, добра основа.
- 7) Самостоятелна групова работа.
 - 1 група – от позицията на жертвата
 - 2 група – от позицията на насилника
 - 3 група – от позицията на помощника
 - 4 група – от позицията на очевидеца
- 8) Действия за превенция – общи и специфични условия и действия.
- 9) Обобщение.

1.1 Описание на урока

Разработката, която предлагам на вашето внимание, е втората част от тримодулно извънкласно занятие (45 минути, 90 минути, 45 минути) с ученици от VIII клас, които са само момчета и са за първа година в нашата гимназия.

Предварително се правят анонимно анкета и тест с учениците за дискриминацията в училище, външи, на улицата. Резултатите се обобщават, анализират и използват в предстоящите часове.

В първия модул за опознаване на участниците и разчупване на ледовете всеки от тях трябва да каже едно качество, което започва с буквата на неговото име и го характеризира най-точно. Следва игра на „Карти на добродетелите“ – един лесен, но напълно достатъчен инструмент за опознаване и самоопознаване, тъй като този комплект от карти описва 52 добродетели, които се ценят като част от човешкия характер от всички култури. Учениците са разделени на групи, обсъждат падналите им се карти, коментират и след обсъждане на картите на всички участници в групите се построява обща стълба на ценностите, като се започне с най-важните, най-значимите. Дискутира се стълбата на ценностите.

Участниците отговарят и на два въпроса, които са от съществено значение за по-нататъшната работа:

- Как другите хора опознават вашата система от добродетели, ценности и норми?
- Какво правите, за да изразите и разпространите вашата система от добродетели, стандарти и норми?

Резултатите се обобщават и анализират.

На това занятие се разглеждат и видовете дискриминация.

Когато се планира занятието трябва да се осигури комфорт на участниците - стаята да е просторна, масите и столовете да са подредени неформално, участниците да се виждат един друг, за да общуват. Необходимо е да има възможност и за работа по групи.

Вторият модул, който е предмет на моята разработка, започва с въведение от учителя, в което се очертават предстоящите задачи и се въвежда в темата. На флипчарта е изписана английската поговорка „По-добре запали една малка свещ, вместо да проклинаш тъмнината“. Следва презентация на PowerPoint „Четири свещички“ и коментар върху презентацията и поговорката. Теоретично изясняване на явленията дискриминация, антидискриминация, толерантност, подигравка, заяждане, тормоз, изолация, малтретиране и установяване, че при тези явления обикновено има четири позиции:

- нападател/ насилник
- помощник
- очевидец/ свидетел
- жертва

Разделени на пет групи, учениците обсъждат:

1 група – Какво става при подигравката, какъв е ефектът върху жертвата и от какво се нуждае жертвата? Какви чувства изпитват нападателят, помощникът и очевидецът?

2 група – Какво става при заяждането, какъв е ефектът върху жертвата и от какво се нуждае жертвата? Какви чувства изпитват нападателят, помощникът и очевидецът?

3 група – Какво става при тормоза, какъв е ефектът върху жертвата и от какво се нуждае жертвата? Какви чувства изпитват нападателят, помощникът и очевидецът?

4 група – Какво става при изолацията, какъв е ефектът върху жертвата и от какво се нуждае жертвата? Какви чувства изпитват нападателят, помощникът и очевидецът?

5 група – Какво става при малтретирането, какъв е ефектът върху жертвата и от какво се нуждае жертвата? Какви чувства изпитват нападателят, помощникът и очевидецът?

Всяка група прави своите обобщения и ги споделя с останалите по вербален и невербален начин (чрез картини от символи, от символни цветове, от ключови думи, пантомима, музика и др.).

Учениците споделят лични впечатления, наблюдения и преживявания. Те дават примери и от литературата и историята за дискриминация, антидискриминация и толерантност. Обобщават и представят пред всички изводите, до които са стигнали.

След като знаем как се чувстват участниците по отношение тези явления, търсим отговор на въпроса от какво се нуждаят те, за да спрат или да помогнат на жертвата. Не е трудно да се направят изводите, че:

- жертвата има нужда да спре дискриминацията над нея, да стане силна, за да се защити;
- очевидецът – да преодолее мълчанието и да помогне на жертвата;
- помощникът – да престане да бъде съучастник на нападателя и да помогне на жертвата;
- нападателят – да прекрати това поведение.

Как да се постигне този желан ефект по позитивен за всички замесени хора начин? Какво да правим, когато се сблъскаме с тези явления? Учениците набелязват начини за предотвратяване на дискриминацията. Чрез символи, ключови думи, рисунки, приложения или пантомими групите (сега разделени по друг начин) определят от какво се нуждаят участниците, за да спрат или да помогнат на жертвата. Набелязаните мерки по атрактивен начин се представят пред всички участници.

Набелязваме пет стъпки за справяне с явленията:

- 1) Приемане и признаване на реалността. Причините за дискриминацията и липсата на толерантност е комплексна и в повечето случаи не може да се установи лесно. Необходимо е противопоставяне на това, което става, и опит да се промени ситуацията.
- 2) Защищаване на жертвата по начин, от който тя се нуждае в този момент. Научаване на жертвата как да реагира по друг начин, с увереност, показана с вербални и невербални сигнали. Обучение в социални умения и самочувствие.
- 3) Разговор с насилника, който трябва да разбере, че неговата помощ има значение. Без наказания. Наказанието причинява нов стрес, от който той трябва да се освободи. Ако се работи

с наказания, то дискриминацията се увеличава многократно и става неприятна и опасна. Най-добрият начин е да се създаде група за подкрепа, която включва нападателя.

- 4) Мобилизация на очевидците и съучастниците на виновния. Всеки път, когато някой каже ясно и високо: „Спри! Не ми харесва това!“, другите инстинктивно да идват да помогнат, да застанат зад жертвата и да повторят заедно: „Стига! На него не му харесва това, което правиш.“
- 5) Необходимост от превенция и толерантност. Причина за агресията е недостатъчното общуване, липсата на комуникация и неизясняване на позициите. Роля на добрия психологически климат.

Анкета за обратна връзка. Обобщение от учителя, оценка на занятието

В третият модул ще преобладават драматизации и ролеви игри, ще се работи над конкретни казуси, за да се убедят учениците, че причина за дискриминацията е недостатъчното общуване, липсата на комуникация и неизясняване на позициите и да придобият увереност, че могат да реагират адекватно в трудни ситуации.

10. Библиография:

Kavelin-Popov, Linda. *The Virtues Project Educator's Guide: Simple Ways to Create a Culture of Character* Jalmar, 2000. (Кавелин-Попов, Л. Ръководство на преподавателя за проекта на добродетелите: Лесни начини за изграждане на култура на характера).

ХРИСТИЯНСТВО И ИСЛЯМ – ОСНОВИТЕ НА СЪВРЕМЕННАТА ЦИВИЛИЗАЦИЯ

Дора Димитрова Георгиева

учител по история и цивилизации, СОУ „Св. Климент Охридски“, Дългопол

1. Предмет, клас и продължителност: история, VIII клас, 45 минути.

2. Стандарти:

2.1 Стандарти от ДОО за учебно съдържание по гражданско образование и очаквани резултати:

- *Многообразие и идентичност на личността* – различава етническа, религиозна и езикова принадлежност.
- *Икономиката и нейните механизми* – проследява и обяснява миграциите в света и в България.
- *Глобалните проблеми на Съвременността* – разбира ролята на сътрудничеството между културите за глобалното единство на света.

2.2 Стандарти и очаквани резултати на ниво учебна програма по история и цивилизация:

- *Познава възникването на основните религии и влиянието им върху човешките цивилизации* – посочва влиянията на юдаизма и християнството върху исляма; обяснява влиянието на религията върху държавната политика чрез примера на Византия, Арабския халифат, Западна Европа.
- *Установява и дава примери за взаимни влияния между различни култури* – познава основни научни и културни достижения на арабската цивилизация, усвоени пълноценно от европейската (арабски цифри, алкохолна дестилация, медицински техники, земеделски култури и др.).
- *Определя принадлежност към общност въз основа на езикови и религиозни особености* – разграничава ролята на езиковата и религиозна принадлежност за придобиване на граждански статут във Византия и Арабския халифат.
- *Дава примери и обяснява устойчивост и промени в начина на живот и в ценностите през различните исторически периоди* – посочва ценности, общи за християнството и исляма.
- *Установява взаимовръзка между природните условия и обществен живот* – установява причините за утвърждаване на Средиземноморието като център на европейския свят през Средновековието; обяснява връзката между географското положение и особеностите на арабската цивилизация.
- *Извлича информация от текстове, карти, изображения, схеми, диаграми* – проектира свободно линия на времето и разполага събития и личности в нея; съставя хронологични и синхронни таблици; прилага уменията за водене на записки.
- *Съпоставя данни от различни исторически източници и открива противоречия или съвпадения при описание на едни и същи събития* – систематизира информация за факти и понятия от различни исторически източници.
- *Формулира собствени въпроси върху исторически проблеми и аргументира отговори* – определя самостоятелно показатели за сравнение на изучавани исторически факти, явления и събития.

Очаквани резултати:

- Познава и обяснява ролята на християнската религия за формирането и съхраняването на държавната традиция в средновековна Европа.
- Проследява контактите и конфликтите между християнската, ислямската и юдейската култура през различни етапи на Средновековието.
- Познава средновековни теории за устройството на обществото в различните религиозно-политически доктрини.
- Проследява по-значимите миграционни движения в средновековна Европа и аргументира ролята им за уникалното етническо и културно разнообразие на европейската цивилизация.
- Проследява и илюстрира с примери пътищата на съхраняване и интегриране на античното наследство в средновековната европейска цивилизация.
- Познава традиционните начини на празнуване на основните религиозни празници през Средновековието и обяснява значението на по-важните ритуали в

3. Цели на урочната разработка:

- Да изгради представата за историята на християнство и исляма през Средновековието като процес на разширяване зоните на цивилизован живот.
- Да утвърди разбирането, че духът на европейската християнска култура и основните ценности на исляма водят началото си от Средновековието.
- Да разкрие причините и последиците от конфликта и контакта между двете религиозни общности през Средновековието и проекциите им в нашето съвремие.
- Да изгражда у учениците активно отношение към традиционните ценности, формирани на основата на религията.
- Да продължи процеса за развитие на умения за прилагане на специфични техники на историческото познание.

4. Основни понятия: месия, пророк, Библия, Коран, църква, джамия, Свещена война, Джихад, мисионер, манастир, мистицизъм, реликва, религиозни празници.

5. Междупредметните връзки:

- *Български език:* използва знания и развива умения за работа с различни видове текст;
- *Литература:* прилага умения за разбиране на връзките между традиционните ценности и променящата се историческа действителност;
- *География и икономика:* развива умения за работа с карта; спомага за ориентиране в променящите се граници на европейските държави през епохата на Средновековието и търси днешните; разбира връзката между природната среда и живота на хората;
- *Изобразително изкуство:* формира умения за извличане и систематизиране на информация от изображение.

6. Необходими материали за часа:

- Учебник по история за VIII клас, издателство „Анубис“;
- Учебни карти: „Византия V-X в.“ и „Арабски халифат VII-X в.“;
- Компютърна презентация „Християнство и ислям“;
- Работен лист.

7. Инструментариум за проверка на постигнатите в часа резултати

Чрез устни методи се установява нивото на:

- Възпроизвеждане на исторически факти и събития, познаването на основните личности и тяхната дейност;
- Разбиране на същността и различията между религиите;
- Оценяването на еволюцията в светогледа на средновековния и съвременния човек.

Чрез попълване на работен лист се установява нивото на изградените умения за:

- Работа с исторически карти, таблици, схеми;
- Извличането на информация от няколко исторически източника;
- Сравняване по зададени показатели на исторически процеси, явления и личности, оставили трайна следа върху човешката цивилизация.

8. Ход на урока

1.1 Въведение – 1 минута.

Учителят съобщава, че от началото на учебната година в часовете по история се разкрива картината на живота през Средновековието. В настоящия час ще се опитаме да обобщим наученото до сега и да открием връзката между средновековния начин на живот и мислене и днешната ситуация в света. Проекциите на миналото в настоящето ще търсим чрез религиите християнство и ислям. Съобщава се и се записва темата: **„Християнство и ислям – основите на съвременната цивилизация“**

1.2 Работа с работен лист

На всеки ученик се дава предварително подготвен лист със задачи. Време за изпълнение на задачите – 15 минути.

1.3 Разпознаване на характерни архитектурни обекти и битови прояви на вярата

Извършва се чрез беседа на фона на компютърна презентация. Време за работа – 10 минути.

1.4 Представяне на ученически разработки по предварително зададена тема – 15 минути.

„Празниците – съвременни прояви на религията“

На ученици е поставена в предходен час задача да подготвят разказ или презентация на тема: „Как днес се празнуват един християнски и един мюсюлмански празник?“. Насочени са към търсене на материали в интернет и разговори с възрастни хора в семейството. На желаещите е предоставена допълнителна литература.

Примерни текстове за представяне на поставената задача:

„Най-големият празник през пролетта е **Великден** (Възкресение Христово). Възкресението на Христос е предшествано от 40-дневен пост. Вярващите консумират само растителни продукти и подлагат тялото и душата си на пречистване. Самият празник се отбелязва в традиционния календар три дни, но подготовката за него започва много по-рано. В четвъртъка преди празника се боядисват и рисуват яйца. В съботата се месят козунаци и обредни хлябове. След продължителните пости на Великден хората могат да се отдадат на веселие. В неделя се разменят червени яйца и близките се чукат с тях за здраве: чието яйце е „борец“, той ще бъде най-як през годината. В селата се организират празнични хора на мегдана, връзват се люлки и се опъват общи трапези. Празникът е време за надпяване и надиграване.“

Рамазан Байрамът (на арабски „ид (ейд) ал-фитр“), познат и като Шекер Байрам, е мюсюлмански празник на разговяването. Започнал да се отбелязва през 624 г. Празникът е в чест на приключването на говеенето (постите) през месец рамазан. През целия месец рамазан мюсюлманите през деня – от зазоряване до залез слънце (ифтара), говеят (постят), като не ядат и не пият нищо. В навечерието на празника се раздава закят. На празника вярващите се поздравяват с думите „Ид мубарак!“ (Щастлив празник!). Задължително най-напред децата поздравяват своите родители и роднини и искат прошка от тях. Този празник продължава 3 дена до късни часове и всички се веселят. На празника се сервират сладки ястия – баклава, сладки и кафе с много захар, затова се нарича също *Шекер Байрам*.

След изложението на учениците се провежда кратка беседа с опорни въпроси: „*Кое е общото в подготовката за най-важния религиозен празник?*“ и „*Кое е общото в празнуването на Великден и Байрам?*“

1.5 Обобщение – 4 минути.

Чрез беседа учениците се насочват към извода, че религиите на пръв поглед са различни, че разделят хората, но в действителност ги правят по-добри, по-толерантни, по-състрадателни. Макар и да имат различна външна проява по същество религиозните практики са подчинени на една обща идея – да създадат ред и хармония в човешката душа, отношенията между отделните хора и в света. Неправилното разбиране и липсата на толерантност към вярата на другия се използват векове на ред за провокиране на кървави сблъсъци между двете общности. Модерното време и глобализацията поставят пред човечеството задачата да направи преосмисляне на религиозните догми и да търси културния контакт, чрез който да се преодоляват средновековните представи за друговеца.

8. Библиография:

Детска енциклопедия „Религиите по света“. С., 1993.

История на средните векове, т. I. С., Наука и изкуство, 1976.

Наредба № 2 от 18 май 2000 за учебното съдържание, издадена от МОН. - ДВ № 48 от 13 юни 2000, изм. ДВ № 46 от 28 май 2004, изм. ДВ № 58 от 18 юли 2006.

Учебник по история за VIII клас, издателство „Анубис“

Христоматия по история на средните векове. С., Наука и изкуство, 1976.

Интернет сайт – Wikipedia

към „Християнство и ислям – основите на съвременната цивилизация“

Име на ученика....., клас..... №.....

[illegible]

1. Еврейски свещеник.
2. Човек, който се отклонява от официалните норми на вярата.
3. Бойно формирование във Византия.
4. Вярата в Аллах.
5. Хълм, на който е разпнат Христос.
6. Изображение на светец.
7. Град, в който е избягал Мохамед през 622 г.

Зад. 2. Попълнете сравнителната таблица.

Въпрос за сравнение	Християнство	Ислям
1. Кога възниква		
2. Къде възниква		
3. Върховен бог		
4. Свещена книга		
5. Служители на бога		
6. Храм		
7. Свещен град		
8. Религиозни празници		
9. Морални норми		
10. Жизнена цел на вярващите		

Зад. 3. Съставете кратък аргументиран отговор на въпроса: „По какво си приличат и се различават християнството и исляма“?

ТРУДНАТА СЪДБА ДА БЪДЕШ РАЗЛИЧЕН

Диалогичен прочит на „Момче с крила“
от Азот Мелконян и „Грозното патенце“ от Х. К. Андерсен

Емилия Иванова Неделчева

учител по български език и литература, II ОУ „Стефан Пешев“, Севлиево

1. Предмет, клас и продължителност: литература, V клас, 45 минути.

2. Стандарти и очаквани резултати:

1.1 Стандарти от ДОО за учебно съдържание по гражданско образование:

- *Многообразие и идентичност на личността:* различава етническа, религиозна, езикова и друга принадлежност.
- *Права и отговорности на човека:* определя значението на равенството, сигурността и толерантността в обществения живот; познава достойнството и неотменимите права на човека

1.2 Стандарти от ДОО за учебна програма по български език и литература:

- *Социокултурни компетентности:* Осъзнава основните принципи на общочовешката морална система; чрез изучаваните текстове осмисля общочовешките представи за добро и зло, за търпимост и толерантност.
- *Литературни компетентности:* Разбира условияния характер на художественото изказване и персонажната система; разбира същността на приказните герои като носители на определени черти и идеи.
- *Социокултурни и литературни компетентности:* Обосновава нравствени оценки за събития и герои от изучавани творби и мотивира своя ценностен избор; осмисля, че нравствените норми регулират човешките взаимоотношения.

3. Цели на урочната разработка:

3.1 Основна цел: Чрез съпоставка на литературни текстове да се дадат примери за дискриминация и нетолерантност и уроци по антидискриминация и толерантност. Да се даде възможност на учениците сами да достигнат до разбирането за толерантността и до идеята, че трябва да се научим да виждаме зад привидностите, да не мразим, преди да сме разбрали. Да ценим хубавото дори когато то излиза извън собствените ни представи за хората и за света и извън привичния ни опит.

3.2 Конкретни цели:

- Да се открият и систематизират общите неща между различните приказни текстове и се затвърди убеждението, че всички те осмислят общочовешките представи за добро и зло, а приказните герои са носители на определени черти и идеи.
- Да се затвърди разбирането, че разказвайки измислени истории, приказките носят и общочовешки идеи.
- Да се формират умения за разпознаване и коментар на основни нравствени проблеми.
- Да се работи за развитие на комуникативните умения на учениците и уменията за сътрудничество.
- Да се работи за формиране на личностни качества у учениците (самостоятелно мислене, толерантност, търпение, зачитане на човешкото достойнство).

- Да се помогне на учениците да осъзнаят важността на избора (да застанеш на страната на доброто, а не на злото; на разбирането и толерантността, а не на отричането и неприемането).
- Да познават и разбират значението на думата толерантност – уважение и разбиране на чуждото мнение; уважение, приемане и разбиране на богатото многообразие от култури в нашия свят.
- Да развиват уменията си за преразказване чрез трансформиране на съдържанието.
- Да овладеят умения за разсъждаване: отговор на въпрос, свързан с теми и проблеми от изучавани произведения; отговор на въпрос, свързан с житейски проблем.

4. Основни понятия:

- *Литературни понятия:* приказка, художествен свят, композиционна схема, главен герой, развитие на действието
- *Етични понятия:* толерантност, различност, търпимост, разбиране, зачитане на човешкото достойнство

5. Междупредметни връзки: гражданско образование, български език, информационни технологии.

6. Необходими материали за часа:

- *Текстове:* „Момче с крила“ от Агоп Мелконян и „Грозното патенце“ от Ханс Андерсен.
- *Предварително подготвена таблица за съпоставка на текстовете (виж примерно попълнена таблица в Приложението).*

7. Инструментариум за проверка на постигнатите в часа резултати:

- Съчинение на тема „Трудната съдба да бъдеш различен“.
- Трансформиращ преразказ на избран епизод от приказката от името на момчето.

Забележка: Задачите могат да бъдат поставени за домашна работа; могат да бъдат изпълнени и в клас в отделен учебен час. При изпълнение на задачите в клас времето за провеждане е 90 минути – 45 за диалогичния прочит на текстовете и 45 за писмените работи.

8. Ход на урока

8.1 Въпроси и задачи за размисъл: (10 минути)

- Напишете в тетрадките си думата **различен** и след това изредете признаци, по които хората се различават (цвят на кожата, религия, етническа принадлежност, пол, социално положение, произход)
- Какви въпроси си задавате, когато се опознавате? (каква музика слушате, какви дрехи предпочитате, от кой отбор сте и т. н). Какво се случва, ако предпочитанията ви са различни?
- Как се отнасям с ученик, който наскоро е дошъл в нашия клас?
- Посочете примери, които показват как вие и ваши приятели сте останали неразбрани и отхвърлени заради това, че не приличате на останалите в групата.
- Какво ще направя, ако попадна в среда, която не ме приема?
- Какво е да си различен? Недостатък? Наказание? Предимство? Привилегия?

8.2 Въпроси и задачи към текстовете: (25 минути)

- Кога и къде се случват историите, разказани в приказките?
- Как останалите от семейството приемат необикновеното яйце и патенцето? („Грозното патенце“) Как приемат необикновеното у сина си общарят и жена му? („Момче с крила“)
- Как патенцето приема себе си? Как момчето приема себе си? Подкрепете отговора си с откъси от текстовете.
- Извадете думите с подчертано обидно отношение от двете приказки.
- Защо в приказката за грозното патенце то е наречено грозно? Грозно ли е или е такова в очите на тези, които не могат да го приемат?
- Защо патенцето се принуждава да избяга? Защо момчето се принуждава да избяга?
- Каква е съдбата на отхвърленото от всички патенце? Каква е съдбата на отхвърленото от всички момче с крила?
- Какво се случва в птичия двор? Защо авторът е избрал за герои патици, пуйки и гъски? Само тях ли има предвид или изобщо хората с ограничено мислене? Какви трябва да бъдат хората, за да могат да разберат и приемат различието?
- Обърнете внимание как реагират Голямата река, Голямата гора и Голямата планина при срещата си с момчето. Какъв извод ще направите? Защо според вас пред името на всеки един от тези приказни герои стои определението Голяма? Сравнете с героите от „Грозното патенце“.
- Защо момчето отказва да прелети над Голямата гора, над Голямата река и над Голямата планина? Направете изводи какво трябва да притежава човек, за да осъществи мечтите си. Използвайте изразите: *вяра в себе си, готовност да посрещаш предизвикателство, упование в собствените сили, устойчивост, смелост да се рискува*.
- Какво е отношението към момчето на хората от Големия град? Прочетете репликите и оценете поведението им. *Как бихте се почувствали, ако сте на мястото на момчето? А как бихте реагирали, ако сте на тяхно място?*
- Момчето полита. Прочетете изреченията, в които момчето дава израз на чувствата си към финала на историята. Сравнете с преживяванията на „грозното патенце“, когато скланя глава пред лебедите.
- Как реагира Големият орел, когато среща момчето в неговото царство?
- По какво се различава краят на „Момче с крила“ от обичайния завършек на приказките, които познавате? Какво е внушението на произведението?

Забележка: Текстовете са добре познати на учениците.

8.3 Обобщение

Приказките ни казват, че не бива да мразим някого само защото е различен. Но трябва ли да го обичаме само затова? НЕ БИВА ДА МРАЗИМ ИЛИ ОБИЧАМЕ НЯКОГО САМО ЗАЩОТО Е РАЗЛИЧЕН.

Изводи: Историите, разказани и в двете приказки, предразполагат размисли за положението, в което е поставен различният човек. Учат на толерантност и разбиране, карат ни да бъдем по-внимателни към тези, които са различни от нас.

9. Библиография:

Герджикова, В. и колектив. Учебник по литература за V клас. С., 2006.

Герджикова, В. Книга за учителя по литература. С., 2006.

Иновативни идеи за обучението – Част първа. Мрежа на учителите новатори.
<<http://teacher.bg/cs/files/folders/101ideas/entry380.aspx>>

Кръстанова, В. Конструктивистката парадигма в обучението по български език. LiterNet.
<<http://litenet.bg/publish3/vkrystanova/konstruktivistkata.htm>>

Наредба № 2 от 18 май 2000 за учебното съдържание, издадена от МОН. - ДВ № 48 от 13 юни 2000, изм. ДВ № 46 от 28 май 2004, изм. ДВ № 58 от 18 юли 2006.

Панов, Л., М. Влашки. Учебник по литература за V клас. С., 2006.

Протохристова, К. и колектив. Учебник по литература за V клас. С., 2006.

Стефанов, В. и колектив. Учебник по литература за V клас. С., 2006.

Стефанов, В. Какво да правим с литературата? (За целта и смисъла на хуманитарното образование). LiterNet. <<http://litenet.bg/publish/vstefanov/kakvo.htm>>

Хранов, А., И. Пелева, Н. Перянова. Учебник по литература за V клас. С., 2006.

ПРИЛОЖЕНИЕ

към „Трудната съдба да бъдеш различен“

Задача: Запишете изводите от съпоставката между приказката на Андерсен „Грозното патенце“ и приказката на Агоп Мелконян „Момче с крила“ (10 минути).

Съпоставка	„Грозното патенце“	„Момче с крила“
Главен герой	Различен	Различен
Поведение и преживявания на героя	Страда, чувства се отхвърлен, изолиран	Страда, чувства се отхвърлен, изолиран
Отношение на най-близките към героя	Не го приемат	Бащата и майката са разтревожени, не могат да приемат различното си дете
Отношение на другите към него	Подиграват му си, изолират го, отхвърлят го, не го приемат	Подиграват му си, изолират го, отхвърлят го, не го приемат
Развитие на действието	Бягство от дома, преодолява изпитания, завръщане	Бягство от дома, преодолява изпитания, завръщане
Отношение на тези, които среща по пътя	Отново подигравки и обиди	Разбиране и приемане
Финал на приказката	Щастлив, различният открива подобните на себе си	Отворен, предпоставка за размисъл

Забележка: Таблицата е попълнена с примерни отговори.

ОГЛЕДАЛО

(Отразяване в погледа на другия)

Обобщителен урок в края на учебната година

Верка Иванова Апостолова,

учител по български език и литература, Частно немско училище „Ерих Кестнер“, София

1. Предмет, клас и продължителност: литература, V клас, 80 минути.

2. Стандарти и очаквани резултати

2.1 Стандарти и очаквани резултати на ниво учебна програма по литература:

Ядро: Социокултурна и литературна компетентност: общуване с художествената творба

- Обосновава нравствени оценки за събития и герои от изучени художествени творби и мотивира своя ценностен избор.
- Описва особеностите на художествения свят, създаван от творбата (историческа епоха, обществена и нравствена проблематика, основен конфликт, бит, характерни герои, авторски внушения за разрешаване на различни хуманитарни проблеми).

Ядро: Социокултурни компетентности

- Разбира основните ценности на родовия свят, осъзнава общото и устойчивото в моралните ценности на рода независимо от промените в социалното и битовото устройство на живота. Коментира валидността на тези морални принципи при разглеждане на художествени творби.
- Разбира основните ценности в етническата организация на човешките общности. Коментира ги в изучени произведения и ги съпоставя и личния и обществения си опит.
- Осъзнава основните принципи на общочовешката морална система. Доказва валидността им с примери от изучени произведения.

Ядро: Литературни компетентности

- Разбира условия характер на художественото изказване, на неговите субекти, на персонажната система, на изображения в творбата художествен свят и на художествената образност.
- Познава основни автори и произведения на българската литература. Обяснява ролята им в историята и културата на българския народ.

Очаквани резултати

- Удоволствие от многообразието, полза от диалога, свободата за всичко, различно от стандартното, а свободно избралият е толерантен.
- В ранна детска възраст съзнанието е освободено от предразсъдъци и стереотипи към света и различието, затова подрастващите мислят преимуществено позитивно за Другия.
- Учениците разбират, обясняват и ползват в речта си думите „толерантност“ и „дискриминация“.
- Разбират, че съобщават нещо за себе си, когато възприемат някого като външен и чужд, правят несъзнателна съпоставка със собственото си поведение и установяват несъответствие. При промяна на базата за съпоставка се променя и чувството за външност и чуждост. Осъзнават относителността на чувството. Проверяват своя регистър от преживявания, очаквания и съотнасяния. Поставят под въпрос себе си и своя привичен свят.
- Според Мирча Елиаде Посветеният става друг човек, тъй като получава откровение за света

и съществуването. Отваряйки учебника по литература, петокласниците тръгват по Пътя на инициацията.

- Чрез работата с текстове от учебника с фокус върху представянето на възможни житейски дискриминативни практики в съвременieto те откриват неща за себе си и за своя свят чрез съпоставки с Другите и чрез преодоляване на изпитанията вътре в себе си.
- Откриват културни ценности, осъзнават тяхното многообразие.
- Осъзнават потребността от взаимност.

3. Цели на урочната разработка

3.1 Социокултурна компетентност:

- *Активно междуличностно общуване* – осъзнават, че границата „вътре-вън“ е в индивида и тя се отмества, в определени ситуации той е „външен“, в други – „вътрешен“; информираност за другостта като уникалност; усещане на Другия;
- *Комуникативна компетентност* – умение за общуване; авторефлексия и задълбочаване на прозрението за собствените нагласи към различията и за пречките на общуване с другостта; развиване на аналитично и критично мислене;
- *Отговорна комуникация* – развиване на умения за разпознаване на явлението „дискриминация“ в словесните му изяви и поведенчески отражения; формиране на светоглед.

3.2 Езикова компетентност: повишена чувствителност към езика в публичното пространство.

3.3 Литературна компетентност:

- осъзнаване на другостта като важен социален и културен феномен чрез средствата на художествения текст
- текстовете от учебника са обвързани с различни теми от „поетиката“ на толерантността, разбираеми са и приложими и без особена теоретична подготовка на учениците
- създаване на усет за собствена култура и личностна позиция
- споделяне на преживявания, изграждане на убеждения чрез посланията на текстовете, пораждане на идеи
- урокът по литература е в българската литературна традиция за сюжети и образи с иноверски, небългарски имена и междуетническо общуване

4. Основни понятия: толерантност, дискриминация, общност, етнос, межкултурно общуване, предубеждения и предразсъдъци, стереотипи, родов универсум, универсални човешки ценности, споделени ценности, патриархален модел, модерни времена.

5. Междупредметни връзки: музика, изобразително изкуство, чужди езици, информационни технологии, история, география, човек и природа.

6. Необходими материали за предварителна подготовка и за часа:

- Речник на чуждите думи в българския език;
- Тълковен речник на българския език;
- Уикипедия в Интернет;
- Всеобща декларация за правата на човека на ООН;
- Предмети по темите на текста;
- Карта на България, изработена от учениците;
- Постери на учителя;
- Мултимедия проектор.

7. Инструментариум за проверка на постигнатите в часа резултати

7.1 Учениците получават задача:

- Докато работят с текстовете и правят изказвания, да подготвят таблица за прояви на дискриминация, основана на различия по: възраст, роли на мъже и жени в обществения и в личния живот (пол), външност (красив – грозен, силен – слаб), религия, етнос, здраве, социално-икономически статус (богат – беден, професия), образование, език (с фокус върху образованието на деца на мигранти), географски произход (регионален статус), физически и умствени способности.
- Да създадат ситуация против правилата на рутинното отношение, като за целта учителят ползва насочващ текст ядро от митологията – митът за Давид и Голиат.
- Децата се замислят за приятели с различни физически и умствени потребности, с различен социално-икономически статус и от различни етноси. Участниците наблюдават в тази ситуация собствените си чувства и реакциите на околните, а някой ги записва за съпоставка и осмисляне. При обсъждането учениците се опитват да отговорят кои обичайни правила са били нарушени, осъзнават собствената си обвързаност с рутинните действия. Учителят обобщава, че нарушаването на обичайните в една култура правила е свързано с емоционален стрес – социалното обкръжение постоянно коригира „нарушителите“ и само силните успяват.
- По предварително зададена задача да направят карта пъзел на България от различни цветя, поставят във всяко цвете текст за или картинка на Различния.

7.2. Учениците получават задача за домашна работа:

- Да изработят пирамида на споделените ценности, основани на толерантността (обща за етносите в България и за европейските народи) чрез опозиции
- Да преобърнат смисъла на приказки (патиците да приемат грозното пате, най-малкият син да получи най-доброто наследство, наградата да е за най-лошия) и да направят съответните изводи.
- Учителят прави с анкета със следните въпроси:
 - 1) *Към коя група принадлежи?* Отговорите са трудни, защото децата напускат вече матрицата и всеки се чувства като индивидуалност със собствена социална и културна идентичност.
 - 2) *Кой е правилът?* – Отговорите на учениците показват, че те са разколебани в единствено правилното (групово или индивидуално), осъзнава се относителността на правилността. В сферата на нагласите и ценностите другото да се изживява такова, каквото е.
 - 3) *Каква е заплахата за мен от другостта?* – Отговорите са първи опити да се осъзнае, че ако другостта се контролира, ако се направлява отношението към нея, тя е шанс в общуването.

8. Ход на урока

8.1 Предизвикателството (Интерактивно ателие)

КРЪГ

В играта участва целият клас – 17 деца. Момче и момиче излизат навън. Останалите се делят на две групи, всяка образува плътен кръг, който предварително знае, че не трябва да допуска вътре, да гледа и да разговаря с детето, което ще дойде отвън. „Външните“ са информирани да опитват по различни, свойствени за тях, начини да влязат в кръга. Момичето се опитва повече с гальовни жестове и молби, момчето – повече с лека агресия и хитрости. И двамата не успяват.

Обсъждане: Как са се чувствали момчето и момичето? Според тях, защо съучениците им не ги допускат „вътре“? Случвало ли се е на тях да не допускат някого до себе си и по какви причини?

Първоначално децата се въртят словесно в кръг около играта и „вътрешно“ наддумване против тях. Момче подхвърля ключовата дума „може би няма да го пусна, ако е с друг цвят на кожата (говори за човек с черна кожа). И останалите се отключват в тази посока – говорят, че ще е трудно да общуват с глухоними, незрящи, да играят с деца с увреждания, но веднага споделят за такива свои приятели, познати и роднини, с които общуват. Никой не споменава деца от друг етнос. При провокиране от страна на учителя две деца споменават за свои приятели, за които случайно са научили, че са мюсюлманки – от храна и от молитва на баща вкъщи.

Размисъл: Неволно етичността се изплъзва, а чуждият поглед причинява болка.

АСОЦИАТИВЕН ОБЛАК

Предварително учениците са попълнили два листа. В центъра на единия е вписана думата „толерантност“, на другия – „дискриминация“. Без да имат време за мислене, децата са записали своите тълкувания:

А. Дискриминация: повечето не знаят значението, останалите: дума от народна песен, дума с корен от Индия, човек да го дискриминират.

Б. Толерантност: разбиране към някого, когато някой говори и ние проявяваме толерантност, да си разбран, когато се разбираме с друго лице, да си разбран от другите, власт, величество, човек с добри отношения

ЛИЧЕН ПРЕДМЕТ

Всяко дете е донесло предмет, свързан с някое произведение. Предметът изразява лично отношение към дискриминирания или дискриминиращия (клонче от ела, шепавълна, перо от патица, торбичка). В хода на обсъждането децата отговарят на въпросите: защо избра този предмет, какво те свързва с този герой, имаш ли приятели, които биха избрали същия предмет.

РЕЧНИК

По предварително дадена задача, но след асоциативния облак, учениците са потърсили значението на думата в:

- Речник на чуждите думи в българския език;
- Тълковен речник на българския език;
- Уикипедия в Интернет;
- Всеобщата декларация за правата на човека на ООН.

Учениците използват различни източници за по-пълна представа на понятията. Правят съпоставка със своите отговори от листовите на Асоциативния облак.

8.2 Посвещаването (В работилницата на ковача): Работа с текстове от учебника

Учителят предварително е подготвил (на дъската или на постер) „Азбука на толерантността“ (с основни понятия).

Приказки на етносите в България и на европейски народи

Учителят предварително е подбрал текстовете за работа и ги е записал на малък постер:

- *Приказки на етносите в България:* „Тримата братя и златната ябълка“ – българска приказка, „Слънцето и луната“ – еврейска приказка, „Легенда за рома“ – ромска приказка, „Златната мома“ – българска приказка, „Главатарят, който поиска да плени месечината“ – турска приказка, „Раждането на Вакгахн“ – арменски епос.
- *Приказки на европейски народи:* „Котаракът в чизми“ – Шарл Перо, „Гьсарката на кладенеца“ – Братя Грим, „Грозното патенце“ – Андерсен.

- *Народни песни: „Събра Марко триесе юнаци“, „Даваш ли, даваш, Балканджи Йово“, „Ела се вие, превива“, „Снощи се дете родило“, „Овде дърво столовито“, „Два са бора ред поредом расли“.*

Текстовете са с възможно успоредяване със ситуации от нашето всекидневие, които създават постоянна динамика в процесите на разграничаване и дистанциране, като границата „вътре-вън“ се оказва подвижна. От изпитанията на героите учениците осъзнават възможността за създаване на нови конфигурации, а от съдбата на вредителите изясняват последиците за общуването на участниците. Чрез съпреживяването и посланията на текстовете децата се отварят за сигналите на другостта. Текстовете вече не са само литературен сюжет, а плодороден терен за разработване на стратегии за адекватно практическо общуване с тях.

Задачи за учениците

Учителят предварително е записал въпросите на постера срещу заглавията на творбите:

- Какви качества притежават главните герои? (характеристика на литературен герой)
- Кои качества им помагат да преодолеят изпитанията по Пътя? (разсъждение)
- Какви ги виждат враговете им? (цитати)
- Коя е най-голямата ценност за всеки един от героите? (обобщение)
- Кои са общите ценности за всички герои? (обобщение – деца, семейство, дом, любов, състрадание, справедливост и др.)
- Всички традиции ли са красиви и справедливи?
- Защо патиците не могат да приемат малкия лебед?
- Защо наградата винаги е за най-малкия син?
- Защо завареното момиче винаги се жени за принца?

Отговори на учениците

Отговорите на тези въпроси налагат толерантността като единствена форма за общуване. Чрез образите на литературните герои учениците осмислят мястото на красотата, виталността и благородните стихии в живота на всички етноси в България и на всички европейски народи, изконната потребност на човека от качества като гордост, съвест, достойнство, чувствителност, любов. Тематиката на учебника се доказва като иновативен комуникационен инструмент по темата за дискриминацията и толерантността.

Празници на етносите в България

Споделянето на положителни емоции от празниците като слово и ритуал съдейства за взаимно опознаване и оценяване. Този раздел дава възможност за драматизации, за размяна на интересни традиционни етнопредмети, изработени от самите деца.

Мултимедийна презентация – откъс от мултимедийна презентация „Началото на времето– митове и приказки“. Учениците работят с частта „Раждането на Вакгахн“ – съпоставка на приказки на българския и на други етноси от България, и откриване на общи мотиви, опозиции, представи за родовия свят – род, брак, кръвна връзка, представи за универсални човешки ценности и възможни противоречия между тях.

Коментар: Установяват нравствена близост във възгледите на етносите в България, общи добродетели, общи несъгласия с традиции, уронващи човешкото достойнство.

Пословици и поговорки на етносите в България за уважението и търпимостта.

Със своето специфично съдържание пословиците и поговорките отразяват бита и мисленето на съответния етнос. Те носят дълбоко залегнали в съзнанието ценностни ориентации, поради което невинаги са лесно разбираеми за „външните“. Задачата на учениците е да се разделят по двойки,

единият да казва пословица, другият да я „превежда“ чрез синоними. Заедно коментират и представят на останалите заложените ценности. Опитват се да разсъждават върху културното многообразие на ценностните ориентации.

8.2 Матрицата (споделяне на лични впечатления и преживявания)

- *Групата на журналистите* разказва свои впечатления от лични срещи (предварителна задача): интервю със 100-годишна арменка, репортаж от Дома на евреите – евреи разказват за своите празници Пасха и Ханука.
- *Групата на музикантите* пуска музика: „Хор на евреите“ от операта „Набуко“ на Верди, изпълнение на арменска оперна певица сопрано, химн на ромите, турска инструментална музика.
- *Групата на рецитаторите* изпълнява ромското стихотворение „Чай шукарие“ (ромски: хубаво момиче) и стихотворение от еврейския класик Йехуда Амихай.
- *Групата на писателите* чете есета на тема „Можем ли да бъдем силни без насилие?“

8.3 Мисията (Използване на инструментариума за проверка на постигнатите в часа резултати)

9. Библиография:

Денкова, Л., Е. Григоров, А. Лозев. Философия на толерантността. Антология от античността до края на XX век. С., 2002.

Европейска модулна програма за интеркултурно обучение при подготовката и квалификацията на учители. Интеркултурна компетентност за начални учители. Упражнения. 2006. <<http://www.emil.ikk.lmu.de/bulgar/Brochure-exercises-BG.pdf>>

Йочева, К. Стереотипи на другостта в мултиетническа група. - В: Тоцева Я., И. Иванов, К.Йочева. Образование и толерантност. (Доклади и научни съобщения от конференция, 5-6 ноември 2004 г., Шумен) <http://ethnotolerance.org/biblioteka/obrazovanie_tol.html>

Лалев, Ц. Ромски, турски, арменски, еврейски приказки. С., 2005.

Макариев, П. „Толерантност“ и „признание“ като морални категории. - В: Тоцева Я., И. Иванов, К.Йочева. Образование и толерантност. (Доклади и научни съобщения от конференция, 5-6 ноември 2004 г., Шумен) <http://ethnotolerance.org/biblioteka/obrazovanie_tol.html>

Минчева-Ризова, М. Интеркултурен диалог между двата пола. - В: Тоцева Я., И. Иванов, К.Йочева. Образование и толерантност. (Доклади и научни съобщения от конференция, 5-6 ноември 2004 г., Шумен) <http://ethnotolerance.org/biblioteka/obrazovanie_tol.html>

Наредба № 2 от 18 май 2000 за учебното съдържание, издадена от МОН. - ДВ № 48 от 13 юни 2000, изм. ДВ № 46 от 28 май 2004, изм. ДВ № 58 от 18 юли 2006.

Радев, И. Тезиси по „поетика“ на толерантността в Балканските литератури. - Литературен вестник, 2002, № 1-6 <<http://www.slovo.bg/old/litvestnik/217/lv0217005.htm>>

Ризов, И. Модели за интеркултурна образованост. - В: Тоцева Я., И. Иванов, К.Йочева. Образование и толерантност. (Доклади и научни съобщения от конференция, 5-6 ноември 2004 г., Шумен) <http://ethnotolerance.org/biblioteka/obrazovanie_tol.html>

ОБРАЗОВАНИЕ ЗА МЕЖДУРЕЛИГИОЗНА ТОЛЕРАНТНОСТ

Румяна Илчева Неминска

начален учител, 97 СОУ "Братя Миладинови", София

В съвременните условия на глобализация в класните стаи влизат ученици, носители на различна личностна идентичност, култура и семейна конфесионалност. Срещата на различни празници и традиции се явява първата стъпка за възпитаване в толерантност, уважение и добротворство. В този смисъл училището има задачата да подготвя подрастващите и юношите за активно участие в общественния живот, да развива техните потребности, отношение, мотивации и умения за про-социално поведение съобразно обществените правила. Съвременният ученик има възможността да познава не само своите национални духовни устои, но и различните духовни култури, чиито носители са неговите съученици. На тази основа той развива умения да се самоосъзнава и самоидентифицира; да проявява търпимост и разбиране към другите и различните, но и да има ясното съзнание, че е необходимо да се научи да живее съвместно с тях, да гради своето житие и духовно бъдеще заедно с тях. Развиване на „уменията за живот заедно“ – понятие, въведено от Съвета на Европа, са успешна превенция към дискриминативни практики, свързани с конфесия, националност, религия и др.

Образованието за демократично гражданство се очертава като привлекателна перспектива за цели поколения чрез своята многоизмеримост – образование за правата на човека, подпомагащо социалната кохезия, интеркултурния диалог и неговия съществен компонент – междурелигиозния диалог, хармоничните взаимоотношения между народите, както и чувството за принадлежност и съпричастност към общочовешките ценности. Посочената многоизмеримост намира ярка проява в съвместното съществуване на общности с различна култура, религия, език, историческа памет, понякога и с различен ценностен модел. Общото съжителство на отделните общности в съвременния свят води до споделяне на ценности, а не до тяхното разтваряне и/или обезличаване. Богатството и силата на мултикултурната общност е в разнообразието, при което всички участници, обединени от общи цели и ценности, запазват своята идентичност. В този смисъл в съвременния училищен клас – модел на малка общност, знанията за религията са широката, методологична основа на обучението в демократично гражданство. При това така, че всеки ученик – носител на семейно конфесионално различие, да бъде със запазена личностна идентификация и приобщен като нужен и уважаван. Знанието за религията, предадено като равностойно и уважаващо другата религия, носи своя силно превантивен ефект. Това са годините, в които учениците се учат да живеят заедно в равнопоставена общност и да утвърждават дълготрайни положителни отношения. В специализираната литература се дават множество данни за „деструктивни култове“ (по-популярни като секти и/или неорелигиозни движения), като се посочва, че „образователната институция е дотолкова образователна, доколкото действа изпреварващо-евристично“ по отношение на деструктивните култове. (Стефанова, М., Камбуров, И. Знание за религията. Психичното насилие в деструктивните култове. Превенция. Книга за учителя. С., 2001.)

1. Предмет, клас и продължителност: „Образование за демократично гражданство чрез развитие на междурелигиозна толерантност“ (I-IV клас), цикъл уроци (виж отделните урочни разработки)

2. Стандарти и очаквани резултати

Предложените урочни разработки (съотнесени към всеки клас) са част от методологията към иновативна програма „Образование за демократично гражданство чрез развитие на междурелигиозна толерантност“ (I-IV клас). Образователният модел и в частност урочните разработки, са насочени

към знание за религията и на тази основа – развитие на толерантност към различните религии и превенция към дискриминативни нагласи и практики. Учениците усвояват в определена степен умения за толерантно отношение към Другия – явен или потенциален носител на различно изповедание, или на липса на такова.

Очакваните резултати са свързани с развиване на личностни ценности като инструментални структури на личността. В резултат на обучението от учениците се очаква: 1) да познават символите, празниците, храмовете и служителите на трите разглеждани религии; 2) да умеят да проявяват разбиране и търпимост към различието в граждански и конфесионален аспект; 3) да упражняват норми на поведение, „вторично“ открити чрез образователното взаимодействие: религиозни и етични правила, съвременно анализирани; 4) да определят равните, неотменими човешки права; 5) да определят равните, неотменими човешки права на българските граждани от различни конфесии.

3. Цели на урочната разработка

Всеки урок е пряко свързан с образователната цел на програмата: 1) да се даде възможност на учениците, чиито родители са от различни етноси и/или изповедания, (например от еврейска, християнска и мюсюлманска семейна среда), учейки се заедно, да получат равен достъп до познания за изповядваната в семейството религия и за религията на Другия в исторически и културен план; 2) чрез емоционално и интелектуално образователно взаимодействие да се активизира познавателната (само)рефлексия и се развиват умения за разбирателство и уважение в етноконфесионалната общност и извън нея в социален и граждански аспект; 3) първоначалното познание за религията да се оформи като исторически носител на нравствеността и се разшири възможността за образование за демократично гражданство чрез развитие на междурелигиозна толерантност като превенция на дискриминацията.

4. Основни понятия: в урочните практики се организира образователна среда, където учениците възприемат според познавателните си възможности знания за различни атрибути на трите религии.

5. Междупредметни връзки: с български език и литература, околна среда, гражданско образование, религия, музика, изобразително изкуство.

6. Необходими материали за часа: виж отделните урочни разработки.

7. Инструментариум за проверка на постигнатите в часа резултати: чрез обобщени въпросници за текущо изследване на резултати (виж примерни въпросници в Приложението).

8. Ход на урока

8.1 Първи урок: Ханука – празник в семейството на моя приятел

I клас, 35 минути

Цел: Да се запознаят със зимния религиозен празник Ханука, като част от живота на техния приятел от класа. Да възприемат различието в традициите като интересен и съществуващ факт.

Предварителна подготовка: Учителят проучва традиционната обредност на празника. Индивидуална работа с родители от класа. Учениците от съответния етнос разговарят с родителите си за по-обширно запознаване с празника. Подготвяне на картини и изгледи – синагога, равин, традиционни шапки.

Мотивация: Учениците са разделени на три групи (на три маси). На всяка група се раздават по три комплекта картинки лото, за да се подредят (на принципа на пъзел). Учениците заедно подреждат лотото, на което е изобразена снежна вечер, вали сняг. Дете на прозореца. Прозорецът е осветен от свещник с девет свещи. След като се подредят всички картинки, учениците разказват какво е изобразено на тях. На прозореца на първата картинка свети една свещ. На прозореца на втората картинка светят три свещи. На прозореца на третата картинка светят девет свещи. (Вариант е да се подреждат девет картинки лото. На всяка от тях да е изобразено по една свещ повече – до девет.)

Ориентация (беседа): След описанието на картинките, учителят обръща вниманието на броя на свещите. Така учениците стигат до идеята, че това е символ на последователност. Подреждат картинките в последователност – увеличаване броя на горящите свещи в свещника. Обръща се внимание, че на свещника на всяка картинка няма нито повече, нито по-малко свещи от девет. Защо?

Разказ на ученик за еврейския религиозен празник Ханука. По време на разказа учителят показва снимки на Синагога и на вярващи евреи, като с това допълва разказа.

Задача: Всяка група да определи кой ден от празника изобразява нейната картинка. Учениците установяват, че всяка от групите е подредила определен ден от празника (първи, трети, девети). Достигат до убеждението, че този празник утвърждава доброто и сплотява семейството. Учениците разбират, че всички празници са хубави и в тях се научават интересни обичаи. Установяват, че празниците във всяко семейство са весели и интересни.

Упражнение (изобразителна дейност): Поставя се задача всеки от учениците да нарисова свещника – ханукия. Индивидуално се поставя задача да се оцвети от всеки ученик определен брой свещи. Веселие: Учениците се гощават с традиционните еврейски питки.

Учител: *Малките питки са специални. Те не стават пухкави и дебели, а тънки и твърди, защото в бързината да избягат, евреите не взели нищо със себе си, освен брашно и вода. Затова и до ден днешен на този празник те месят питки само от брашно и вода.*

8.2 Втори урок: Рамазан Байрам – празник на мой приятел

I клас, 35 минути

Цел: Учениците да се запознаят с празник, различен от техния бит и традиция. Да се развият личностни нагласи към положително приемане и разбиране на празника.

Предварителна подготовка: Учителят проучва традицията на празнуване по време на празника. Индивидуална работа с родители на учениците от ислямско вероизповедание – турци, българомохамедани, роми и др. Учениците са запознати със синагогата и църквата като храмове. Подготвяне на илюстративен материал – картинки и пейзажи, лични снимки. Подготвяне на ученик (няколко ученика) за разказване на битовото празнуване.

Мотивация: Назовават се различни имена на деца от класа, като се показват техни снимки; на герои от приказки, като се показват илюстрации на хора от друга националност, прочитат се имената под снимките. Целта на илюстрирането е учениците да стигнат до извода, че хората са различни, имат различни имена, но могат да бъдат еднакво хубави и лъчезарни. Децата имат различни дрехи, жи-

веят на различни места по света, но са еднакво интересни. Обобщава се факта, че много деца с различни и непознати имена учат и живеят заедно. Изброяват се имената на децата от класа – Здравка, Лилия, Тунджел, Даниел, Мартин, Стефани, Сунай, Демирнур, Хайдар. Акцентира се върху факта, че децата учат, играят заедно и са добри приятели, независимо от различните имена.

Ориентация: Учителят насочва вниманието на учениците: *Децата с различни имена понякога празнуват по-различни празници от познатите ни. Затова е необходимо техните обичаи да се разбират и знаят, за да можем да уважим празника на нашите приятели. Наш приятел от класа днес има празник, за който иска да ни разкаже и да ни почерпи.*

Разказ на ученик по повод празника Рамазан Байрам (приложен в учебно-познавателните продукти). Показват се снимки на външността на джамия. Определя се приликата и разликата между църквата и джамията. Демонстрация от ученик: показват се снимки на ритуалното измиване преди отиването в джамията – лице, уши, нос врат, ръце, крака. Акцентува се върху чистотата и здравословните навици като необходимост за личността и като уважение към вярата и към Бога.

Упражнение: Учениците пеят празнична песен „За децата по земята най-хубаво е, когато има светлина“. Учениците мюсюлмани черпят приятелите си със сладкиши. Разменят си подаръци – нарисувани картинки.

8.3 Трети урок: Правила за добро поведение в друга религия

II клас, 45 минути

Цел: Учениците да получат първоначални знания за нравствените послания в исляма като религия на техния приятел.

Мотивация: Учителят насочва вниманието на учениците: *Знаем колко е важно хората да бъдат добри и да се разбират. Днес ще ви разкажа случка: Срещнали се две момченца Ахмед и Иван. Те носели в ръцете си по един лист – (показват се листите, на които са написани три постулата от християнската религия и три от ислямската религия). Иван държи лист със следните поучения: „Не лъжи! Не кради! Не убивай!“ Ахмед държи лист с написани: „Не лъжете и не хитрувайте! Не отнемайте от сирака! Не убивайте децата си поради страх от бедността!“ Нашата задача е да разрешим техния спор – Кои правила са по-добри?*

Активизиране на знанията от предишния час: *Познавате ли някои от тези поучения?*

Учениците ги разпознават като част от Десетте Божи заповеди; ако се затруднят учителят обобщава. Показва се отново Детска Библия, където са написани.

Ориентация: *Първото поучение, което Ахмед носи, прилича ли на това на Иван? Учениците правят кратка съпоставка и откриват общата насоченост; така се процедира и с останалите две поучения.)*

Учител: *Тези поучения са част от правилата за поведение, които спазват семействата от мюсюлманската религия. Ние знаем, че те почитат кой празник (?)... (отговаря се – Байрам, Рамазан). Написани са в тяхната книга на вярата, наречена Коран (по възможност се показва снимка на книгата).*

Задача: *Срещу всяко поучение от правилата на Ахмед ние ще напишем на какво ни учи то (на дъската, на постер, флипчарт). Да изчетем написаните ваши правила за добро поведение от домашните работи. Ученици четат от домашното си и се съпоставят с поученията, описани на дъската.*

Учител: *В правилата си всички сте написали да си учите уроците; да пишете домашните. Желая*

нието да бъдете добри ученици определя вашия стремеж да станете добри хора. Колкото повече знаете, толкова повече ще разбирате различията по шарения свят; ще имате отговори на повече въпроси. Силно впечатление в домашните работи прави стремежът ви да проявявате уважение към възрастните. Едно от напътствията в трите религии е свързано с отношението към родителите и възрастните. „Проявявайте доброта към родителите си“ – при мюсюлманите, при християните и евреите е „Почитай баща си и майка си!“. Оказва се че вашите правила са много близки по смисъл с тези, написани в свещените книги.

8.4 Четвърти урок: Деца с различна вяра и традиция

III клас, 45 минути

Цел: Обединяване на различието като ценност в родното и националното.

Мотивация: В часовете ние си разказваме уроците на български език, на улиците и навсякъде говорим на български език. Това е така, защото в нашата страна официалният език е (?)... (Учениците се досещат – българският език). Нашата страна се нарича.... (България). Ние вече знаем, че около нас има хора с различни имена, празници и физически възможности. Всички те имат еднакви.... (права). Едно от правата е правото на име. Всяко дете, родено в България става пълноправен гражданин и получава българско гражданство.

Задача: Пред всеки от вас има лист, който прилича на удостоверение за раждане, но има нещо, което не е написано. Прочетете внимателно условието.

Условие. Това дете е родено от майка българка, баща българин. Попълнете пропуснатото! (Учениците попълват името на държавата – Република България).

Учител: Във вашите листове има имена, различни от българските; това са имена на деца с различна вяра, но тъй като са родени в България, те са граждани на Република България, нейни поданици и имат равни права и отговорности.

Задача: Пред вас има таблица, която е необходимо да се попълни докрай. Всички деца с изброените имена са родени в България, попълнете празните колонки! (Попълнена е само колона „имена“. Всички останали колонки попълват учениците). Работи се фронтално.

Учител: Всички български граждани съставляват българския народ. Празнуват националните празници на страната като Освобождението на България от османско иго; Обединението на България; Съединението на България. Националните празници се отбелязват от всички българи независимо от тяхната етническа и религиозна принадлежност. На тези празници са се случили значими събития за България.

Задача: Какви документи удостоверяват нашата принадлежност към родната ни страна? Учениците отговарят – удостоверение за раждане; лични карти, бележници в училище, стикери; изслушват се и други отговори.

Учител: Удостоверение за раждане има всеки човек. Вече знаем, че там се изписват дата на раждане, град, държава родители. Възрастните имат лична карта и паспорт (показват се ксерокопия). Те се показват само на органите на властта. Има още един документ за раждане, който не всеки притежава – това е кръщелно свидетелство. То е свързано с религията на семейството. Днес ви показвам кръщелно свидетелство на дете, кръстено в християнска църква. (Показват се уголемени ксерокопия на Кръщелно свидетелство и Акт за раждане).

Задача: Нека да сравним по какво си приличат и по какво се различават двата документа. Учениците откриват прилики: по дата на раждане, имена на дете и родители, по града; откриват разлики – в кръщелното има кръстници и свещеник, в удостоверението няма.

Учител: Кръстници са тези хора, които за цял живот остават наставници на детето, т.е. те го напътстват и отговарят за него, дори когато то порасне.

8.5 Пети урок: Основни закони. Конституция

IV клас, 45 минути

Цел: На емпирично ниво учениците да определят необходимостта от закони като норми за гражданско поведение.

Мотивация: *Определихме, че гражданин на една страна е този, който е роден в нея; той е неин представител и спазва нейните закони наравно с другите.*

В темата на днешния час ви прави впечатление думата „закони“. Нека първо да определим значението на думата „закон“.

Въпрос: *Кога за първи път работихме с тази дума? Учениците биха могли да отговорят, че я свързват с правилата за добро поведение.*

Учител: *За първи път тази дума използвахме при нравствените поучения в трите религии – ислям, юдаизъм и християнство. Тези поучения са правила, упътвания към по-добър живот. Те определят кое е позволено и кое не е позволено в поведението на хората. Може да се каже, че това са закони за определяне на добрия нрав (характер) и поведение.*

Има правила и упътвания за организиране на реда, дисциплината и живота, които наричаме закони. Без такива закони, определящи реда и дисциплината, ще настъпи хаос.

Да погледнем улицата навън – кога и къде се пресича, от коя страна се движат колите на шосето, кой трябва да завие пръв. Този ред се определя от Закона за движението по пътищата. Вие изучавате Безопасност на движението и този закон ви е познат.

Въпрос: *Класният ръководител ви поучава как е редно да се държите - да не тичате, да не се бие, да си помагате. Към какво са насочени тези упътвания? Учениците отговарят: към доброто и правилно поведение; към добрите постъпки; към добрите отношения; ако не успеят учителя ги насочва.*

А когато се запознахме с реда в училище, какво се определи като задължително? Ученици отговарят – с какъв документ се влиза в училище; в колко часа започват и свършват часовете; определят се дежурствата и задълженията на дежурните. Към какво са насочени тези правила? Учениците отговарят „Към реда и дисциплината в училище“. Ако не успеят учителя ги насочва.

Учител: *Във всяка малка група се създават определени правила за взаимоотношения и начин на живот. Да поговорим за дома! Кой изхвърля кофата за боклук? Кой чисти с прахосмукачка?*

Във всеки дом има определени правила за съвместен живот. Понякога, когато сме уморени, те не ни харесват, но ги спазваме, защото те определят нашето съвместно живеене с близките хора.

Задача: *Нашата родна страна е България. Ние живеем в нея и от малки спазваме закони, които определят реда и сигурността на всеки гражданин. Нека да помислим – какви закони спазваме?*

Всички предложения се записват на дъската (постер, флипчарт) и срещу тях се прави аналогия с изучените религиозни постулати.

Предложени закони от учениците:

Да не слушаме силна музика!

Да не влизаме в чужди домове!

Да ходим на училище!

Да помагаме на възрастните!

Да не говорим лоши думи!

Да не се бием!

Изучени правила за поведение в религиите:

Проявявайте доброта към родителите си! (ислям)

Почитай баща си и майка си! (християнство)

Не кради! (християнство)

Не се докосвайте до собствеността на сирака! (ислям)

Изпълнявайте си обещанията! (ислям)

Отдавайте дължимото на роднините си, на бедняка и на странника. (ислям)

Не убивай! (християнство)

Ориентация: Вие определите правила, които спазвате във вашето ежедневие. Тях ги открихме още веднъж и в поученията на религиите. Правилата за поведение, които формулира религията, са нейните основни закони.

Задача: Могат ли религиозните поучения да се отнесат към законите за ред и сигурност? Учениците отговарят; изслушват се различни доводи.

Учител: Досега говорихме за религиозните поучения като правила за добро поведение. Днес ги откриваме и като закони за уреждане на реда, сигурността и опазване на собствеността на хората. Поученията в религията са първите и основни закони, които определят какво да се върши и какво не, за да има мир и спокойствие в общността. Дайте примери! Учениците привеждат примери:

Не убивайте децата си, поради страх от бедността! (ислям); Не убивай! (християнство); Не се доближавайте до прелюбодеянието! (ислям); Не прелюбодействай! (християнство); Не се докосвайте до собствеността на сирака! (ислям); Не кради! (християнство); Изпълнявайте си обещанията! Не лъжете и не хитрувайте! (ислям); Не лъжесвидетелствай! (християнство)

Учител: Днес законите са описани в по-съвременен вид. Ще се запознаем с един от тях. Всяка държава има един най-важен закон с най-важни правила, които всеки е необходимо да спазва. Това е Конституцията – висш закон на всяка страна.

Задача: Пред всеки ученик се поставя адаптиран вариант на Конституцията на Република България. Подчертайте законите, които вече познавате! Учениците работят самостоятелно върху маркирани пасажии.

Учител: Днес открихме, че поученията от религията са в основата на съвременните закони. Те насочват към опазване на децата, семействата и техните права, а съвременните закони задължават спазването на тези права. Конституцията защитава еднакво правата на всички граждани на държавата.

Задача: Разгледахме Конституцията като основен закон на всяка страна. Нека сега всеки от вас писмено да отговори на въпроса: „На какво ни учат законите от религията?“ Учениците работят и после отговорите се четат.

Учител: Във всички ваши отговори се изказа мнението, че законите от трите религии учат на добро поведение. В миналото, когато не е имало Конституция, те са водели човека в правилна посока. Днес хората вярват в справедливостта на религиозните закони и ги предават на децата си. Във всички справедливи закони и правила основното е спокойствието, добротворството и равноправието между хората.

9. Библиография:

Андреев, М., Интегративни тенденции в обучението. С., 1986.

Наредба № 2 от 18 май 2000 за учебното съдържание, издадена от МОН. - ДВ № 48 от 13 юни 2000, изм. ДВ № 46 от 28 май 2004, изм. ДВ № 58 от 18 юли 2006.

Стефанова, М., Камбуров, И. Знание за религията. Психичното насилие в деструктивните култове. Превенция. Книга за учителя. С., 2001.

Стефанова, М. Педагогическата иновация. С., 2005.

ПРИЛОЖЕНИЕ

към „Образование за междурелигиозна толерантност“

Обобщени примерни въпросници за текущо изследване на резултати

1. Подчертайте верния отговор.

1. Нашите имена са: - собствено, бащино и фамилно; - различни и интересни; - български и красиви.	2. Празниците в България са: - различни и равнопоставени; - различни и непознати; - различни и весели.	3. Рамазан празнуват: - Гюлджен и Петър; - Гюлджен и Ахмед; - Иван и Мария;
4. Възкресение празнуват: - Стоян и Хайдар; - Стоян и Румяна; - Самюел и Сара.	5. Ханука празнуват: - Сара и Йосиф; - Сара и Петър; - Мехмед и Айсел.	6. На кой празник се посещава храма: - Международен ден на жената; - Първи учебен ден; - Религиозни празници.
7. Свържи празника с храма: Ханука църква Байрам синагога Коледа джамия		8. Попълнете равенството с една от думите: Айсел + Мария + Ребека = (момичета, ученички, приятелки):

2. Подчертайте верния отговор.

1. От къде са поученията: <i>„Не кради!“, „Не лъжи!“, „Не отнемай от сирака!“:</i> - от училищния правилник и ученическата книжка; - извод от урок; - от Божиите заповеди.	2. Книги на вярата са: - интересните книги с весели картинки; - Библия, Коран и Тора; - притчи, хадиси и сури.	3. „Светец“ се нарича: - беловлас старец; - човек от миналото; - човек живял в името на доброто и вярата.
4. Храмовете носят имена на: - известни личности и хора; - на светци и светици; - на градове и села.	5. Служители в храма са: - светец, иконописец, клисар; - свещеник, имам, равин; - певец, художник, служител.	6. Входът към олтара на църквата се нарича: - Иконен вход; - Главен вход; - Царски двери.
7. Свържи със знак = посланията, близки по смисъл: Не убивай! Не пожелавай дома на ближния си! Почитай баща си и майка си! Не лъжи! Не лъжете и не хитрувайте! Не убивайте децата си, поради страх от бедността! Не се докосвайте до собствеността на сирака! Проявявайте доброта към родителите си!		

ЛЕСНО ЛИ Е ДА СИ ТОЛЕРАНТЕН?

Соня Александрова Александрова

начален учител, IV ОУ „Христо Ботев“, Лом

1. Предмет, клас и продължителност: IV клас, ученици от български и ромски етнос, 70 минути.

2. Стандарти от ДОО за учебно съдържание по гражданско образование:

- Познава достойнството и равните неотменими права на човека;
- Изгражда чувство на увереност и умение за общуване;
- Умее да защитава правата си, без да нарушава правата на другите;
- Изгражда начални умения за справяне в критични ситуации и конфликти.

Очаквани резултати:

- Разбира ролята на човешките права като основа на демократичното общество;
- Различава демократични от недемократични действия в обществото;
- Знае правата си и умее да ги спазва без да нарушава правата на другите;
- Разбира и приема своеобразието на културата на различните етнически общности.

3. Цели на урочната разработка:

- Приемане и признаване на „другия“;
- Уважаване и общуване с „различния“ до нас;
- Опознаване културата, нравите и обичаите на други етноси;
- Формиране чувство на съпричастност към другите и желание за общи дейности, свързани с традициите и обичаите на различните етноси.

4. Основни понятия: толерантност, дискриминация, етническа общност, гражданско общество, български гражданин.

5. Междупредметни връзки:

- *Български език и литература* – усъвършенства способностите за правопис и пунктуация при писмен изказ на знанията си;
- *Музика* – обогатява знанията на учениците за традициите и обичаите.
- *Изобразително изкуство* – рисува по етнографски мотиви.
- *Труд и техника* – изработва битови предмети;
- *Религия* – отличава и разбира християнските ценности и морал; разбира значението на основната максима за християнско поведение: „И както искате да постъпват с вас човеците, тъй и вие постъпвайте с тях“.

6. Необходими материали за часа: мултимедияен проектор, екран за презентация, речници, постери, срички, лепила, ножици, цветни моливи, списания и вестници, пръчки за сурвачки, гланцова хартия, пуканки, гевречета, ключ и др.

7. Инструментариум за проверка на постигнатите в часа резултати: обсъждане и дискусия.

8. Ход на урока

8.1 Емоционално въвеждане в темата

Позитивна класна стая, ориентирана към ученика – масите са групирани в четири центъра – „Български език“, „Математика“, „Наука“, „Изкуство“. С мултимедиен проектор върху екрана за презентация е стартиран първият слайд.

Ученик прочита текста – „16 ноември – Международен ден на толерантността“. Учителят поставя темата. Разглежда се началната презентация.

8.2 Излагане на проблема

Чрез метода „мозъчна атака“, учителят стимулира учениците да направят предложения за смисъла на думата „толерантност“, като ги записва около думата върху постер. Обобщават се резултатите, като се провежда обсъждане на предложените отговори. Учителят обяснява, че едно от големите постижения на човешкото развитие е хората да са толерантни един към друг, да се приемат със своите индивидуални особености и с различието в характери и темпераменти, с различните си цвятове на кожата, националности, религии, убеждения.

8.3 Работа по центрове

Актуализират се „Правилата за работа по центрове“, като се акцентира на толерантните взаимодействия между членовете на групата, по отношение на пола и различната етническа принадлежност.

Извършва се деление на групите чрез играта „Пеем различно“. По една от четирите срички (то, ле, ра, но) се казва от учителя в ухото на всяко дете. Задачата е да се открият взаимно тези ученици, които пеят една и съща сричка. Никой няма право да говори. Когато групите се обособят, те откриват върху масите в центровете, в които ще работят, своите срички. Подкрепят на дъската думата **ТО-ЛЕ-РАНТ-НОСТ**. Изпяват я заедно. Играта е забавна и създава настроение за работа.

Раздават се работните листа за всяка група (виж *Приложението*) и се дава време за работа 30 минути.

8.4 Обобщение

След изтичане на определеното време, ученик от всяка група представя изпълнението на задачите. Учениците оценяват работата си чрез обсъждане и дискусия. Учителят обобщава темата заедно с учениците като гледат втората презентация. Играта е забавна и създава настроение за работа.

9. Библиография:

Дишкова, М., Г. Казаков. Гражданство и образование: електронен наръчник за учителя (1-4 клас). С., Фондация „Пайдея“, 2006.

Кабасанова, М., П. Стоянова. Околен свят. Книга за учителя. С., Просвета, 2003.

Наредба № 2 от 18 май 2000 за учебното съдържание, издадена от МОН. - ДВ № 48 от 13 юни 2000, изм. ДВ № 46 от 28 май 2004, изм. ДВ № 58 от 18 юли 2006.

Образование за демократично гражданство. Книга за учителя. С., Център „Отворено образование“, 1999, 2003.

Попов, В. Изворче вълшебно, учебно помагало за извънкласно четене. С., 2002.

ПРИЛОЖЕНИЕ

към „Лесно ли е да си толерантен?“

Работен лист – Център „Български език“

1 задача: Прочетете баснята „Орел, рак и щука“. Подчертайте стиховете, които съдържат поуката. От предложените ви пословици изберете тази, която би могла да помогне на героите, да решат проблема си. Залепете я под баснята. („Сговорна дружина, планина повдига“; „Казана дума – хвърлен камък“; „Днешната работа не оставяй за утре“)

2 задача: Изберете си едно цветно листче. Прочетете текста и си представете, че вие сте детето, чието описание сте получили – подгответе се да разкажете какво е то и как живее. Разказът да бъде от 1 лице – например „Аз съм от Китай...“

ЖЪЛТО: „Аз съм от Китай и не съм много висок, защото това не е характерно за нашата раса. Нося сламена шапка, тъй като мястото, където живея, е много горещо. Нашата култура предизвиква голям интерес сред хората от другите части на света, защото е различна.“

ЧЕРВЕНО: „Аз съм ромче. Нашият народ няма родина, разпръснали сме се навсякъде по света, но сме весели и шумни. Песните и танците са нашият живот, силните чувства на любов и омраза са известни като наша черта. Често ни смятат за крадци, но между нас има много работливи и честни хора.“

СИНЬО: „Аз съм българче и живея в град София. Кожата ми е бяла, косата ми е кестенява, очите ми са кафяви. Страната ми се намира в Европа, ние сме православни християни. Обичам да посрещам гости и да ходя на училище. Моят град е столица и има славна история.“

КАФЯВО: „Аз съм от Судан. Косата ми е черна и много ситно къдрава, устните ми са плътни, кожата ми е тъмна, а носът широк. Много съм музикален, обичам да танцувам и пея. Силен съм и спортувам редовно.“

3 задача: Напишете на отделен лист какво би било, ако всички деца по света живеят заедно в страната „Веселия“.

Работен лист – Център „Изкуство“

1 задача: Направи три колажа от предложените материали на най-големите етноси в България – български, турски и ромски и разкажи за тях.

2 задача: Оцвети върху постера с подходящи цветове носиите на куклите от различните етноси.

3 задача: Украсете по ваш избор сурвачката, с която българските и ромските деца обикалят и сурвакат за здраве и благополучие.

Работен лист – Център „Наука“

1 задача: Свържете имената на празниците с имената на съответните етноси в България, които ги празнуват*:

Ханука	българи
Рамазан Байрам	роми
Гергьовден	евреи
Банго Васил (Василица)	турци
Хедерлез	
Рош Ашана	
Цветница	
Хедерлези (Гергьовден)	

2 задача: Напишете имената на празника, който се празнува от българи, турци и роми на 6-ти май*: _____

3 задача: Оцветете първата картина само с кафяв цвят, а втората с всички цветове, които си изберете. Запишете коя ви харесва повече и защо.

**Бележка: Прочети за тях в учебника по „Човекът и обществото“ и книгата „Празникът – моят и на другия до мен“.*

Работен лист – Център „Математика“

1 задача: Решете задачите за да разберете по колко ценни качества на момчетата и момичетата трябва да откриете и запишете:

$$(598 - 594) + 1 =$$

МОМЧЕТА

$$(356 - 354) + 3 =$$

МОМИЧЕТА

2 задача: Решете задачите. Отговорите им ще ви помогнат да откриете съответните букви от българската азбука и да напишете една много важна дума, която означава „лишаване от законови права“.

5	9	18	11	17	9	13	9	14	1	23	9	30

Д $250 : 50 =$

С $974 - 956 =$

К $576 - 565 =$

Р $85 : 5 =$

М $888 - 875 =$

Н $84 : 6 =$

И $450 : 50 =$

Я $356 - 326 =$

Ц $134 - 111 =$

3 задача: Решете математическата верижка и ще отключите вълшебната дарба на магическия ключ – с негова помощ, като го предавате от ръка в ръка можете да откриете какъв ще бъде светът утре – нека първо помечтаем, а после заедно да го създадем! Ученикът, който пръв реши задачата, разказва как ще се промени света според него и го предава на друг ученик.

$$50 + 60 + 25 + 363 - 150 - 20 + 37 : 5 \times 10 - 200 - 529 =$$

ЦЕННИ СМЕ, ЗАЩОТО СМЕ РАЗЛИЧНИ

Илияна Димитрова Калинова

магистър-психолог, Общински детски комплекс, Пловдив

1. Предмет, клас и продължителност: II-IV клас, като част от програмата „Умения за живот“, реализирана в часа на класа; 40 минути.

2. Стандарти и очаквани резултати

2.1 Стандарти от ДОО за учебно съдържание по гражданско образование и очаквани резултати:

Предложеният урок „Ценни сме, защото сме различни“ обхваща ядрата „Аз и моят свят“ и „Аз съм гражданин на моята държава“ и покрива стандартите:

- Изгражда чувство на увереност и умение за общуване;
- Умее да защитава правата си, без да нарушава правата на другите.

2.2 Стандарти на ниво учебна програма „Умения за живот“ и очаквани резултати:

Програмата цели формиране на адекватно социално поведение у малките ученици. Като част от тази програма чрез урока „Ценни сме, защото сме различни“ се очаква формиране на интерес сред учениците към проблема за различието между хората и търпимостта към различните.

Очаква се учениците да се уверят в необходимостта да приемат различията, да са добронамерени и толерантни и да могат открито да споделят собственото си мнение. Не на последно място, това е час, в който те могат да учат, забавлявайки се.

3. Цели на урочната разработка:

- Да се научат децата да бъдат толерантни;
- Да открият неповторимостта в различието и да го приемат;
- Да осмислят различието като богатство и като част от многообразието на света;
- Да бъдат поставени в ситуация на избор.

4. Основни понятия: толерантност, различия, избор.

5. Междупредметни връзки:

- *Литература* – разказаната българска народна приказка;
- *Изобразително изкуство* – показване на любима детска картина (може 2-3) в черно-бял и в цветен вариант.

6. Необходими материали за часа:

- Приказката за царя и старите хора (*виж Приложението*);
- Една картина по избор в два варианта – един черно-бял и един цветен;
- Четири предварително приготвени таблици (*виж Приложението*) и листчета, на които всеки ученик пише името си и избраното животно.

7. Инструментариум за проверка на постигнатите в часа резултати

Предложеният урок е само част от цялостна програма и е трудно да се проверят постигнатите конкретно в часа резултати, но за проверка на резултатите от часа могат да се използват следните критерии:

- активност на учениците;
- участие в отделните игри;
- желание за споделяне на собственото мнение;
- настроение.

8. Ход на урока:

8.1 Загриване

Учителят пита учениците какво е настроението им днес; какво хубаво им се е случило днес/през изминалата седмица; всички заедно изпяват любимата на класа песен.

8.2 Работна фаза

На учениците се показват двете картини – упражнението предоставя на учениците възможност да осъзнаят красотата на различните багри, а от там и красотата и нуждата от разнообразие в света изобщо.

Учителят разказва приказката за царя и старите хора. След края пита учениците за поуката от приказката и свързва техните отговори с темата на часа. Това помага на децата да осъзнаят, че всеки на този свят е полезен и ценен със своите качества, макар и различен.

Играта „Аз избирам...” ще накара учениците да разберат, че хората са различни и не мислят по един и същи начин и тайната на добрите отношения е да се научим да приемаме различните умения и способности.

Инструкция за играта: „Ако можехте да се превърнете в едно от четирите животни за един ден, кое щяхте да изберете?” Учителят раздава предварително подготвените листчета, на които децата записват името си и избраното животно. Ако някое от животните не е избрано от нито едно дете, учителят може да се включи в играта като негов „представител”.

Учениците дават своите предложения, а учителят попълва съответните колонки в таблиците, които е закачил на дъската.

Обсъждане на резултатите.

8.3 Заключение

Играта „Весел оркестър” е хубав завършек на часа. Класът се разделя на групи;

- котета – мяу;
- кученца – бау;
- гугутки – гу.

Заедно изпяват позната песен – „Тръгнал кос”, „У дома часовник трака” или друга, която всички знаят, като всеки ученик изпълнява своите звуци.

9. Библиография:

Митева, П. Как да формираме социални умения у малките ученици С., 2004.

Наредба № 2 от 18 май 2000 за учебното съдържание, издадена от МОН. - ДВ № 48 от 13 юни 2000, изм. ДВ № 46 от 28 май 2004, изм. ДВ № 58 от 18 юли 2006.

Нелсън, Д., Л. Лот, С. Глен. Позитивно възпитание в класната стая. С., 2001.

Образование за демократично гражданство. Книга за учителя. С., Център „Отворено образование“, 1999, 2003.

ПРИЛОЖЕНИЕ

към „Ценни сме, защото сме различни“

Приказка за царя и старите хора

Имало едно време едно царство. Неговият владетел решил, че старите хора са безполезни, не могат да работят, а изискват грижа и храна. Затова издал заповед те да бъдат избити. Всички хора в царството се подчинили, само един от неговите съветници скрил баща си.

След няколко години в царството настъпила незапомнена суша. Поради лошата реколта храната не достигала за всички и хората изяли дори и семената за посев за следващата година. Когато дошло време да сеят, нямало никакво зърно. Царят свикал съветниците си и им казал: „Ако до утре не намерите семена, главите ви ще изхвърчат. Ако успеете да намерите – ще ви наградя богато.“

Върнал се съветника, който бил скрил баща си вкъщи и му разказал случилото се. Той бил много изплашен и отчаян, но баща му го успокоил и му казал: „Кажи на царя да нареди да се разровят всичките мравуняци в царството и да се съберат зрънцата, които ще намерят там и да ги засеят.“

На другия ден съветникът съобщил на царя заръките на баща си. Царят го попитал как се е сетил. Съветникът, макар и със страх, признал, че е скрил баща си и сега, в този труден момент за царството, той му дал мъдрия съвет. Царят дълбоко съжалил за жестоката си заповед и издал нова, в която наредил на поданиците си да се грижат и отнасят с уважение към възрастните, защото те макар и стари могат да бъдат полезни.

Царят разбрал, че всеки човек е ценен и трябва да се отнасяме към него с уважение.

Таблица 1

Избрах групата на лъва, защото той е:		
Защо не избрах групата на:		
орела	костенурката	хамелеона

Таблица 2

Избрах групата на орела, защото той е:		
Защо не избрах групата на :		
лъва	костенурката	хамелеона

Таблица 3

Избрах групата на костенурката, защото тя е:		
Защо не избрах групата на :		
лъва	орела	хамелеона

Таблица 4

Избрах групата на хамелеона , защото той е:		
Защо не избрах групата на :		
лъва	костенурката	орела

ЕДИН УРОК ПО ЧОВЕКОЗНАНИЕ: НАШИТЕ ПРАВА

Виктор Калоянов Кунчев

Основно училище „Н. Вапцаров“, с. Селановци, област Враца

1. Клас и продължителност: III, IV, V клас; 90 минути.

Урокът представлява конкурсно-игрова програма, подготвена от участници в извънкласната форма – клуб „Приказен свят“ и представена пред ученици и родители

2. Стандарти и очаквани резултати

Стандарти:

- Ученикът познава достойнството и равните неотменими права на човека;
- Ученикът познава основните права, свободи и отговорности;
- Ученикът знае правата на детето и основните институции в тяхна подкрепа;
- Ученикът умее да защитава правата си, без да нарушава правата на другите.

Очаквани резултати:

- Учениците са запознати с Всеобщата декларация за правата на човека;
- Учениците са стигнали до убеждението, че правата на човека не са нещо абстрактно, а са реални правила, засягащи всички хора;
- Учениците е изградена представа за човешките права като права, които са ни присъщи по рождение и без които не можем да живеем като човешки същества;
- Учениците е изградено чувство на увереност в собствените им възможности;
- Учениците са възпитани в дух на социална търпимост;
- Учениците е изградена увереността, че спазването на определени общозадължителни правила създава чувство за отговорност;
- Учениците могат да осмислят проблема за мястото на човека в обществото и осъзнават социалната роля на личността като единство на определени права и задължения;
- Учениците са формирани модели на гражданско поведение, основани на принципа „Моите права свършват там, където почват твоите“ и могат да прилагат тези модели в ежедневната си практика.

3. Цели на урочната разработка:

3.1 Основна цел – Да се постави базата, върху която да се гради гражданската култура на учениците, свързана с подготовката им за социален диалог и сътрудничество, основан на човешките права и човешкото достойнство.

3.2 Подцели:

- Да се изгради у учениците представа за Всеобщата декларация за правата на човека като „обща мяра, към постигането на която да се стремят всички народи и всички държави“;
- Да се изгради у учениците представа за човешките права като права, които са ни присъщи по рождение и без които не можем да живеем като човешки същества;
- Да се възпита у учениците чувство на увереност в собствените им възможности и социална търпимост;
- Да се изгради у учениците увереността, че спазването на определени общозадължителни правила създава чувство за отговорност;
- Да се създаде у учениците нагласа да осмислят проблема за мястото на човека в обществото и да осъзнаят социалната роля на личността като единство на определени права и задължения;

- Да се формират у учениците модели на гражданско поведение, основани на принципа „Моите права свършват там, където почват твоите“, и умения за практическото им прилагане.

4. Основни понятия: човешки права, закон, конституция, цивилизация, дискриминация, робство.

5. Междупредметни връзки: гражданско образование, български език и литература, човекът и обществото, история и цивилизация.

6. Необходими материали за часа: театрални костюми и декори, театрална бутафория, табла с изписани основните човешки права, компютърна техника, мултимедиен проектор, екран, озвучителна техника, подходящи дребни предметни награди за най-активно участващите и даващите най-правилни и изчерпателни отговори

7. Инструментариум за проверка на постигнатите в часа резултати: беседа, анкета с ученици и родители, проследяване на ежедневното практическо прилагане на усвоеното по време на урока.

8. Ход на урока

Звучи подходяща музика. Влизат водещите.

Водещ 1: Добър ден, скъпи деца. Здравейте, уважаеми възрастни.

Водещ 2: Днешната ни конкурсно-игрова програма е посветена на нашите права.

Водещ 1: Много отдавна, преди милиони години, на Земята са се появили хората.

Водещ 2: Заедно с тях се появили и основните въпроси.

Водещ 1: Какво могат да правят хората и какво не могат? Какво са длъжни да правят и какво не са длъжни? На какво имат право хората и на какво нямат право?

Водещ 2: Без ясен отговор на всички тези въпроси животът се превръщал в абсолютен кошмар и неразбория.

Водещ 1: И хората се заели с решаването на този проблем, в резултат на което на бял свят се появила Всеобщата декларация за правата на човека. Тя била приета през 1948 г. от Организацията на обединените нации.

Водещ 2: Ако се спазва точно и строго всичко, което е записано в нея, то кошмарът и неразборията на Земята незабавно ще бъдат преустановени.

Водещ 1: Така е наистина обаче само в случай, че записаното се спазва...

Водещ 2: Но затова е нужно в крайна сметка да се запознаем добре със съдържанието на Всеобщата декларация за правата на човека и Конвенцията за правата на детето, което и ще направим на нашата днешна среща с помощта на примери от света на приказките и литературните творби.

Водещ 1: Просто защото няма нито едно произведение в световната литература или народното творчество, в което по един или по друг начин не се засягат правата на човека. И в това днес ние с вас ще се убедим.

Музикален преход.

Водещ 2: В Конвенцията за правата на детето е записано, че „*главното право на всеки човек е правото на живот.*“ Малкият човек, детето, също има право на живот. Но не винаги хората са разсъждавали по този начин.

Водещ 1: В дълбока древност съществувала държава, наречена Спарта, която се славела със своите непобедими воини: силни, здрави, издръжливи.

Водещ 2: И в тази именно държава оглеждали внимателно всяко новородено момче и тогава вземали решение: ако е здраво и силно – нека живее, ако се е родил слаб и болен – хвърляли го от скалите, за да умре.

Водещ 1: Как смятате, правилно и справедливо ли са постъпвали жителите на древна Спарта? Обосновете своята гледна точка

Предоставя се възможността за отговор по микрофона на различни деца и възрастни.

Водещ 2: Слабият човек, ако се храни добре и спортува, може да стане много силен. Болните трябва да се лекуват, на слабите трябва да се помага.

Водещ 1: Например знаменитият руски пълководец Суворов като малко дете бил слаб и болен. Но имал силна воля: занимавал се с физкултура, калявал се и победил своите недъзи.

Водещ 2: От това хилаво дете израснал умен човек и талантлив военачалник. По време на военните походи той понасял всички несгоди наравно с войниците. Под ръководството на Суворов руската армия не е загубила нито едно сражение.

Водещ 1: Един от най-талантливите и известни български поети – Пенчо Славейков, също е сполял още в ранни детски години от трагична участ.

Водещ 2: Като малко дете Пенчо Славейков растял доста буен и немирн. Веднъж така се улисал в игрите на зимната пързалка, че неусетно заспал.

Водещ 1: Намерили го късно през нощта – премръзнал и почти на прага на смъртта. Лекарите едва успели да го върнат към живота.

Водещ 2: Тази случка оставила у него следи за цял живот – силно накуцвал с единия крак, дясната му ръка била почти обездвижена, заеквал.

Водещ 1: Единствено благодарение на силната си воля успял да преодолее първоначалното отчаяние и да намери реализация в литературното си творчество.

Водещ 2: А сега ви предлагаме да видите една кратка драматизация. Припомнете си заглавието на приказката, от която е взет откъсът, и името на нейния автор.

Влизат Царицата и Огледалото.

Царицата: Ех, много години минаха, но аз не остарявам и си оставам все същата хубавица. Така е, това е безспорно, но още по-хубаво е, когато го чуваш всеки ден. Я да попитам отново вълшебното огледало, за да се насладя на неговите прекрасни хвалби: „Огледало, огледало, повтори, че на света никъде не си видяло друга с мойта красота.“

Огледалото: „Ти, царице, си дарена с извънмерна красота, но Снежанка е за мене най-красива на света.“

Царицата: Не ме карай да позеленявам от завист и омраза! Как може моята проста доведеница Снежанка да е по-красива от мен? Отново ще те попитам, а ти добре помисли какво ще ми отговориш.

Диалогът се повтаря.

Царицата: Махай се веднага от очите ми и прати ловеца да дойде тук!

Огледалото излиза.

Ловецът (влиза): На твоите заповеди, царице моя.

Царицата: Не искам Снежанка повече да се мярка пред очите ми. Заведи я в гората и я убий, а като доказателство за това ми донеси белия и черния и дроб.

Излизат.

Ловецът (Влиза): Сърце не ми даде да убия клетото дете. Пуснах го да избяга в гората. Дивите зверове сигурно скоро ще го разкъсат, но поне ще знам, че не аз съм причината за неговата смърт, а и ще се избавя от гнева на злата царица.

Излиза. Влизат Царицата и Огледалото.

Царицата: Чудесна работа свърши ловецът. Сега, след като Снежанка е мъртва, никой не може да се мери с мен по красота, нали? Я да чуем огледалото какво ще каже? (*Пита огледалото по познатия начин.*)

Огледалото: „Ти, царице, си дарена с извънмерна красота, но остава несъмнено най-красива на света малката Снежанка, дето е при седемте джуджета.“

Царицата: Ах, ти, ловецо, ах, ти, измамнико! Излъга ме и не свърши нищо! Огледалото никога не ме е подвеждало. Значи Снежанка наистина е жива. Ще се наложи да я убия собственоръчно, за да съм сигурна, че съм най-голямата хубавица на света. (*Излизат.*)

Водещ 1: Спомнихте ли си как се казва приказката?

Децата отговарят.

Водещ 2: А кой е нейният автор?

Децата отговарят.

Водещ 1: А помните ли как завършва приказката? Умира ли Снежанка?

Децата отговарят.

Водещ 2: Независимо от всички злодейства на царицата, Снежанка все пак остава жива. Помагат и седемте джуджета, принцът и приказните сили.

Водещ 1: В наше време за съхранението на детския живот се грижат родителите, учителите, лекарите, полицията, държавата и много, много други хора и институции.

Водещ 2: Никой, никога, никъде и по никакъв повод няма право да лишава детето от живот.

Водещ 1: Правото на живот е записано в международната Конвенция за защита правата на детето, в Конституцията и законите на Република България и всички са длъжни да спазват това право.

Звучи подходяща музика. Влизат двама разбойници.

Разбойник 1: Струва ми се, Боб, че тук има много деца, които ние ще похитим и отвлечем днес.

Разбойник 2: Вярно, Джон, пълно е с такива деца тук.

Разбойник 1: Ах, колко много парички ще получим за тези деца. Толкова много мангизи ще изкараме, че оттук до края на живота си ще ям само банани и шоколад. Е, това се казва красота! Супер!

Разбойник 2: Слушай, Боб, знаеш ли сега какво се чудя?

Разбойник 1: Какво толкова има да се чудиш – давай да ги отвлечаме и това е!

Разбойник 2: Чакай малко! Чудя се кой ще ни плати повече за тях – баба Яга ли, злата мащеха ли, едноокият великан ли? А може би ламята или пък отвратителната царица-магьосница?

Разбойник 1: То е ясно, Джон. Всеки един от тях ще е готов да ни даде купчина пари за тези деца. Направо ще се къпем в злато с теб до края на живота си. *(Скриват се)*

Водещ 2: Деца, моля ви само послушайте какво са замислили тези разбойници! Нека провалим техния пъклен план!

Водещ 1: Те са хитри – могат със сила да ви похитят, но могат и да се опитат да ви склонят с благи думи да тръгнете с тях, лакомства могат да ви предложат, могат и с хитрост и измама да ви помолят да отидете с тях уж за да помогнете на някой, изпаднал в беда.

Водещ 2: Как трябва да постъпите вие в такъв случай, как мислите? Нека чуем вашите отговори.

Различни деца отговарят на въпросите.

Водещ 1: И така, лакомствата, предлагани от непознат човек, по-добре да откажете.

Водещ 2: Ако се опитат да приложат сила над вас, викайте, колкото ви глас държи: „Помощ! Не познавам този човек. Помогнете, отвличат ме!“

Водещ 1: Нека да опитаме заедно да извикаме това. Раз, два, три...

Децата, викайки, повтарят тези думи.

Водещ 2: Но похитителите могат да бъдат не само някакви страшни разбойници, а и мили и красиви на вид жени. Така че внимавайте при контакти с непознати хора.

Разбойниците се провират между децата, предлагат им лакомства и ласкаво ги канят да тръгнат с тях. Върви обща игра.

Разбойник 1: Ау, какви чудесни деца!

Разбойник 2: Ама направо невероятни са тези деца!

Разбойник 1: Хайде, елате с нас, ние имаме цял магазин с лакомства.

Разбойник 2: Бонбони, шоколади, сладоледи, дъвки, пици, „Кола“ – всичко имаме.

Разбойник 1: И всичко това – съвсем безплатно за вас, защото сте много добри и страшно ни харесвате.

Децата: Няма да дойдем с вас. Не ви познаваме.

Разбойник 2: Ама ние с брат ми сме много добри. Кажете бе, брат ми!

Разбойник 1: Да, ние с брат ми сме ужасно добри.

Разбойник 2: Ние много обичаме децата.

Разбойник 1: Приказки ще ви разказваме, песни ще ви пеем, на компютъра ще си играем.

Разбойник 2: Всичко, каквото поискате!

Децата: Не, въпреки всичко няма да дойдем!

Разбойник 1: А-а-а-а, ама вижте се сега какви сте! А уж изглеждахте послушни и добри деца.

Разбойник 2: Щом не искате да тръгнете с нас доброволно, ще ви отвлечем насила. Я вижте какви пищови имаме, а?

Децата, подканяни от водещите, викат: „Помощ! Помогнете ни! Не познаваме тези хора!“

Разбойник 1: Тихо бе ей, я по-тихо там! Защо вдигате такъв шум?

Разбойник 2: Изобщо не ни трябват такива кресльовци и непослушковци като вас. Други деца ще си намерим – по-добри и по-мили (*Канят се да си ходят.*)

Полицай: (*Влиза*) Стойте, разбойници! Няма да избегнете наказанието за вашето злодейство!

Разбойник 1: Ама ние сме добри, много сме добри.

Разбойник 2: Ние нищо лошо не сме направили.

Полицай: Как така нищо лошо не сте направили? Вие се опитахте да отвлечете тези деца. С това нарушихте техните права. Тръгвайте пред мен. (*Арестува ги и ги извежда.*)

Водещ 1: В Конвенцията за правата на детето е записано, че държавата защитава детето от всички форми на физическо насилие.

Водещ 2: А разбойниците трябва да се предават в полицията и после нека съдът реши какво наказание да им наложи.

Водещ 1: В Конвенцията за правата на детето е записано, че никой няма право да издевателства над децата, никой няма право да ги похищава, никой не може да ги заставя да извършват непосилна за тях работа.

Водещ 2: Децата, помислете и кажете, какво бихте направили, ако някой ви измъчва и ви заставя да вършите някаква непосилна работа. *(Различни деца дават своя отговор.)*

Водещ 1: Най-правилното решение в подобен случай е да разкажете всичко на някой възрастен, на когото се доверявате, и да го помолите за помощ.

Водещ 2: За днешния празник сме ви приготвили още няколко драматизации на откъси от приказки.

Водещ 1: Вашата задача е, след като ги изгледате, да се опитате да отговорите на въпроса какви права на героите са нарушени в съответния откъс.

Водещ 2: Но преди това нека се подготвим с една задачка. Ще ви прочетем кратък откъс от една много популярна приказка. Опитайте се да разпознаете коя е тя.

Водещ 1: И тъй като този въпрос сигурно ще бъде лесен за вас, ще ви предложим и един по-труден. Докато слушате, помислете нарушено ли е някакво човешко право в този откъс. И така, слушайте.

Водещ 2: „Момчето взе лампата в ръце и изведнъж се чу гръмовит глас: „О, владетелю на лампата, аз съм на твоите услуги. Аз съм роб на лампата и роб на този, който я притежава. Искай от мен каквото пожелаеш.”

Водещ 1: Кажете сега от коя приказка е откъсът, който чухте?

Децата отговарят.

Водещ 1: А сега да видим как ще отговорите на по-трудния въпрос. Кое човешко право е нарушено тук?

Децата може да отговорят, може и да не отговорят.

Водещ 2: Отговора на този въпрос ние с вас можем да открием в чл.4 от Декларацията за правата на човека. В него се казва следното.

Водещ 1: „Никой няма право да се отнася към вас като към негов или неин роб и вие не трябва да превръщате никого в роб. Робството и търговията с роби са забранени във всичките им форми.”

Водещ 2: В един от членовете на Декларацията за правата на човека, чл.13, се казва следното: „Вие имате свободното право да се движите във вашата страна. Имате право да напускате вашата страна и да отидете в друга. Вие трябва да имате възможност да се завърнете във вашата страна, когато желаете.”

Водещ 1: Сега ще ви припомним една от най-известните приказки на руския писател Всеволод Гаршин „Жаба пътешественица“. Гледайте и слушайте внимателно.

Влизат разказвачите.

Разказвач 1: Живяла някога отдавна, много отдавна една жаба кекерица. Стояла си тя в блатото, ловила комари и мушици и крякала на воля заедно с приятелките си.

Разказвач 2: Така спокойно и благополучно тя би могла да преживее цял век, разбира се при условие, че не я изяде някой щъркел. Но се случило едно произшествие.

Разказвач 1: В един дъждовен есенен ден, както се излежавала край блатото и си мислела какво прекрасно нещо е животът, забелязала нещо странно.

Разказвач 2: Ято патици се събрали и се канели да отлетят на юг. Обяснили на жабата колко прекрасно е там и тя решила да ги последва. Какво се случило след това? Вижте и чуйте сами.

Разказвачите излизат. Влизат жабчетата.

Жабче 1: Ей, вижте, вижте. В небето летят патици.

Жабче 2: Но защо летят толкова ниско. И каква е тази пръчка, която две от тях стискат с клюновете си?

Жабче 3: Но това, което виси на пръчката, е жаба като нас.

Жабче 1: Вярно, вярно – това наистина е жаба. Но тя за разлика от нас лети, а ние не можем.

Жабче 2: Кой ли е измислил това устройство, за да може нашата посестрима да полети като птиците в небето?

Жабче 3: Това е гениално. Този, който го е измислил, трябва наистина да е много умен.

Жабче 1: Ама там нещо май стана.

Жабче 2: Боже господи, посестримата ни май падна на земята!

Жабче 3: Дано не се е пребила, горкичката!

Влиза Жабата.

Жабата: Аз бе, аз го измислих това! Аз съм умницата, аз съм гениалната!

Жабче 1: Ей, браво на теб!

Жабче 2: Ама как така се сети да измислиш такова хитро устройство!

Жабче 3: Жаба –пътешественик и то космонавт – това е направо невероятно!

Жабата: Умна глава съм аз и това си е! А някои сигурно си мислят, че глупавите патици са измислили това. Мислих, мислих цял живот и накрая го измислих. Измислих нов и непознат способ за

летене на жаби с помощта на патици. Така се снабдих с мои собствени патици, с които да си летя, където си искам. Стигнах чак до невероятния и прекрасен юг, където има чудесни блата, пълни с разнообразни комари и мушици. Най-накрая стигнах тук при вас да ви видя как живеете. Сега ще остана тук до пролетта, когато моите патици ще се върнат обратно, ще ме вземат и ще ме отведат отново у дома.

Жабче 1: Нека отидем у нас и да разкажем всичко на мама и татко.

Жабче 2: Те много ще се зарадват, ако останеш да ни гостуваш.

Жабче 3: Чакай ни тук, няма да се бавим много.

Излизат.

Жабата: Страхотно е, че ми повярваха. Добре бях захапала пръта и си летях. Защо ми трябваше да си отварям устата и да крещя колко съм умна и велика. Ако си бях мълчала, сега още щях да си летя, а не да цамбурна в това мътно блато.

Излиза. Влизат разказвачите.

Разказвач 1: Така се случва обикновено – който много се хвали, накрая пати.

Разказвач 2: Патиците никога повече не се върнали да потърсят жабата – те останали с убеждение, че тя е загинала, когато е паднала на земята. (*Излизат.*)

Водещ 2: Наблюдавахте ли внимателно? Колко далече може да се придвижи жабата, ползвайки се от своето право на свобода?

Водещ 1: Отговорете докъде може да се придвижва жабата: в пределите на блатото, в пределите на страната или без ограничение?

Децата отговарят на въпроса.

Водещ 2: А ето как започва приказката на Корней Чуковски „Бармалей”: „Хей, дечица малки, за нищо на света не ходете на разходка в далечна жарка Африка.”

Водещ 1: „Има там акули, има там горили. Има там големи и зли крокодили.”

Водещ 2: „Те ще ви ухапят, те ще ви набият, те ще ви обиждат и даже убият. Не ходете на разходка в Африка гореща.”

Водещ 1: В тази приказка нарушени ли са нечии права?

Децата отговарят на въпроса.

Водещ 2: Правилно. „Всеки човек, където и да се намира, има право на защита от законите по същия начин, както всички останали хора” гласи чл.6 от Всеобщата декларация за правата на човека.

Водещ 2: Има една приказка, която сигурно всички от вас познават – „Лисица, заек и петел”. Помнете ли какво отговаря заекът на животните, които го питат защо плаче?

Водещ 1: Нека видим една кратка драматизация, за да си припомним съдържанието на приказката и да ви улесним в отговора на въпросите, които сме ви подготвили.

Заекът се появява на сцената, плачейки. Идва Петелът.

Петелът: Кукуригу-у-у. Защо плачеш, зайче, какво се е случило?

Заекът: Остави се, петльо! Как да не плача? Направих си къщичка от лико, а лисицата си направи нейната от лед. Изгря слънце, нейната къщичка се стопи, помоли ме тя да я пусна при мен и после ме изгони.

Петелът: Недей да плачеш. Води ме у вас, аз ще изгоня нахалницата.

Заекът: Няма да успееш, петльо. Кучетата я гониха – не успяха да я изгонят, мечокът я гони – не успя да я изгони, бикът я гони – не успя да я изгони. И ти няма да успееш.

Петелът: Ти само ме заведи и ще видиш как ще я прогоня.

Отиват пред къщичката.

Петелът: Кукуригу-у-у! На рамото коса нося, с нея лиса ще посека. Марш, Лисо, от къщичката!

Лисицата: Ей сегичка, само да се облека и излизам.

Петелът: Кукуригу-у-у! На рамото коса нося, с нея лиса ще посека. Марш, Лисо, от къщичката!

Лисицата: Една минутка само, обличам си кожухчето.

Петелът: Кукуригу-у-у! На рамото коса нося, с нея лиса ще посека. Марш, Лисо, от къщичката!

Лисицата: Бягам, бягам. Олеле, майчице...

Заекът и Петелът прогонват лисицата.

Петелът: Ето така прогонихме хитрата и зла лисица.

Заекът: Сега двамата с петльо можем да заживеем весело и заедно в моята къщичка.

Излизат.

Водещ 2: Сега ще ви изброим няколко от изконните човешки права, а вие посочете онова от тях, което лисицата от тази приказка е нарушила.

Водещ 1: Право на живот, право на труд, право на неприкосновеност на жилището, право на свободно придвижване.

Водещ 2: Кое от тези права е пристъпила лисицата?

Деца отговарят.

Водещ 1: Точно така. „Вие имате право да търсите защита, ако някой се опитва да навреди на вашето добро име, безпричинно да влиза във вашия дом, да отваря писмата ви, да безпокои вас и

вашето семейство.” Така се казва в чл.12 от Всеобщата декларация за правата на човека.

Водещ 2: Нека сега се потопим в атмосферата от приказката на Карло Колоди „Пинокио”.

Водещ 1: Спомняте ли си какво сторили лисицата и котаракът на главния герой, когато той отказал да им даде златните си монети?

Водещ 2: Нека заедно видим този епизод от историята за Пинокио.

Влизат разказвачите.

Разказвач 1: Спомняте ли си онази част от историята на бедния Пинокио, в която той е ограбен от крадци?

Разказвач 2: В действителност това не били никакви неизвестни грабители, а коварните и измамни „приятели” на героя – Лисицата и Котаракът.

Разказвач 1: След като не успели да измъкнат със сила златните монети, които Пинокио криел в устата си, те решили да осъществят пъкления си план по друг начин.

Разказвач 2: Така в главите им се родила идеята да измамят наивното дървено момче. Нека сега видим докъде може да доведе прекалената доверчивост.

Излизат. Появяват се Пинокио, Лисицата и Котаракът.

Лисицата: Ето го нашият мил Пинокио. Къде се изгуби и как така си тук?

Котаракът: И как така си тук?

Пинокио: Дълга история. Ще ви я разкажа набързо. Знайте, че онази нощ, когато ме оставихте сам в гостилницата, по пътя ме нападнаха убийци....

Лисицата: Убийци!? О, бедни ми приятелю!

Котаракът: О, бедни ми приятелю! И какво искаха?

Пинокио: Искаха да ми откраднат златните монети.

Лисицата: Подлеци!

Котаракът: Подлеци!

Пинокио: Но аз побягнах, а те се затичаха след мен, докато не ме заловиха и не ме обесиха с главата надолу на един от клоните ей на онзи дъб.

Лисицата: Чувало ли се е нещо по-лошо? Как ни принуждават да живеем!

Котаракът: Как ни принуждават да живеем! Къде да потърсим убежище ние почтените?

Лисицата: И сега какво правиш по тези места?

Пинокио: Чакам татко, който трябва да пристигне всеки момент.

Котаракът: А златните ти монети?

Пинокио: В джоба ми са, освен една, която похарчих в гостилница „Червеният рак“.

Лисицата: А като си помислиш, че вместо четири монетите утре могат да станат 1000, даже 2000! Защо не послушаш моя съвет, защо не отидеш да ги засееш в Нивата на чудесата?

Пинокио: Днес е невъзможно, ще отида друг ден.

Котаракът: Друг ден вече ще е късно.

Пинокио: Защо?

Лисицата: Защото нивата е закупена от един богат човек и от утре няма да се позволява на никого да сее там пари.

Пинокио: Колко далеч оттук е тази Нива на чудесата.

Котаракът: Само на два километра. Искаш ли да дойдеш с нас?

Лисицата: След половин час си там. Посей веднага четирите монети и след минути ще извадиш 2000, а довечера ще се върнеш с пълни джобове.

Котаракът: Ще дойдеш ли с нас?

Пинокио: Да вървим, идвам с вас.

Излизат. Влизат разказвачите.

Разказвач 1: След като напуснали града, те се спрели в една нива, която горе-долу приличала на всички останали ниви.

Разказвач 2: Пинокио изпълнил съвета на Котаракът и Лисицата. Изкопал дупка, сложил в нея четирите монети, които му били останали и после покрил дупката с малко пръст.

Разказвач 1: След това отишъл до близкия поток и, тъй като нямал кофа, напълнил една от обувките си с вода и полял пръстта, с която бил покрил дупката.

Разказвач 2: После Котаракът и Лисицата обяснили на Пинокио, че всичко е готово – просто трябва да отиде в града и да се върне след двадесетина минути да си прибере богатството.

Разказвач 1: Сбогували се двамата с Пинокио, пожелали му богата реколта и се разделили.

Разказвач 2: Всеки момент Пинокио трябва отново да мине оттук на връщане към Нивата на чудесата, за да прибере поникналите жълтици.

Двамата разказвачи се смеят. Влиза Пинокио.

Пинокио: Всъщност мога ли да знам вие двамата на какво се смеете?

Разказвач 1: Смеем се на онези наивници, които вярват на всички глупости.

Разказвач 2: И на онези, които се поддават на измамите на по-хитрия от тях.

Пинокио: Не ви разбирам. Кого имате пред вид?

Разказвач 1: Точно теб имаме пред вид, бедни ми Пинокио.

Разказвач 2: Как може да си толкова глупав и да повярваш, че парите могат да се сеят и да се берат по полето, както се сеят тиквите и бобът?

Разказвач 1: Докато ти беше в града, Лисицата и Котаракът се върнаха на нивата, взеха заровените златни монети и избягаха с тях.

Разказвач 2: За да събереш честно малко пари, можеш да ги спечелиш или с ръцете си, или с ума си.

Излизат.

Водещ 1: Отново ще изброим няколко от най-важните човешки права, а вие изберете и посочете това или тези от тях, които са нарушили двамата разбойници по отношение на Пинокио.

Водещ 2: Правото на свободно придвижване, правото на защита, ако сте обвинен в престъпление, правото на притежание на имущество.

Децата отговарят.

Водещ 1: Точно така. Вие имате право да притежавате вещи и никой няма право да ви ги отнема без сериозни причини.

Водещ 2: „Всеки човек има право на собственост, индивидуално или съвместно с други лица. Никой не трябва да бъде произволно лишаван от своята собственост” твърди чл.17 от Всеобщата декларация за правата на човека.

Водещ 1: Нека сега си припомним някои приказки, в които героите са разделени насилствено от своите родители.

Децата изброяват няколко приказки – „Маша и мечокът”, „Снежната кралица”, „Хензел и Гретел” и др.

Водещ 2: Спомняте ли си кой помага обикновено на героите от тези приказки да намерят обратния път към дома и да се върнат?

Децата отговарят.

Водещ 1: Как смятате, кой ще ви помогне на вас, ако изпаднете в беда?

Децата отговарят.

Водещ 2: И така, да направим извод. Никой няма право да разделя детето от неговите родители, ако няма сериозни основания за това.

Водещ 1: Това , както и ред други права, са записани в Конвенцията за правата на детето.

Водещ 2: Към децата често се отнасят несправедливо, понякога жестоко. Поради тази причина, за да предотвратят подобна възможност, възрастните от целия свят решили да се съберат и да помислят какво би могло да се направи, за да се радват децата на щастливо детство.

Водещ 1: Съставен бил документ, наречен Конвенция за правата на детето, в който са записани основните детски права.

Водещ 2: Ето, че и вие днес се запознахте по един забавен начин с Всеобщата декларация за правата на човека и Конвенцията за правата на детето.

Водещ 1: Вече знаете много повече за правата, които притежавате.

Водещ 2: Но не забравяйте, че освен права, човек има и задължения към обществото, в което живее.

Водещ 1: Борете се за правата си и спазвайте задълженията си.

Водещ 2: Довиждане и до нови срещи.

9. Библиография по темата:

Всеобща декларация за правата на човека
<http://www.mfa.bg/bg/files/pdf/ok_Vseobshta.pdf>

Конвенция за правата на детето <http://www.sacp.government.bg/index_bg.htm>

СВЕТЪТ, В КОЙТО ЖИВЕЕМ

Светлана Донкова Челебиева

начален учител, Основно училище „Ран Босилек“, Габрово

1. Предмет, клас и продължителност: програма по „Околен свят“, II клас, 35 минути.

2. Стандарти и очаквани резултати:

2.1 Стандарти от ДООИ за културно-образователна област „Обществени науки и гражданско образование“

ЯДРА на учебно съдържание:

Аз и моят свят – познава достойнството и равните, неотменими права на човека; Изгражда чувство на увереност и умения на общуване.

Аз съм гражданин на моята държава – разбира понятието гражданин на България; познава основните права, свободи и отговорности; знае правата на детето и основните организации в тяхна подкрепа; определя своята гражданска идентичност, като описва и дава примери за значими национални културни достижения; умее да защитава правата си, без да нарушава правата на другите.

2.2 Стандарти и очаквани резултати на ниво учебна програма за II клас по „Околен свят“, „Роден край“, „Човекът и обществото“

Чрез интегралния учебен предмет се осигурява базисна подготовка в област „Природни науки и екология“, „Човекът и обществото“ в III и IV клас. Изграждат се начални познания на учениците за човешките взаимоотношения, за устройството на обществото и за организацията на съвременната българска държавност. Изучават се понятия и проблеми с междудисциплинарен характер като човек, природа, общество, свят.

Очаквани резултати:

- Да се подпомогне развитието и утвърждаването на ученика като гражданин, който е автономна, свободна личност, способна да поема отговорност за себе си и за другите; познава и отстоява своите права, свободи и отговорности; съзнава духовното си единство с българския народ и с европейските народи;
- Конкретни резултати: придобиване на знания за жизненоважни социални сфери и изграждане на граждански нагласи и умения; усвояване на общочовешките ценности и на законите на демократичната държава; запознаване с устройството и дейността на държавните и съюзни институции (българска държава, Европейския съюз), както и на гражданското общество.

3. Цели на урочната разработка

Урокът е за систематизиране и обобщаване на знанията. Основните цели са да се обобщят и изведат на по-високо равнище знанията на учениците върху раздела „Светът, в който живеем“, да се формират изводи и обобщения на базата на получената информация и да се диагностицират и оценят постигнатите резултати под формата на дидактични игри.

Очакваните резултати са свързани с това децата да покажат, че осъзнават значението на изучените понятия, знаят мястото си в училищния живот, умеят да изразяват собствена позиция, като уважа-

ват мнението на другите. Различават права от задължения и умеят да защитават правата си без да нарушават правата на другите.

4. Основни понятия: Конвенция на ООН за правата на детето, права на детето, дидактични игри, граждански добродетели, демокрация, закони, толерантност, равенство, гражданин.

Обучението по гражданско образование в часовете по „Околен свят“ във II клас е възможно само ако се вземе под внимание не само необходимостта от достигане на ДОИ, но и особеностите в психическото развитие на малките ученици.

Като се съобразявам с този факт предлагам урок, в който са използвани методи и средства, които са най-близки до детските потребности и възможности. Значителен дял съм отредила на дидактичните игри.

5. Междупредметни връзки: български език и литература (развиват се комуникативно-речевите умения в процеса на общуване), изобразително изкуство, музика, информационни технологии (тестови задачи под формата на *HTML*, проектиран и разработен посредством програмния продукт *Microsoft Office FrontPage 2003*)

6. Необходими материали за часа: постери, маркери, детски книги, списания, Училищния правилник, Конвенцията на ООН за правата на детето, Конституцията на Република България. Урокът се провежда в компютърен кабинет.

7. Инструментариум за проверка на постигнатите в часа резултати: самопроверка на знанията, преодолявайки задачи с определено ниво на трудност. За целта използваме тестови задачи под формата на *HTML*, проектирани и разработени посредством предложения програмен продукт.

8. Ход на урока

Психологическа подготовка се осъществява чрез слушане на песента „Детство мое“. Отговарят на въпрос защо според тях детството е важен период от живота на човека. Поставя се темата на урока и се записва на дъската.

Актуализация на знанията от предходните теми се осъществява посредством решаване на кръстословица. Водоравно се получават думите: Габрово, родина, Ран Босилек, народ, права, родинознание, София. Вертикално се образува думата „гражданин“. Чрез метода на „мозъчната атака“ децата достигат до същността на понятията „гражданин“ и „право“.

Следва дидактичната игра „Вземи си подарък“. В класната стая е поставен пакет с подарък. Учителят избира четири деца от различни чинове. При сигнал учениците отиват до пакета. Подаръкът е за това дете, което първо достигне до него. Този начин на игра буди недоволството на учениците. Не харесват играта и обясняват, че не са поставени при равни условия. Така неусетно достигат до идеята за необходимостта от съществуване на правила, права и норми регламентиращи взаимоотношенията между хората, за да имат равни шансове за успех.

За да се провери познават ли документите регламентиращи правата на децата се реализира играта „В книжарницата“.

Класът е разделен на два отбора. Пред всеки отбор има поставени детски книги, списания, учебници, Конвенцията на ООН за правата на детето, Конституцията на Република България, Училищния правилник. Задачата е всеки отбор да избере тези книги и брошури, в които са записани правата на децата. Победител е отборът, който първи приключи играта и е избрал повече материали.

Особен интерес предизвиква симулационната игра. Предварително двама ученика получават роли на учител и ученик от ромски произход. Децата от класа трябва да открият кои права на детето са нарушени в ролевото проиграване на ситуацията. Целта на играта е децата да се научат да изразяват собствено отношение към възникнали проблеми. Да вземат правилни решения при отстояване на собствените права, зачитайки правата на останалите, избирайки институциите към които могат да се обърнат за помощ.

Самопроверката се осъществява в играта „Провери сам какво знаеш“.

Въпросите са концентрирани около компонентите на социалната среда, предвидени за изучаване по околна среда във втори клас: семейство, родно място, училище, общност на българските граждани, права и задължения на учениците, права на детето.

На учениците се разяснява играта. Демонстрира се начина за движение на мишката. Показва се с кой бутон трябва да маркират необходимия отговор. Разяснява им се, че в играта са включени 15 твърдения. За всяко твърдение има два възможни отговора. Трябва да щракнат с ляв бутон на мишката върху „Да“, ако твърдението е вярно и върху „Не“, ако твърдението не е вярно. При вярно решение задачата се преминава към следващата степенувана по трудност задача. При неправилен отговор се появява коте, което казва: „Опитай пак!“. Щраква се с левия бутон на мишката върху надписа и се връщат на сгрешената задача за да направят корекция. След успешно преминаване през всички нива, на екрана на монитора се появяват момиче и момче, които оценяват извършената от всяко дете работа. Дават им съвет как да продължат да общуват в клас за да им бъде приятна и успешна учебната дейност.

След приключване на играта от всички деца се прави преценка на работата на класа като цяло и се поощряват най-добре работилите ученици.

Този вариант на работа с включване на различни по характер дидактични игри и предоставяне на възможност за проверка на собствените знания чрез компютърна игра довежда до следните положителни страни:

- Избягва се стресовата ситуация от устно или писмено изпитване.
- Лесно се мотивира предстоящата дейност.
- Повишава се познавателната активност на децата и желанието им за изява.
- Разнообразява се учебната дейност и се преодолява негативното отношение към нея.
- Получените знания и умения са трайни и допринасят за това учениците да осъзнаят своето място в училищната общност. Да познават своите права и задължения. Да умеят да изразяват собствена позиция, като уважават мнението на другите. Да защитават правата си без да нарушават правата на другите.

Докато играят, децата осъзнато овладяват знания за света, в който живеем. Изгражда се позитивен модел на социална ангажираност и участие в демократичното гражданско общество.

9. Библиография:

Андреев, М. Дидактика. С., 1987

Велчев, Р. Образование за демократично гражданство в начална степен, Център „Отворено образование“. С., 1999, 2003.

Гетова, Д., Т. Боев. Дидактичните игри за I-III клас. С., 1986.

Европейски уроци. С., Фондация „Пайдея“, 2002.

Наредба № 2 от 18 май 2000 за учебното съдържание, издадена от МОН. - ДВ № 48 от 13 юни 2000, изм. ДВ № 46 от 28 май 2004, изм. ДВ № 58 от 18 юли 2006.

Петров, П., М. Атанасова. Образователни технологии и стратегии на ученето. С., 1992.

Фаунтън, С. Децата също имат права. В., УНИЦЕФ, 1996.

<www.eFriends-bg.net>

<www.evrychild.org.uk>

НЕКА БЕДИТЕ ОСТАНАТ В ИГРИТЕ

Христанка Евлогиева Николова, Жанета Маринова Иванова-Атанасова

ЦДГ „Бодра смяна“, Горна Оряховица

1. Възрастова група и продължителност: деца от I, II, III и Подготвителна група (от 3- до 6-годишни); 50 минути.

2. Стандарти и очаквани резултати

1.1 Стандарти от ДООИ за учебно съдържание по гражданско образование

Ядро „Защита на живота и реакция в критична ситуация“:

- Познава правилата за безопасност на движението и умее да ги спазва;
- Знае как да постъпва и към кого да се обърне при нужда в опасни за живота и здравето ситуации (бедствия, аварии, инциденти).

Очаквани резултати:

- Умения за безопасно придвижване по улиците и пресичане на уличното платно;
- Тренирани практически умения за опазване на себе си и другите при пожар, наводнение и земетресение;
- Заучени имена на службите за спасяване на населението: „Пожарна“, „Гражданска защита“ и „Бърза помощ“;
- Заучени телефонни номера: 150 – БМП и 160 – Пожарна.

1.2 Стандарти на ниво учебна програма по Образователно направление „Социален свят“

Ядро „Общуване с околните и самоутвърждаване“:

- Проявява грижа, доброжелателност, разбиране и съобразяване с груповите норми;
- Осъзнава връзката между предметите и дейностите;
- Партнира на учител и си сътрудничи с връстници в екипен план.

Очаквани резултати:

- Социални качества за адекватни действия в критични ситуации: бързо ориентиране в обстановката, вземане на решение, съгласуваност на действията в екипа, съподчиняване на действията на индивидуалната отговорност за живота и здравето на околните;
- отношение на отговорност към опазване на своя живот и живота на другите;
- практически умения за използване на предмети от обкръжаващата среда в критични ситуации;
- волеви качества за действие по правила.

3. Цели на урочната разработка

- Трансфер на придобити знания и умения в практическа игрова ситуация;
- Адаптиране на детето към околната среда чрез взаимодействие със заобикалящите го;
- Откриване на своето място в конкретна житейска ситуация;
- Осъзнаване на необходимостта от групови и екипни съвместни действия.

4. Основни понятия: беда, екип; пътни знаци, правила за движение, тротоар, пешеходец, шофьор, пешеходна пътека, светофар; наводнение; огнеборци, пожарникари, телефон 160; земетресение, гражданска защита.

5. Междупредметни връзки

- Социален свят – „Общуване с околните“, „Здравословна и социална среда“;
- Природен свят – „Естествена физическа среда и природни явления“;
- Физическа култура – „Игрова двигателна дейност“.

6. Необходими материали за спортния празник

Реквизит за етюдите:

- Барби – костюм, чантичка с огледалце и червило, списание за автомобили;
- Синоптик – карта на България и показалка, стойка за картата.
- Найдено – одеало, книжка.
- Пенчо Питанката – елече.

Реквизит за песните: диадеми „Пътни знаци“, тебешири, светофар (макет).

Реквизит за игрите:

- „Пешеходна пътека – змия“, изработена от плат на черни и бели ивици, като от двете й страни са пришити дръжки, така че всяко дете да се хване за нея. Така малките деца преминават по пешеходната пътека.
- „Шофьори“: тротинетки – 2 бр., строител за къщите, дървета (макет) – 4 бр. модулни елементи за „подлез“, знак „обратен завой“;
- „Направи брод!“: торбички с пясък – „камъни“, съд с вода, чаши за изгребване на водата, кукли;
- „Пожарникари“: Обръч със завързани на него жълти и червени ленти – 2 бр., мишена с изобразен на нея огън, стълба с две стъпала, водни пистолети, табела с надпис „160“.
- „На помощ“: строител за две къщи, табела с надпис „150“ – 2 бр., кукли – 6 бр., бели престилки за медицински работници, камиони (за линейки), бинтове, марли, ножички, престилки за строителите.

7. Инструментариум за проверка на постигнатите в часа резултати:

- Проверка на уменията за безопасно придвижване в реални ситуации – по време на разходки извън детската градина;
- Проективни рисувателни методи – „Откъде дойде бедата“, „Спасители“, „Това – да! Това – не!“;
- Наблюдение на детските групировки и динамиката на взаимоотношенията в тях в други регламентирани и нерегламентирани ситуации.

8. Ход на спортния празник

Дете: Стават понякога страшни неща –
Бури трещят и стряскат света,
дъжд се излива, торнадо вилнее,
сила чудата земята люлее.
огън и пушек, грохот и дим:
„Ужас! Беда! Помогнете!“ – крещим.

Дете: Всеки е нужно в беда да помага,
Бързо и точно да действа. Веднага!
Без да се бави минута дори

Може човешки живот да спаси.
Важно е само добре да се знае
Как да се действа, какво да се прави.

Дете: Нищо, че стават страшни неща,
трещят и вилнеят, и стряскат света.
Ние си имаме разумен подход:
ще се подготвим за всеки лош ход:
пред вас ще покажем как чрез игрите
ще се научим да се справяме в бедите.

Запис: Песен „Светът на Барби“, Аква.

Етюд: Влиза Барби, танцувайки. Носи списание за автомобили. Сяда и започва да разглежда списанието.

Барби: Ох! Наближава рожденият ми ден и тати обеща да ми подари кола. Коя ли да си избира?! Задължително е вътре да има поне три огледала, за да мога да се оглеждам отвсякъде.

О-о, ама те всичките имат огледала! А цвят? Кой ли ще ми подхожда най-много? Червеният ще подхожда на новия ми костюм. Ами когато си облека екипа за тенис – той е бял?! О, не! Бяла – не! Бяла, когато се омъжвам... Жълтият е любимият ми цвят. Казват, че имало и жълто „Ферари“... Да, бе – жълта кола! Все едно е такси – да ми махат и да ме спират разни... *(Прелиства списанието. Вади огледалце от чантичката си и се оглежда, оправя си косата и червилото. Продължава да прелиства списанието.)*

Водещ: Здравей, Барби! Радвам се да те видя! Много си красива!... *(Оглежда я от всички страни.)*

Барби заема поза на манекен и оправя прическата си.

Водещ: *(Водещият поглежда списанието.)* Откога се интересуваш от коли?

Барби: Татко ще ми подарява кола за рождения ден!

Водещ: Кола ли? А имаш ли книжка?

Барби: О, книжки – колкото искаш: червена – за червените обувки, синя – за сините обувки. Харесах си и едни много красиви жълти обувки с жълта шапка, но трябва да си купя и жълта книжка за тях. *(Барби ръкомаха и постоянно оправя косата и дрехите си и показва, че изключително много държи на външния си вид.)*

Водещ: Не такива книжки, а шофьорска книжка, която ти дава право да управляваш автомобил.

Барби: Къде се продават такива книжки?

Водещ: Шофьорската книжка не се продава, а се получава, когато научиш пътните знаци и правилата за движение.

Запис: Песен „Пътни знаци“, музика: Е. Платов, текст: М. Стоянов

Танц на пътните знаци. Децата са с диадеми на пътни знаци и танцуват на групи според текста на песента.

Дете: Край нас колите бързо карат,
но ние си вървим по тротоара,
защото той е място безопасно –
на всеки пешеходец туй е ясно.
Навсякъде ни води тротоара –
на кино, на разходка, на пазара.
Не е ли хубаво, че са открили
пътека за кракомобили. (Мая Дългъчева)

Барби: На мен не ми трябва тротоар! Аз вървя, където си поискам – даже и между колите. (*Показва пренебрежение към правилата за движение.*)

Водещ: Правилата за движение не позволяват това. Отивай, Барби, да ги научиш, докато не си направила катастрофа.

Барби си взема списанието и излиза. Влиза Дете.

Дете: Приличам на зебра,
но зебра не съм.
По мене спокойно
крачат децата,
а аз като майка ги пазя
кола да не ги сгази.
Познай тази пътека
Начерни и бели райета.

Децата от II група „Мики Маус“ (3-4-годишни) рисуват на земята две пешеходни пътеки с тебеширки.

Звучи песента „Зебра“.

Децата от I група „Мечо Пух“ се подготвят и застават на „тротоара“.

Дете: Всеки, който е голям,
може да пресича сам.
Ти пред зебрата поспри
и на ум преброй до три!

Дете: Едно: на ляво погледни
и ръчичка повдигни.
Тъй шофьорът ще изчака
от Дете: щом види знака.

Дете: Две: когато спре, минавай,
но не бързай и внимавай –
може друг автомобил
там отзад да се е скрил!

Дете: Три: на дясно дай сигнал!
Увери се, че е спрял
всеки, за да чака ред,
после продължи напред!

Водещ: Зебрата показва къде да се премине уличното платно.

Децата от I група „Мечо Пух“ преминават по пешеходната пътека. Децата са хванати за „змия“, така че групата да не се разкъсва.

Децата от III група пеят.

Запис: Песен „Цар светофар“, музика: М. Шоселова, текст: Мая Дългъчева

Децата от I група застават пред втората пешеходна пътека, където е поставен и светофар.

Водещ: Светофарът показва кога трябва да се премине.

Децата от I група „Мечо Пух“ преминават по втората пешеходна пътека съобразно указанията на светофара.

Песен от филма „Васко да Гама от село Рупча“:

„Тече, всичко тече,
времето няма бряг
и си тече – няма как!
И тъй, всяко момче,
Всъщност е бъдещ мъж,
поет или моряк“

III група и ПГ подготвят реквизита за играта „Шофьори“. Отборите се строяват на стартовата линия.

Учител: А може би – шофьор!?

Децата са разделени на 2 отбора (5-6-годишни). Всеки състезател преминава с тротинетка в зиг-заг покрай 2 дървета и една къща, през подлез, прави обратен завой и се връща на старт-финалната линия.

Учител: Има ли тук кандидати за шофьори, които знаят правилата за движение ?

Победител в играта е този, който спазва правилата за движение: движи се в зиг-заг между къщите и дърветата, без да прави катастрофи, направи обратен завой в посоката, която показва знака. Победител е този отбор, който спазва правилата. Внимавайте, шофьори! Всеки, който премине без грешка по трасето, носи една точка на отбора си! Готови ли сте? Старт!

Звуци на дъжд и буря. Синоптикът влиза и носи карта на България и показалка. Поставя картата на стойка и застава пред нея. Вади показалката и я разгъва. Докато говори, показва с показалката към картата и към небето.

Синоптик: Навсякъде има облаци, облаци, тъмни и страшни облаци. Няма го слънцето – скрито е от облаци. И на морето, и в равнината, и горе в планината ... лошо време – ще вали дъжд, а в района на Горна Оряховица се очакват рекорди от 50 до 100 литра на квадратен метър.

Дете: Чудесно! Водата е прозрачно чиста, прохладна, бистра и сребриста и без нея не можем да живеем, от нея всичко край нас зеленее.

Дете: Прогнозата каза и дъжд заваля. Валя, валя цял ден. Всичко се завири – улиците – сякаш язовири. Водата бучи, камъни и дървета влачи...

II група „Мики Маус“ се подготвят за играта „Направи брод“.

Дете: И това наводнение плаши цялото население!
Какво ще правим сега?! Това е беда!?

Дете: 1. Запази спокойствие!
2. Трябва да изключиш газ и електричество!
3. Качи се нависоко, ако можеш, дори на покрива отгоре.
4. Махай с кърпа, за да те видят и да ти помогнат!

II група „Мики Маус“

Учител: Погледнете, реката е заляла онези къщи. Дали има хора вътре. Вижте, май се вижда бяла кърпа от прозореца! Хайде да им помогнем!

Трябва бързо да построим брод от камъни през реката. Най-добре е работим заедно в екип! После ще изгребем водата, за да изведем пострадалите от къщата. Колкото по-бързо действате и спазвате правилата, толкова повече бонбони ще спечелите! Важно е да пазите себе си, за да можете да помогнете! Готови ли сте, старт!

Игра „Направи брод“: Децата (4-годишни) са подредени в редица на разстояние 30 см едно от друго. Подават си торбички с пясък, като последното слага торбичката в реката и стъпва върху нея. Така изграждат брод до наводнената къща. Пред къщата е поставен съд с вода. Децата изгребват водата и спасяват хората, като преминават реката през брода.

Чува се вик „Помощ! Помогнете!“

Водещ извежда на преден план Найден.

Учител: В реката някой го влачи водата. Чувате ли – вика за помощ ?

Найден: Без малко да се удавя! (Трепери, бърше водата от лицето си, зъзне. Водещият го загъва с одеяло.)

Водещ: Как попадна в реката?

Найден: Скрих се под моста на сухо и като дойде една висока, мътна, страшна вълна... Докато си помисля: „Какво е това..“ и тя ме отнесе... (Найден прави движения като че ли плува и се бори с водата.)

Водещ: Тук в тази книжка има правила ...

Подава книжка на Найден. Той нетърпеливо го прекъсва.

Найден: Не ми давай книжка. Толкова се изплаших – ако не бяхте вие, досега де ме няма. Зъбите ми тракат от страх и студ, целият съм вир вода. Сега ей тук ще си запалю огън, за да се стопля. (Прави движение, все едно е удавен. Започва да събира клечки и да ги трупа на купчинка.)

Водещ: Нова грешка ! Огън не можеш да палиш, където си искаш! Тук в тази книжка ще научиш всички правила за действие при бедствия. Върви да се преоблечеш. (Подава му книжката, потупва го по рамото и го изпраща.)

Найден излиза с книжката.

Водещ: (Вика след Найден.) И си глътни един парацетамол...

Дете: Огънят пламти, блещука,
дими и свети, пука.
Огънят уют създава,
но кога беда той става?

Децата се подготвят за играта „Пожарникари“.

Дете: От черни облаци светкавица падна и
електричество подпали храста.
Правилата тук са ясни :

1. Запази спокойствие !
2. Бързо към телефона хукни и 160 набери! На пожарната команда точния си адрес кажи!
3. Докато дойдат огнеборците, ако не можеш да избягаш, за да не дишаш отровния дим върви приведен! Сложи си мокра кърпа на устата!
4.

и не само с вода се гаси !

Запис: Песен „Телефон 160“. Подрежда се реквизита за играта „Пожарникари“.

Учител: Внимание, огнеборци! Трябва да се действа бързо и точно! Нямаме време! Внимание! Тревога, старт!

Старт се подава с вдигане на табела с надпис „160“.

Игра „Пожарникари“: Участват 2 отбора (5-6-годишни). Всеки състезател се провира през „огнен“ обръч, качва се по стълба с две стъпала и от там пръска с воден пистолет по мишена „пожар“.

Запис: „Песен за Земята“, музика: М. Шоселова, текст: Мая Дългъчева

Влиза Пенчо Питанката, танцувайки.

Пенчо Питанката: Земята е топла и плодородна,
тя е щедра, хубава и родна...

Продължава да танцува.

Дете: Земята си има дрешка.
Не, не мислете, че правя грешка!
Има елек от гори , пола от дюни дори,
има леден калпак... Не вярваш ли?
На Аляска чак... И за да е дизайнът богат
има хора и животни по целия свят

Пенчо Питанката се чуди, съблича си елечето и го оглежда, пак го облича, почесва се по главата.
Върти се във всички посоки, надига се на пръсти и се опитва „да види Аляска“.

Водещ: (Обръща се към Пенчо Питанката.) Ти кой си?

Пенчо Питанката: Аз съм Пенчо Питанката и въпросите задавам аз. Къде е тази Ал... (Пенчо Питанката замръзва на място и започва да се тресе и люлее като пиян.)

Водещ: Ей, какво става, защо се люлееш?! (Водещият също започва да се тресе и люлее.)

Дете: Днес земята са разболя:
има вътрешно възпаление.
Гърчи се, олюлява се и трепери.
Никакъв амидофен не намери...

Водещият е замръзнал на място, оглежда се и се ослушва. Пенчо Питанката се олюлява напред-назад.

Пенчо Питанката: Брей, що за треска
що за възпаление...
Това е земетресение!

Пенчо Питанката хуква и се качва на масата.

Водещ: Пенчо, от много питане не си разбрал как да се спасиш от земетресение. (Водещият се скрива под масата.)

Пенчо Питанката също си пъха главата под масата, а тялото му остава навън.

Дете: Без паника, пазете си главата!

1. Вземете вода, одеяло, документи!
2. Изключете тока, газта и водата и заключете апартамента !
3. Ако не можеш да избягаш, скрий се под масата или под касата на вратата!
4. Не излизай на терасата и не се доближавай до прозореца!

Деца се подготвят за играта „На помощ“.

Дете: Гражданска защита спасява хората в тази беда – това вече не е „на ужким“ игра!

Пенчо Питанката показва главата си изпод масата.

Пенчо Питанката: А мене кой ще ме спаси?!

Водещ: Ти не си затрупан, затова излез сам сега!

Пенчо Питанката изпълзява изпод масата, изтупва се и излиза.

Учител: Тук играта е опасна,
даже всичко да е ясно.
сам да действаш не върви,
затова не се бави
и екипи събери,
не един , а цели три :
(спасители, медици и строители)!
Без да правим много грешки,
да спасим живот човешки !

Децата от III група и ПГ участват в играта „На помощ“.

Игра „На помощ“: Децата са разделени на 2 отбора . Всеки отбор има три екипа: спасители, БМП, строители. Оформят се по 2 центъра – „разрушена къща“ и „медицински пункт“. След сигнал „Старт“ спасителите бягат към разрушената къща. Когато извадят затрупан човек (кукла) вдигат табела „150“. Пристига екипът на БМП с „линейка“ и откарват пострадалия в медицинския пункт, където му правят превръзка. Тези действия се повтарят 3 пъти. След спасяването на тримата пострадали, строителите построяват къщата отново.

Отборите се строят. Обявява се резултатът от игрите.

Дете/деца от спечелилия отбор: Който знае правилата, печели играта, а в бедата си спасява главата!

Дете: Ето показахме в тази игра
как изход намира се във беда.
Стига ти само малко кураж,
действия точни. Никакъв плач!

Дете: Нищо, че има страшни неща –
нали така става по-шарен света ...
И въпреки тая шарения
най-много желая, няма да крия,
усмивката по-често е да е на ход,
сълзите да са от радост в този живот
и нека бедите останат в игрите!

Запис: Песен „Четири елемента“, музика: М. Шоселова, текст: Мая Дългъчева.

Децата танцуват.

9. Библиография:

Наредба № 2 от 18 май 2000 за учебното съдържание, издадена от МОН. - ДВ № 48 от 13 юни 2000, изм. ДВ № 46 от 28 май 2004, изм. ДВ № 58 от 18 юли 2006.

Наредба № 4 от 18 септември 2000 за предучилищно възпитание и подготовка, издадена от МОН. - ДВ № 80 от 3 октомври 2000, изм. и доп. ДВ № 70 от 26 август 2005.

На червено не пресичай. Детски песни за безопасността на движението. С., Театър ПАН, 2007.

Първите седем. Въздух, вода, огън, земя. № 8, 2002.

Първите седем. На червено спри! №7, 2002.

СВЕТЪТ НА ДЕТСТВОТО: ПРИЯТЕЛИ

Емилия Костадинова Николова

ЦДГ „Родина“, Пловдив

1. Възрастова група и продължителност – Подготвителна група в детската градина и в училище, 30 минути.

2. Стандарти и очаквани резултати

2.1 Стандарти от Държавни образователни изисквания за предучилищно възпитание и подготовка за Образователно направление „Социален свят“

Ядро „Общуване с околните и самоутвърждаване“:

- Проявява грижа, доброжелателност, разбиране и съобразяване с груповите норми.
- Сравнява резултати и постижения в самостоятелната си дейност, осъзнава собствени права.
- Проявява толерантност към деца с различия.

Очаквани резултати:

- Децата придобиват представа за необходимостта от проявяване на доброжелателност, грижа, разбиране, начини за тяхното изразяване и оценяват постъпки на близки и непознати;
- Децата придобиват конкретни представи за собствените си права;
- Децата придобиват представи за толерантно поведение към деца с различия.

2.2 Стандарти на ниво програма за подготвителна група в детската градина и в училище

- Реализиране на проекти и изяви в ежедневната и празнична среда при съпричастност и коопериране;
- Приобщаване към културни еталони при разпознаване на общочовешки ценности;
- Разбиране на необходимостта от толерантност, зачитане и уважение на различията.

Очаквани резултати:

- Утвърждаване на собствена стратегия на поведение при интегриране с другите;
- Установяване на външно възприемани и скрити съществени връзки между хората (знаци за принадлежност към етнос, религиозна общност, обичаи и др.);
- Проявяване на положително отношение към различните от тях деца и зачитане и уважение на правата им-еднакви за всички.

3. Цели на урочната разработка:

- Затвърждаване на умения за идентифициране на етнически общности и откриване знаци на принадлежност към тях. Обогащане представите за характерните особености на другите деца по света.
- Придобиване на конкретни представи за правата на детето.
- Възприемане на адекватни модели на поведение към деца с различия. Възпитаване на уважение към различните деца и зачитане на правата им.

4. Основни понятия: свят, детство, различия, права, уважение, защита, приятелство, щастие

5. Междупредметни връзки:

- С образователно направление „Български език и литература“, ядро „Свързана реч“, тема „Различни, но заедно“;

- С образователно направление „Български език и литература“, ядро „Възприемане на литературни произведения“ и ядро „Пресъздаване на художествена литература за деца“;
- С образователно направление „Игрова култура“, ядро „Фолклорни игри и пресъздаване“;
- С образователно направление „Музика“.

6. Необходими материали за часа

Картина с размер 50/70 см с изображения на деца от различни етноси:

- българче с народна носия
- чернокожо дете с пояс от листа
- японче с кимоно
- ромче с дайре и шалвари
- индианче с кожен костюм
- дете в инвалидна количка

Книжки от поредицата „Ръка за ръка“ на издателство „Просвета“ – „Здравейте, приятели“, за всяко дете с видоизменена централна илюстрация и периферни картинки по следния начин: към централната е добавено дете в инвалидна количка, а към периферните – чашка за чай, ветрило, тъпан и кърпа, сърце, усмивка, индиански пера.

Цветни моливи за всяко дете.

Индивидуални картони за всяко дете с различни изображения, от които ще избират и заграждат само тези, показващи права на детето.

Демонстрационни картини – 7 броя с размер 20/30 см., на които са изобразени:

- АНИ (име)
- бебе
- дете с микрофон
- книга
- рисуващо дете
- детско легло
- училище

Голяма детска илюстрована карта на света.

CD с музика и плеър за възпроизвеждане.

7. Инструментариум за проверка на постигнатите в педагогическата ситуация резултати

Две задачи за самостоятелна работа:

- 1) „На кого какво е нужно?“ – да открият и свържат с линия деца от различни етноси с нужните им предмети, разположени отстрани – от книжка „Здравейте, приятели“.
- 2) Да открият от картинките и заградят само тези, които означават права на детето

8. Ход на ситуацията

8.1 Уводна част – поставяне на темата

На CD звучи песента „Песен на дружбата“, чиито текст е:

Под знойните лъчи различни сме по цвят
и всеки по света на всекиго е брат.
Не ни разделят цветовете, хората в сърцата
носят кръв с еднакво ален цвят.

Учителката:

- Деца, познахте ли тази песен?
- Как се нарича тя?
- Защо в нея се казва, че „всеки по света на всекиго е брат“?
- Днес с вас ще поговорим за приятелството на децата по света, за правата на децата и за отношението ни към децата с различия.

8.2 Основна част

Учителката:

- Разгледайте тази картина (голямата 50/70 см)
- От един народ ли са децата, изобразени на нея?
- По какво разбираме, че не са от един народ?
- Кое е българското дете? Кой ще го посочи?
- По какво го познахте?
- Опишете как изглежда.
- Какъв танц танцува детето с българската носия?

Учителката показва на картата къде се намира България и я назовава.

- Кое цвете е най-известно в нашата страна? Какво се добива от него?
- А знаете ли как се нарича това дете с тъмния цвят на кожата?
- Опишете облеклото му. Защо е толкова леко облечено? Знаете ли къде живее то?

Учителката показва на илюстрираната карта континента Африка и обяснява:

- Това е родината на чернокожото дете, на този континент времето е много горещо, затова това дете е така леко облечено.
- Знаете ли кои са любимите плодове на децата от Африка? А вие обичате ли ги?
- А от кой народ е детето с този костюм (посочва япончето)?
- А как се нарича облеклото му (кимono)?

Учителката показва на картата Япония и я назовава като родина на детето.

- Досещате ли се какво много обичат да пият в Япония и имат специална церемония за това?
- А познавате ли от кой народ е детето с дайрето и шалварите? За какво ползва дайрето? Обичат ли ромите да танцуват и пеят?

Учителката пояснява, че ромите нямат собствена страна и живеят в много държави на света (показва картата), като често обичат да пътуват.

- А към кой народ принадлежи това дете? Опишете облеклото му. Знаете ли как индианците кръщават своите деца?

Учителката пояснява:

- Ако някоя особена черта във външния вид или в характера на детето е силно проявена, то получава това име, например, ако има силно зрение – „Орлов поглед“, ако се движи бързо – „Бързата стъпка“ и др.

Учителката показва на картата земите на индианците в САЩ.

- Видяхте на картата на света от колко далечни страни произхождат децата и колко далечни разстояния са пропътували, за да са заедно. Защо мислите, че са се събрали?

- Да, те пеят и играят заедно. А защо всяко е с националния си костюм?
- Дали им е приятно да са заедно?
- По какво разбираме?
- Какво мислите, че изпитват един към друг?
- Това, че са различни по цвят, от различни народи и с различна култура пречи ли им да са заедно и да са щастливи?
- Могат ли да станат приятели?
- Какво искат да кажат на възрастните по света?
- Кога децата са щастливи?
- Погледнете внимателно това дете, изобразено на картината, което стои в количка и не танцува заедно с другите.
- Защо стои в количката?
- Детето не може да се движи, защото има заболяване, но как изглежда лицето му?
- Как мислите, щастливо ли е то да е заедно с другите и да пее и се забавлява с тях?
- Какво са направили другите деца? Защо го докосват по раменете и му дават цветя и балони?
- Приятно ли им е да са заедно с него?
- Как трябва да се отнасяме, ако познаваме такива деца?
- Трябва ли да бъдем приятели с тях?
- Нуждаят ли се те от нашата обич, внимание и грижи?
- Тогава нека винаги, когато имаме възможност предлагаме своето приятелство на децата с различия, защото те, както всички останали деца, имат нужда от усмивка, добра дума и имат същите права като тях. Никой няма право да се отнася с тях по лош начин, държавата се грижи това да не се случва и наказва тези, които си го позволяват. А ние трябва да им помагаме да се чувстват по-добре и най-добрият начин за това е като усмихнато им подадем приятелска ръка, поиграем или разгледаме хубава книжка заедно.
- Всички деца, без значение от коя държава са, с какъв цвят е кожата им, какъв е техният пол или езикът на който говорят, без значение в какви богове вярват, бедни или богати, и болните, и здравите, имат едни и същи права.
- Знаете ли някои от тези права?
- Всяко дете има:
- Неотменно право на живот (учителката показва демонстрационна картина с изобразено бебе).
- Право на собствено име (картина с изписано на нея име АНИ).
- Право свободно да казва какво мисли (картина, показваща дете с микрофон)
- Право да знае (картина на книга).
- Право на образование (картина с училище).
- Право на почивка, отмора (картина с детско легло).
- Право да участва в културния живот, да пее, танцува, твори (картина с рисуващо дете).
- Възрастните хора и държавата се грижат да не се нарушават тези права. Искате ли някой да повтори тези права, които е запомнил? *(Изслушват се няколко деца.)*

8.3 Задачи за проверка на постигнатите в ситуацията резултати

Учителката:

- А сега следва занимателната задача „На кого какво е нужно?“.
- Отворете книжката „Здравейте, приятели“ на последната страница. Вашата задача е да откриете децата от различни народи. След това свържете с линия дете от един народ с предмета от малките картинки встрани, който прецените, че е характерен за народа му (или му е нужен). Например – ромско дете – нужно му е дайре. Поставете свързваща линия между детето и дайрето от малката картинка.

След приключване на задачата се питат децата дали са открили на кого какво е нужно и се проследяват предметите и техните притежатели:

- японче – чашка за чай и ветрило
- българче – тъпан и кърпа за хоро
- чернокожо дете – банани
- дете в инвалидна количка – усмивка, сърце (знак на обич)
- индианче – томахава и пера за глава

Прави се преценка за справяне със задачата.

- Следващата задача за вас е „Моите права“. За всяко дете има картон, а на него – различни малки картинки. Вашата задача е да ги разгледате и да заградите само тези от тях, които показват права на детето. Например – правото на име е показано на картинката, на която е изписано „АНИ“. Приятна работа.

След приключване на децата се задават въпросите:

- Кои деца са заградили картинката с бебе?
- Кое право на децата показваме с нея?
- Правото да знаете с коя картинка е означено? Кои деца са я заградили?
- Кои деца са заградили картинка с детско легло?
- Кое право на децата посочваме с нея?
- А кое право показваме с картинката дете с микрофон? Колко деца са я заградили?
- Кои деца са заградили картинката с дете, което рисува? Кое право посочваме с нея?
- Колко деца са заградили картинката с училище? Кое право посочваме с нея?

Прави се преценка за справянето със задачата.

8.4 Заключение и обща преценка

Учителката:

- Днес научихте, че различният външен вид, здравословно състояние и различната култура не пречат на децата да бъдат приятели и да са щастливи заедно. Разбрахте, че независимо как изглеждат и откъде са, децата имат еднакви права. Запомнете, че най-хубавото нещо е приятелството и то прави хората щастливи!
- Благодаря на всички деца, които участваха в заниманието и имат желание да научат нови неща.

Забележка: При наличие на компютър вместо всички демонстрационни картини се използват възможностите му за онагледяване.

9. Библиография:

Гюров, Д., И. Колева, Л. Витанов, В. Гюрова. Програмна система за подготвителна група в детската градина и в училище. С., Просвета, 2003.

Гюрова, В., Д. Гюров. Здравейте, приятели. Книжка за подготвителна група в детската градина и в училище. С., Просвета, 2003.

Наредба № 4 от 18 септември 2000 за предучилищно възпитание и подготовка, издадена от МОН. - ДВ № 80 от 3 октомври 2000, изм. и доп. ДВ № 70 от 26 август 2005.

Колева, И., С. Вълкова и колектив. Книга за учителя за подготвителна група в детската градина и в училище. С., Просвета, 2003.

Таушанова, С. Моите права са мои отговорности. С., Фондация „Култура, изкуство, деца“, 1998.

Съдържание

Политики и инструменти на Съвета на Европа за защита от дискриминация и нетолерантност	5
Закона за защита от дискриминация и Комисията за защита от дискриминация като част от националния механизъм за защита правата на човека и свободите за всички	55
„Бай Ганьо“ на Алеко Константинов и езикът на сцената на историята	71
Епохата на Йоан Асен II или как се култивира толерантността на един народ	81
Един път към антидискриминация и толерантност чрез обучението по философия	93
В света на чувствата: един ден от моя живот...	107
Любовта между хората или хармонията на различието в Йовковите разкази	115
Йовковият свят – аспекти на актуалността	121
Антидискриминация и толерантност	129
Християнство и ислям – основите на съвременната цивилизация	133
Трудната съдба да бъдеш различен	139
Огледало	145
Образование за междурелигиозна толерантност	151
Лесно ли е да си толерантен?	161
Ценни сме, защото сме различни	167
Един урок по човекознание: нашите права	173
Светът, в който живеем	187
Нека бедите останат в игрите	191
Светът на детството: приятели	201

